

irodalmunk
forrásai

Csorba Győző

Római följegyzések

1947-1948

Csorba Győző

Római följegyzések

CSORBA GYŐZŐ

RÓMAI FÖLJEGYZÉSEK

1947-1948

E könyv megjelenését a

Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma

és a

támogatta.

Szerkesztette:
Csuhai István

Szakmailag lektorálta, a jegyzeteket, a fotókat és a
fotómásolatokat készítette: Boda Miklós

© Csorba Győző örökösei
© Pro Pannonia Kiadói Alapítvány

Egy másik város oldalában

Csorba Győző római följegyzései elé

Ebben a könyvben, a cím keltette esetleges várákozásokkal és a kezdeti bejegyzések, az első napokról írottak karakterével ellentétben nem Csorba Győző klasszikus irodalmi naplóját találja majd az olvasó. A *Római följegyzések* alighanem egyedülálló dokumentum ugyan a második világháborút követő néhány év egyik méltán kitüntetett és nagyszerű pillanatáról, írók, festők, zenészek 1947-1948 fordulóján Rómában, a Kardos Tibor igazgatása alatt álló Magyar Akadémián együtt eltöltött néhány hónapjáról, ám szerzőjük ezeket a feljegyzéseket nem öntötte végleges, irodalmi formába és – noha a kezdet kezdetén lehetett ilyen elképzelése – végül bizonyosan nem szánta őket a nyilvánosság elé.

A *Római följegyzések* ténye nemcsak a Csorba Győzőről szóló szakirodalomban nem szerepelt korábban; a költő nem használta fel őket segítségül, emlékezetének kiegészítőjeként, pontosítójaként az általam 1989 nyarától készített életrajzi interjú, az 1991-ben megjelent és külön Róma-fejezetet tartalmazó *A város oldalában* munkálatai során sem (igaz, hogy e beszélgetések alatt a *Jelenkorban* akkortájt közölt, hozzá írt Weöres Sándor-levelektől és a *Faust* második részének éppen kéznél lévő kötetétől eltekintve soha semmilyen segédeszközt, emlékeztetőt, jegyzetet, fényképet stb. nem használt), nem ejtett róla szót másutt sem, és nem beszélt róla legközvetlenebb barátainak: olyannyira nem, hogy a jegyzetek létezésének híre a vele együtt Rómában időző Takáts Gyula számára is az újdonság erejével hatott 1996 késő nyarán, amikor szerkesztőtársaimmal ennek a szövegnek a kiadás előtti előkészítését végeztük a *Jelenkor* novemberi tematikus Csorba Győző-számához. A *Római följegyzések* filológiai státusza nagyjából hasonlatos ahhoz a Csorba Győző-kötetéhez, mely 2000-ben *Hátra-*

hagyott versek címmel Bertók László és Pintér László gondozásában a Pannónia Könyvek jelen sorozatában látott napvilágot, és 663 olyan verset tartalmazott az 1962 és 1993 közé eső időszakból, melyeket a költő nem vett fel sem önálló, sem gyűjteményes kötetibe (közülük több mint félezer verset pedig egyáltalán nem is publikált).

Ha közelebb akarunk jutni a megírt, papírra vetett életmű e szokatlanul nagy mértékű szerzői negligálásának magyarázatához, hozzávetőlegesen a *Hátrahagyott versek* és a *Római följegyzések* esetében is hasonló következtetésekre juthatunk, és végső soron ez röviden nem más, mint a „szigorúság” fogalomköre; ugyanígy hasonlóak lehetnek a közreadó számára felmerülő morális mérlegelések is. Első látásra jelentéktelen apróságnak tűnik, mégis fontos adalék, hogy a *Római följegyzések* ugyanúgy kézírásos gyűrűsfüzetben maradt fenn, mint az említett versek. Lényeges különbség ugyanakkor, hogy a versek szinte kivétel nélkül befejezett, elkészült műalkotásoknak tekinthetők, a római jegyzetekben viszont minduntalan ott érezhetjük az átmenetiséget, a befejezetlenséget és a műhely-jelleget.

Vagyis a *Római följegyzések* inkább csupán a szó eredeti, irodalmon inneni értelmében nevezhető naplónak, s ahogy haladunk előre az időben, a bejegyzések megformáltsága is a személyes megörökítés, az emlékeztető felé közelít. A napló leltárszerűbb lesz, retorikai alapelemévé az idő előrehaladtával a felsorolás, szerkezetévé az egymás mellé helyezés válik, s egy-egy nap eltelte után egyre inkább hiányzik belőle az a tudat, mely a bejegyzéseket valamilyen nagyobb struktúra mentén rendezné el. A kézirat bizonyos jegyei ugyanakkor a későbbi publikálás tervére utalnak (túl azon, hogy a költő ott-tartózkodásának utolsó teljes hónapjában és hazaérkezése után három, a római eseményekkel foglalkozó beszámolót tett közzé az akkori pécsi napilapokban, melyek tematikailag értelemszerűen egybevágznak némelyik itteni megjegyzéssel, reflexióval): a töltőtollal írt szöveg néhol jól felismerhetően átesett stilisztikainak tekinthető változtatásokon, még gyakrabban talál-

ható benne tárgyi javítás, többször is akad benne olyan hely, amit Csorba Győző valamilyen későbbi pótlás szándékával üresen vagy zárójeles kérdőjellel hagyott, s olyan is, melyet a szövegből teljesen kitörölt.

A teljes kézirat mostani kötetbeli közreadása azonban mégsem a nagyon halványan körvonalazható publikálási szándéknak akar megfelelni. A *Római följegyzések*, ismétlem, elsősorban párját ritkító dokumentum. Párját ritkító abban az értelemben, hogy noha az akkori – illetve két-három évtizeddel későbbi – kulturális közélet jó néhány nagyszerű személyisége tartózkodott 1947-48 fordulóján Rómában, Lengyel Balázs *Két Róma* című esszéje mellett ezek a feljegyzések ennek a szakasznak a legautentikusabb és talán leg-tárgyilagosabb megörökítései. Hallatlan jelentőségük van másodszor e jegyzeteknek a Csorba-filológia tekintetében: az ötvenes évek végétől számos Róma-tárgyú versének ihlető forrásához visznek közel. Az ifjú Csorba Győző megfogalmazásaiban, mondataiban jól felismerhetők az idős költő legkedvesebb szóbeli fordulatai; a szikár, rövidmondatos forma a későbbi, prózát csak igen ritkán író Csorbának is eszménye maradt. Érdekes az is, hogy figyelme min ragadt meg, mit talált érdekesnek, rögzítésre, emlékezésre érdemesnek, s hogy akkor a látott dolgokról mi volt a rövid véleménye vagy éppenséggel summás ítélete. (Ebben az összefüggésben szükségesnek tartom emlékeztetni a *Római följegyzések* olvasóját arra, hogy egy harmincegy éves, életében először külföldön járó, Rómába a háborúból éppen kikeveredő Magyarország egyik kisvárosából kijutó fiatal ember jegyzeteit olvassa – egy fiatal emberét, aki történetesen pályája első szakaszában járó költő.) Végezetül pedig megkerülhetetlen dokumentum a *Római följegyzések* abban a tekintetben, hogy ez a római öt hónap Csorba Győző életének talán legerőteljesebb élménye volt, az öregkori emlékező számára Róma a nyilvánosság előtt és baráti beszélgetésben is Pécs után valóban *a másik város* volt.

A kézírásos jegyzetek egy „Csorba Győző / Roma / Accademia d’Ungheria / Via Giulia 1” feliratú, 98 vonalazott, 2 üres lapot tar-

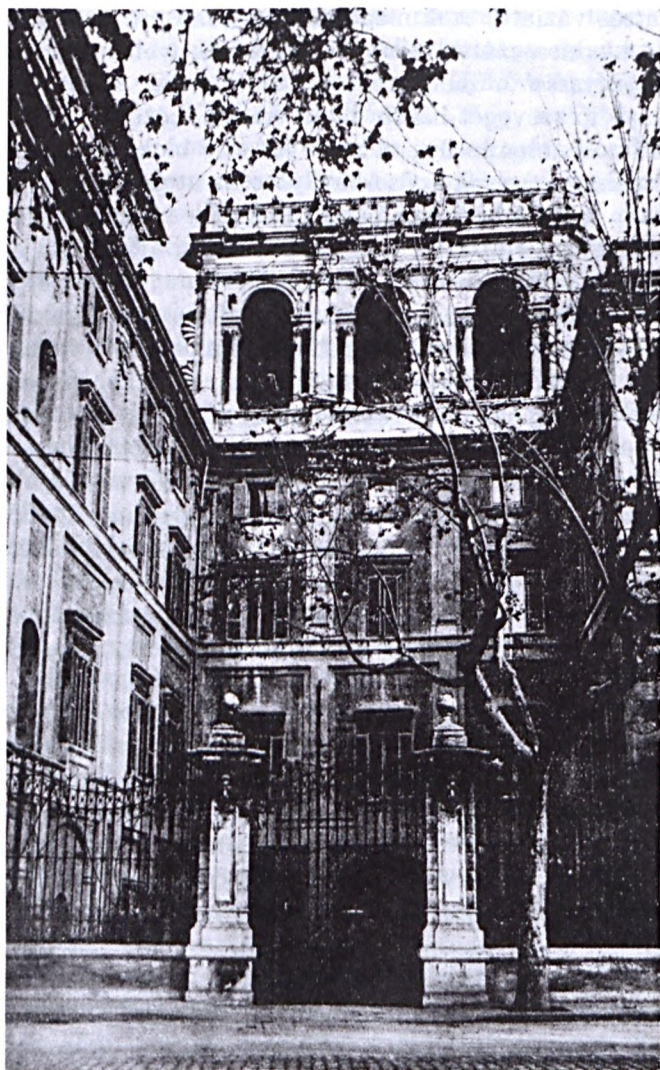
talmazó, keményfedeles spirál-füzetben olvashatók, a füzet első 54 lapján, 108 oldalon. Az oldalak nincsenek beszámozva, és egyenként 22 nyomtatott vonalas sort tartalmaznak, Csorba Győző a sorokat, illetve a lapokat mindig teleírta. Két helyen előfordult, hogy a költő a füzetet véletlenül ellapozta, ám ezt követően az üresen maradt oldalakat a költő gondosan teleírta, „bepótolta”. A most *Római följegyzések* címen közreadott jegyzeteket a füzetben 1950. május 29. és 1951. április 10. között írt, csak kis részben publikált versfogalmazványok követik. A füzet hátsó részében Csorba Győző 1947. október 12-én kelt ún. úti leltára, illetve mosásra leadott holmijainak jegyzéke olvasható, továbbá egy aprólékosan vezetett nyilvántartás Rómában kapott, illetve onnan írt leveleinek, képeslapjainak megérkezéséről és feladásáról. A füzet egy lapjára feljegyezte megírandó római vers-témáit. Az eredeti kézirat különben szigorú értelemben véve eleve „töredékes”, hiszen Csorba Győző az utolsó bejegyzést követően még körülbelül tíz napig Rómában tartózkodott.

A *Római följegyzések* teljes szövegének körülbelül kétharmada a *Jelenkor* fentebb említett emlékszámában megjelent. Ez a szövegközlés eltér a *Jelenkor*-ban közreadottól, nem pusztán abban az értelemben, hogy itt az egész szöveg olvasható. A mostani kiadás-nál igen nagy segítségemre volt Pintér László, a költő veje, aki az elmúlt években több Csorba Győző-szöveg posztumusz közlésében végzett alapvető és pontos filológiai munkát. Az ő olvasata több helyen jogosan korrigálta a *Római följegyzések Jelenkor*-beli szövegkiadását, javaslatait és megjegyzéseit mindenütt irányadónak tekintettem. Pintér Lászlón kívül köszönettel tartozom Boda Miklósnak, aki a szöveg olasz vonatkozásait gondosan ellenőrizte. A mostani közreadás során a szóalakok leírásánál szigorúan betűhíven jártam el, a kéziratban szereplő változatokat alkalmaztam, melyek ma speciálisan korjelzőek; a legfontosabb utólagos kihagyásokat-javításokat vagy a legbeszédesebb korrekciókat és húzásokat a lap alján mindig jeleztem, az olvashatatlannak bizonyult szavakat, neveket szögletes zárójelben pedig a szövegben. Nem látható a kiszedett szövegben Csorba Győző számtalan magyarázó

rajza, rajzos vázlata, ezek meglétére azonban mindenütt utaltam. A szöveg kiadása ezúttal a korábbinál intenzívebben érzékelteti a *Római följegyzések* műhelynapló-mivoltát.

A könyv fő szövegét három blokk követi, közülük az első kettő kötetben most jelenik meg először. Az első blokkban az a három tárcs olvasható, melyeket Csorba Győző az utolsó római hetekben, illetve már hazatérése után pécsi napilapok számára írt. Ezután következik Csiszár Mirella a költővel a római időszakról és a Magyar Akadémiáról készített interjúja, afféle magyarázó jegyzetként a feljegyzésekben szereplő nevekhez. A téma iránt érdeklődő olvasó tájékoztatására teszem hozzá, hogy az említett *A város oldalában* című életrajzi interjúkötetben (Pécs, Jelenkor Kiadó, 1991) szereplő Róma-fejezet (118-145. oldal) az itteninél terjedelmesebb, és alkalomadtán tematikusan is kismértékben eltér Csiszár Mirella beszélgetésétől, a két nyilatkozat fő megfogalmazásai azonban alapvetően egybevágóak és tanulságosan világítják meg az eredeti feljegyzések valóságos életrajzi és irodalomtörténeti háttérét. Végül helyet kapott a kötetben huszonöt olyan, különböző időszakokból származó Csorba Győző-vers, melyeknél egyértelműen kimutatható, hogy az 1947-48-as Róma-élmény, „a másik város” inspirálta őket.

A könyv címlapján és fő szövege fölött olvasható címet eredetileg a *Jelenkor*-beli közlés kapta (az összetétel jelzett szavának ös változata Csorba Győző kedvelt fordulata, önálló verscíme is van ilyen). A *Római följegyzések* mostani előkészítésénél a munkában részt vevők közül senki nem érezte szükségesnek, hogy ezen a címen, a szövegnek a vele érzékeltethető „már több, még kevesebb”-jellegén változtassunk.

Római Magyar Akadémia (Palazzo Falconieri)

Csorba Győző

Római följegyzések 1947 – 1948

Róma, 1947. okt. 17.

A második napja, hogy itt vagyok. Megpróbálom sorra venni, mi történt velem azóta, hogy 13-án hétfőn reggel Pécssett vonatra szálltam.

Nagykanizsáig ment minden simán. Szinte menetrendszerűen megérkeztünk. Lerakodtunk s a vasúti vendéglőben megebédeltünk. Társaim: Takács Jenő + né és Dévai Stefánia. A pest-veneziai gyors sem késett. D.u. 1-kor már robogtunk a jugoszláv határ felé. Murakeresztúr, végállomás. Vámvizsgálat. Igen udvarias magyar tisztviselők. Átérünk a Dráván,* Jugoszláviában vagyunk. Kotoriba, határállomás. Újabb vámvizsgálat. Egyszerű emberek, udvariasak. Semmi bajuk velünk, mehetünk tovább. Beszélgetünk. Még Murakeresztúron átkiabált hozzánk az olaszországi gyorsból egy magyar, s megkérdezte, van-e trieszti belépési engedélyünk. Nincs – mondtuk. Akkor nem engednek át – figyelmeztetett. Meltatlankodtunk és aggódtunk – most már heten (egy budapesti kivándorló özvegygel, 8 éves fiával és egy római magyar Budapestről 5 év után visszatérő leányával egyetemben). Próbáljuk-e meg a trieszti utat vagy Sežanánál szálljunk autóbuszra Gorizia felé, ahogyan most már a jugoszláv kalauz is ajánlotta. Mindegy, majd meglátjuk. 14-én reggel érkeztünk Sežanába. Már-már leszálltunk, de a kalauz azt mondta, mindjárt megy tovább a vonat. A rengeteg csomaggal úgysem tudtunk volna mire menni. Habozásunkat ez a véletlen döntötte el. Megkíséreljük. Poggioreale, Trieszt Szabad

* Valójában a Murán.

Állam területén. Hasztalan volt minden, néhány perc múlva már a sínek között dideregtünk. A pillanatig sem szűnő bóra egészen a velőig átjárta tagjainkat. A legközelebbi ellenvonattal vissza Sežanába. Majd autóbusszon elmegyünk Goriziáig. Az autóbussz befutott, zsúfolva volt pár perc alatt, lemaradtunk. Most már kilencen, két dominikánussal meggyarapodva, akik szintén Rómába készültek. T. J. és D. St. bement a városba, hogy megpróbálnak teherautót szerezni. Sikerült. D.u. 1-kor már robogtunk Gorizia felé gyönyörű hegyi utakon, szőlők és sziklák között. Sajátos településforma. A nagyobbacska dombok tetején egy-egy csoport ház. A nép láthatóan élelmes és szorgalmas, a karszt-sziklák mélyedéseiben képződött minden apró termőföldet kihasznál. A házak többnyire kőből, tetejükön a cserepezés sajátos: csupa gerinc-cserép, félhenger alakú, egymással szembefordítva. A tető szélén nagyobb kövek sorával. Ez a tetőzési mód egyébként egész Észak-Olaszországban mindenütt használatos volt, amerre jártunk. Itt Rómában is láttam hasonló háztetőket. – Sok a rom, azt mondják, a németek pusztították el a házakat, bosszúból, mert a lakóik együtt éreztek a partizánokkal. De folyik az építkezés, rengeteg az új épület. Ezt Jugoszláviában végig láttam. Bár Olaszországban még több az új ház.*

Sofőrünk apja öreg krajnai. Megkérdeztük: hogy érzik magukat. Nem panaszkodik, csak érthetetlen előtte a politika: „voltunk már olaszok, voltunk németek, most jugoszlávok vagyunk. Mi lesz még velünk? Én már öreg vagyok ehhez.”

A goriziai jugoszláv-olasz határhoz érünk. Bakok és szöges drót, egymással szembenező jugoszláv és olasz katonák. Határzár, itt nem engednek át. 8 km kerülővel elérkezünk a másik átlépő területhez. Itt már sikerül. Végre olasz területen vagyunk. A határrendőrség megvizsgálja útlevelünket. Egy altiszt és egy fiatal katona fog-

* E helyen Csorba Győző utóbb egy mondatot (az utolsó szó kivételével) apró vonalakkal kihúzott, de az olvasható maradt: „A jugoszláv nép nem rongyos, nem leromlott, mint terjesztik róla. S a földeken már sehol nem volt álló kukoricaszár. Jó volna példát venni róluk parasztjainknak.”

lalkozik velünk. Nevetünk és bosszankodunk. Mindegyikünk adatait beírják. De mintha csak most, mirajtunk kezdenék tanulni mesterségüket. Az idősebb állandóan csóválja fejét, a fiatalabb folyton hibákat ejt, s nem használ az öreg zsörtölődése. Eleinte csak javítgatjuk őket, amikor a nevek betűit rosszul írják, de aztán rájövünk, felesleges. Így aztán bizony majdnem valamennyien meglehetősen változott lénnel* indulunk Itáliának.

Mennénk az állomásra, de már nincs vonat másnap reggelig. Szállodában alszunk. Reggel 8.20-kor indulnánk, de késik a vonatunk. Nem baj, elérjük az udineit. Gorizia falai tele plakátokkal. W Gorizia** stb. A kaszárnyában sisakos katonák nyüzsögnek. A város szép, tiszta.

Udinében beülünk a vasúti vendéglőbe. Van minden, de az árak elég magasak. A vendéglő, mint egy patika. Egyik fala csupa állvány és üveg. Tájékozódunk, van-e közvetlen kocsí Rómaig. Mindenki igenel, csak arra figyelmeztet, hogy a varsói vagy a prágai vagonba szálljunk. Be is szálltuk a prágaiba, s megnyugszunk. A vidék gazdag növényzetű, kulturált. D.u. 4 óra: Venezia. Mégiscsak át kell szállnunk másik vagonba. Dühösek vagyunk, már éppen elég volt a hurcolkodásból. Az a jó, hogy 7-ig várunk, bemehetünk a városba. Évával elindulunk. A Canale Grandén végighajókézünk egészen a San Marcóig. Gyönyörű, gyönyörű! Milyen szegények is vagyunk mi otthon Magyarországon. Jó lenne néhány hétig Velencében élni, és régi olasz novellákat, romantikus lovagregényeket, szerelmes történeteket olvasni. A parton egyik palota homlokzatán angol zászló. A megszálló csapatok nem mentek még el. Épp odaér a hajónk, amikor kilép egy szoknyás, pödrött fekete bajszerű skót tiszt a palotából. Soha nem láttam még ilyent valóságban. S olyan jó, hogy most láttam éppen, ebben a környezetben. A szokott európai (magyarországi) civilek valósága úgysem illik ilyen környezetbe. Velencét én nem éreztem egészen valóságnak, és a skótot sem.

* A szövegben zárójelben az „egyéniiséggel” és a „formában” szavak.

** Jelentése: Viva Gorizia.

Visszafelé gyalog az állomásra. Méter széles utcákon, közökön, hidakon át. A Merceria hatalmas üzleti forgalmában. Körben ki-
gyúlnak a lámpák, az élet az utcákon teljes lendülettel zajlik.*

16-án reggel 9-kor befutunk a Terminire. Nehéz éjszaka volt, fáradtak voltunk már. Az állomás és a Via Giuliaig vezető útszakasz (autón) nem tett rám különös benyomást.

Az Accademián kedvemre való szobát kaptam. Hangulatos, negyedik emeleti. Oldalt folyik a Tevere. Rálátni a Gianicolóra is. A mennyezet gerendás, a padozat kő. Egyetlen baj, hogy alattam robognak a villamosok és szinte állandó a zaj. Talán megszokom.

Már két sétát is tettem a városban. Egyiket az első (tegnap) este, a másikat ma délelőtt. De még csak ízlelgettem, nem ültem le sehol s bámészkodtam hosszasan. Ezt szeretném pedig, de majd ha egy kissé kívülről megismerem az Urbsot.

okt. 19.

Tegnap d.e. a Forum Romanumon voltunk. Egyre-másra jelentek meg előttem a képről már jól ismert klasszikus műemlékek és romok. Elsőnek – még a Forumon kívül – Marcus Aurelius lovaszobra. Mögötte a szenatus nagyszerű épülete, kétoldalt két egyforma építésű múzeum-palota. A szenatus épülete mellett jobbra kijutni egy magas útra, ahonnan belátható a Forum. Balra Sept. Severus diadalíve, tovább Antonius és Faustina temploma, messzebb Titus arcusa, hátul balra – a Forumon kívül – az Amphitheatrum, jobbra a Palatinus dombja.

A belépődíj 30 líra. Hogyan hatott rám az első látogatás? Cso-
dálkoztam. Elképzelttem rekonstruálva. Nagy nép volt a római! Az erő és a művészi érzék igazi összhangja minden darab. A lépcsők-
ről és falakról már majdnem mindenütt letöredezett a márvány-
burkolat. Hatalmas, de igen lapos téglákkal építettek. S a kötő-

* E helyen egy kihúzott, de olvasható mondat: „Velencébe még visszajövök!”

anyaguk is kiváló lehetett. Mindenütt oszlop- és szobor-maradványok. Temérdek gazdagság. Mennyi emberi energia. A Palatinus tövében roppant fal- és épületmaradványok.

Fent a Mons-on kevesebb a látnivaló. De valami végtelen nyugalom és csöndesség uralkodik.

Leülünk az egyik falomra s T. J.-vel beszélgetni kezdünk. Arról, hogy a rómaiaknak milyen különös képességük volt a jó élethez. Egyszer csak megjelenik két idősebb hölgy, az egyik feketében. T. J. rájuk néz, majd azt mondja: „Azt hiszem, a fekete ruhás Casella özvegye. Megkérdem.” Valóban ő volt. Meghívott valamelyik napra mindhármyunkat.

Az ebédhez lejön Cs. Szabó L. is. Ferenczy Bénéikkel ül. Én még nem ismerem személyesen. Kissé nagyképűnek hat, amint magyaráz.

Éjszakára vendégem van. Egy új lakó érkezik s nincs még helye. Dr. Márkus István. Sokat beszél. Torinóból, ill. Genovából jött. Kossuth-kiállítást rendezett.

Ma a Szt. Péter került sorra. Az első benyomás kis csalódást okozott. A térhez vezető út két oldala deszkafal s tele rikító plakátokkal. Zavar. Bent a templomban hamar elfelejtettem. Szédítő méretek s gazdagság. Meglepett Michelangelo Piétájának mérete. Nagyobbnak hittem. Látszik, hogy M. 24 éves korában csinálta. Finomságában kissé erőtlén. Kivált M. későbbi műveihez viszonyítva. Szt. Péter szobra. Megérintik előre nyújtott jobb lábát s aztán megcsókolják ujjukat. Bernini-szobrok. VIII. Orbán pápa stb. Canova stb. Ide nem elég 2 óra. Több nap kell. A kupolában sem voltam. A Forumra is vissza akarok még térni többször. Félek, kevés lesz az öt hónap mindent megnézni alaposan. Hol van még a sok-sok múzeum!

A Szt. Péterben sem orgonahangot, sem éneket nem hallottam s délben sem harangoztak.

Vatikáni palota (Biblioteca) (részlet)

okt. 22-én.

Folytattam fölfedező körutamat. Most már többnyire egyedül. Így jobb. Ott állok meg, ahol akarok s bámészkodhatom kedvemre. Nem érdemes csak elmenni a dolgok mellett.

20-án hétfőn a Marcellus-színház romjait, a S. Maria in Cosmedin templom környékét néztem meg. Sok ép maradvány. Egy kerek Vesta-templomnak csak egyetlen oszlopa hiányzik. Mellette Fortuna Virilis szentélye. A S. Maria in Cosmedin zárva volt. Kívülről is nagyon szép. Harangtornya II. Callixtus idejéből való. Gyönyörű római stílusú építmény. Az előtérben balra a falnak támasztva áll az a nagy kerek kőlap, melyen szem, orr és száj van formálva. Bocca della Verità. Ide dugták az esküvők ujjukat, hívé, ha nem mondanak igazat, a száj összeszorul s szétroncsolja kezüket. Hatalmas építmény volt Marcellus színháza. Így romjaiban is látszik. A tetejét lakásokká alakították át, laknak benne.

Azt még nem írtam meg, hogy vasárnap este a Fontana Trevinél voltunk. Remek barokk alkotás. Eszembe jutott: mekkora esztétikai igény működhetett azokban, akik mindezt megalkották. A kis tér csupán a kút céljaira szolgál. Meg a mögötte levő palota egyik fala is. Haszontalan s mégis mennyire hasznos! Beledobtam Kő K. két fillérjét. Remélem, visszajövök még.

Kedden, tegnap reggel a Gianicolóra másztam föl. Tasso tölgyfája, Bambino Gesù extraterritoriális területe. Nagyon szép a párkány-kőfaltól a kilátás. A két Garibaldi szobor meglehetősen szecessziós alkotás, nem hat valami jól a sétány melletti herma-erdő sem. Nagy kerülővel értem haza, a Ponte Sublicióhoz jutottam ki. De azért nem használtam térképet. Jó az ilyen árva, gyámoltalan bolyongás!

Ma a rendőrségen voltam. Via Genován. Gyalog. Odataláltam. Körülbelül ¾ óra alatt végeztem. Megkaptam a soggiornot.* Udvariasak voltak. Visszafelé a Traján oszlopa, Mercati di Trajano,

* Tartózkodási engedély.

Amphitheatrum, Constantinus diadalíve felé kanyarodtam. Az arco csodálatosan szép, kivált a kör alakú bas-reliefek a 8 barbár között. Szinte érintetlen egyik-másik és egészen magasrendű művészetről vall.

Megismerkedtem Cs. Szabóval. Tud, de fitogtatja. Talán nem is szándékosan. Mindenhez hozzászól, mindenkinek tanácsot ad. – Márkus elment már vasárnap reggel, megint egyedül vagyok. Az éjszakák egyre hidegebbek. Levelet még mindig nem kaptam.

Tegnap este Tempesti-éknél voltunk. Kedves emberek. A nő cserfes, de okos, művelt nő, a férfi lassú, komoly ember. Segít majd nekem egy olasz antológiát összeállítani fordítás céljaira. Szereztem a könyvtárból egy Janus P. kötetet, kezdek a komoly munkát.

okt. 25-én.

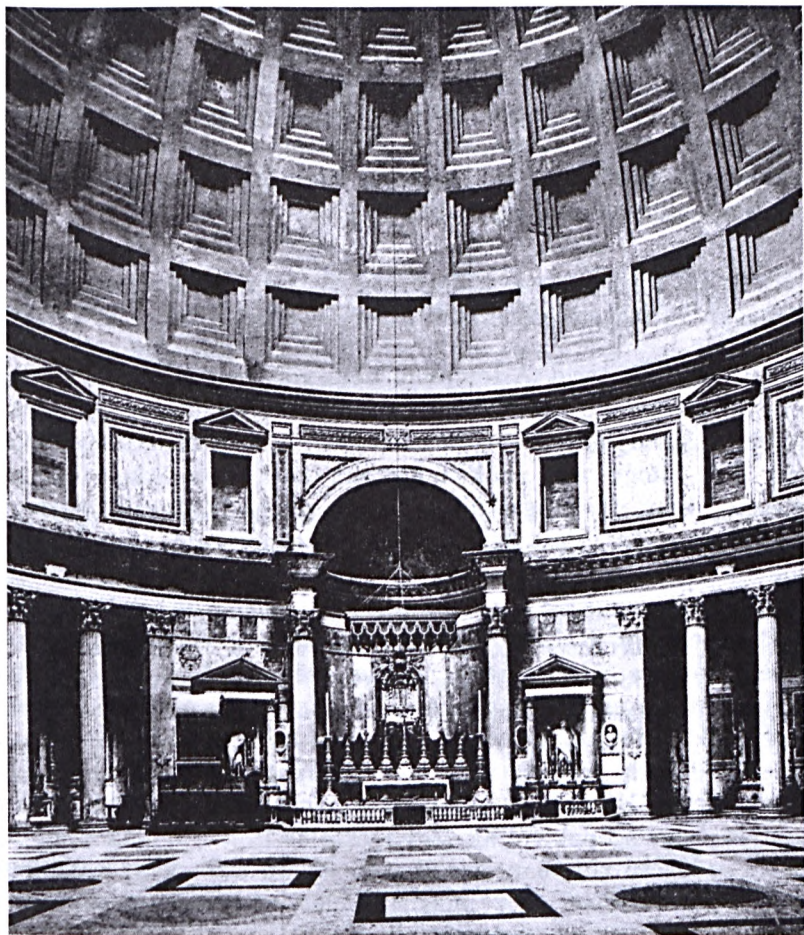
Esik, esik. Tegnap este óta egyfolytában. Ma ki sem mozdultam. D.e. Janust fordítottam. Mintha nem is érezném magam egészen jól. Kellemetlen az idő. Pullóvert vettem és vastag harisnyát.

Tegnap s tegnapelőtt d.e. a Biblioteca Nazionaleban voltam. Hatalmas intézmény, csak kissé bonyolult az adminisztrációja. Kivált nekem. Gatto, Ungaretti, s Montale köteteit nézegettem. A sorrendet így érzem közöttük: Montale, Gatto s Ungaretti. Közben megtudtam egy antológia címét: Anceschi: *Lirici nuovi*. 43-as kiadás, nyilván igen használható. Megvan a Bibliotecában. Átnézem majd. Bizonyára megkönnyíti a dolgom.

Megkóstoltam az osztrigát és az indiai fügét. A cacclint (vaniglia) már előbb. Cacclint többé nem eszek. Ahogyan a gránátalmából is elegendem van. De az indiai füge s különösen az osztriga ízlett. S olcsó mind a kettő.

Jártam közben a Pantheonban (S. Maria Rotonda) is. Jó a térhatása. Nekem jobban tetszik, mint a cifra barokk templomoké. Egyszerű, monumentális. Láttam benne Raffael sírját (Ossa et

cineres Raphaeli Sancti) s Melozzo da Forli Angyali üdvözlését. Vers csak nem akar születni. Próbálkoztam ugyan már, de korcs lett. Levelet nem kaptam ma sem. Kezdek türelmetlen lenni.

Róma: Pantheon (részlet)

25-én este

Koncert volt. Weiner és Bartók egy-egy szonátáját adták elő. Weiner gyenge, Bartók remek. A Bartók szonáta közben úgy éreztem magam, mintha egy zsákba dugtak volna, s valami gép elkezdett volna kegyetlenül forgatni. Nem tudtam, mim van felül: fejem vagy a lábam. Ilyen esett hangulatban nem jó a zene. Kilógok a világból. Fúj valami idegen hidegség. Nem bírnám mindig egyedül. Megbolondulnék. A társas élet (a házasság) megakadályoz a gondolatok végiggondolásában. Le-leránt, ha már nagyon elrugaszkodtam. Most nincs mérséklő. Levél sem jött.

okt. 29-én.

S. Pietro in Montorio. A templom nem volt nyitva, de az udvara igen. Ott megnézhattuk kívülről Bramante tempiettóját. Finom kis épület, az arányok különös összhangjával. A torony csúcsa kissé cifra. Kár, hogy egy szűk udvarban van, nem lehet rálátni. Ferenczy Bénivel járogattuk körbe s gyönyörködtünk. Aztán a Villa Farnesina. Peruzzi, Raffael, Michelangelo (?), Piombo, Sodoma, Giulio Romano. A kert felől pár lépcsőn egy magas előcsarnok. A mennyezet mintha kifeszített szőnyegekből állna. Rajtuk, illetve körül Raffael: Amor és Psyche tört., Giulio Romano: Az istenek gyűlése. Aztán egy emeleti lépcső. Nagyon érdekes architektúrais megoldással. Fent két terem. Az elsőben szobrok. Véletlenül itt fogtuk a nápolyi múzeum három görög bronzát. A németek elől dugták el, most majd hamarosan visszaviszik. Az egyik a pihenő Hermes, a másik kettő nem tudtuk, micsoda. Annyi bizonyos, hogy szépek voltak. Egy meztelen ifjú, álló alak s egy nő, hosszú redőzetű ruhában, amint jobb vállán szét- vagy összekapcsolja éppen ruháját. – Egy másik emeleti szobában (most előadóterem, mert az épület az Akadémia székhelye) Raffael Galatheája, Piombo Polifemosa és Peruzzi freskói. A terem hátsó falának bal

felső sarkában egy szürke (grisaille(?)) fej, kissé hátrahajló tartásban. Azt tartják, Michelangelóé. Nov.-ben állítólag nyitva lesz, most csak borraivalóval nézhettük meg. Akkor ismét meglátogatom. Kár, hogy a restaurálók túlbuzgók voltak. –

Jött levél. Nagyon örültem. Ma is várok. Otthon semmi baj. Megnyugodtam. Stefi tegnap visszautazott, küldtem vele egy kis csomagot s levelet. Kikísértem az állomásra. Hazafelé gyalog. Nem tévedtem el, csak megáztam.

okt. 31.

Tegnap jött ismét levél. S tegnapelőtt megérkezett Takáts Gy. Délután eső után kimentünk vele a Capitolium tetejére. A város fölött finom pára. Szép volt.

okt. 31. este.

Hármasban a Capitoliumon Takáts Gy.-val és Eősze Andrással. A Marcus Aurelius körötti tér igen intimen hat esti világításban. Michelangelo ízlése! A Pzzo Senatorio tornyát egy reflektor világítja meg, a tér gázlámpaformájú villanyégőkkel körülvéve. Kétoldalt Michelangelo homlokzattervei, hátul a Pzzo Sen.-n Michelangelo lépcsőterve,* előtte egy kút s két folyó-szobor: a Nílus és a Tevere szobra. A tér közepén a császárszobor szintén M.a. alapzattervével. A Pzzo Sen. tornya fölött vastag futó felhők közt a hold. Esztétikai vita Eőszével.

* Ezen a helyen kis rajz látható a lépcsőtervről.

Angyalvár. A bejárat spirálisan emelkedő tágas, boltozatos folyosókon. Óriási falak. Innen bizony nehéz lehetett megszökni. A tető-teraszokról szép kilátás nyílik Rómára. Az épületnek a mai kb. az ötödik formája. Hadrián alapépítményét – meglehetősen romlása után – egészen másképp restaurálták a pápák. Ekkor került csúcsára az angyal is, és lett a neve Angyalvár, Mole Adriana-ból. A szobák múzeumnak vannak berendezve. A tárgyak (képek, fegyverek, ágyak stb.) kevés összefüggésben vannak a várral. De: sok szép mindent látni. Luca Signorelli, Dosso Dossi, Perin del* Vaga B. Montagna, Ercole Grandi, Poussin (Bellini G. után), Piombo, stb. képeket, dekorációkat. Művészeti és katonai múzeum. Museo Artistico e Militare. Szobák: Perseus szoba, Apollo szoba, Amor és Psyche szobája, Sala della Bibliotheca, Gabinetto del Delfino, – della Cicogna stb. Az Amor és Psychében kihúzható képes pápai tükör, clavicord. – Börtöncellák 80-100 cm magas bejáratokkal. Fegyverek, páncélok, török. Ágyúk, catapulta (kövekre), balista (dárdákra). Órszoba, kovácsműhely. A tető-parkányzaton látogatók vésései a márvány korlátfedőn. Még 1501-ből is van. A csúcs angyala Szt. Mihály (S. Michele) Verschaffelt műve 1753-ból. A szemközti híd Ponte S. Angelo Hadrian műve (Kr. u. 136.) Az angyalokat a hídra a XVII. sz. végén Bernini tanítványai faragták. – (A. vár = Castel S. Angelo)

Fontana Trevi. Ismét. Takáts Gy.-nak megmutattam. N. Salvi műve. Gy. is beledobott egy kétlírást. Ch. di S. Marcello. Barokk homlokzat, belül kevert. Frangepánok szobrai egyik oldalkápolnában. Quirinal, a királyi palota, a gyarmatügyi min. ép., a tér közepén a lófékező Castor és Pollux még a római korból. Obeliszk, kút. A Quirinal mellett a Quattro Fontanéig. Intim kis terecske. Nagy a forgalom s nyugodtan pihen a négy szoboralak a négy sarkon. Ütközben Carlo Alberto szobra. Csúf, szecessziós múltszázadvégi.

* Itt a del után, a külön írt „la” névelőzék az eredetiben áthúzva.

Vissza a Fontana del Tritonéig (Bernini. Delfinek kagylókat emelnek, rajtuk egy triton s vizet fúj ki szájából fölfelé tartott arccal.) Kardos T. ma megérkezett. Igen lelkes, nagy tervei vannak.

Róma: Trevi-kút (Fontana di Trevi) (részlet)

S. Maria dell' Orazione e Morte (Buona Morte). Kripta. Csontvázak. Koponyákból kereszt. A falakon vasablak-szerű bemélyedések polcokkal s rajtuk egymás mellett koponyák. Néhányra (a homlokára) név is íródott: Giovanni Borchenini, frate nostro, morto 1852. stb. Két szemben álló keskeny magas falbemélyedésben teljes csontvázak, álló helyzetben, kaszával. Fölöttük a falon írás. Az egyikén: Noi anche fummo come voi, a másikon: Voi sarete anche come noi siamo ora. A mennyezetről csillárok lógnak emberi gerinc-csigolyákból, ujj-perecekből s egyéb csontokból. Kissé rideg és kegyetlen látvány. A kriptá teljesen dísztelen, üres egyébként. De elgondolkodtató.

S. Maria in Cosmedin. Három hajós. A XI-XII. sz.-ból. Néhány oszlopa még régibb. Ezeket beleépítették a későbbi alakításkor. Tiszta román stíl. Egyszerű, sima mennyezet. A fal felső síkján körül XI. sz. freskómaradványok. Egy húsvéti gyertyatartó (csavart törzsű), egy püspöki szék s a nagy oltár baldachinja. Deodatus (Cosma fia) műve a XI. sz.-ból. Bizánci alap, a kandeláber tisztára az, de a baldachin gót keverék. A fal egyes részein a még régebbi római építmény beépített maradványai látszanak. A három apszisban archaizáló freskók. Az oltár előtt egy elkerített hely a schola cantorum részére. Szép, megnyugtató benyomást kelt. Tisztább, artisztikusabb a barokknál. A XII. századi remek harangtorony külön élmény.*

Cimitero Protestante. Akár egy liget. Kifogástalanul gondozott. Ciprusok, pínéák, babérok. Shelleyt és Keatsset jöttünk meglátogatni. Sh.-hez könnyű odatalálni, táblácskák jelzik a fák derekán „To tomb of Shelley”. A síron fektetett kőlap. Név, alatta Byron szavai: Cor cordium, életrajzi adatok sz. 1792 mgh. 1832. Végül pár sor vers. – Keats sírja nehezebb feladat. Fél óráig keressük. Seholy. Megkérdezzük valakit, az északi fal felé mutat. Nincs. Is-

* Ezen a helyen a harangtorony kis rajza látható.

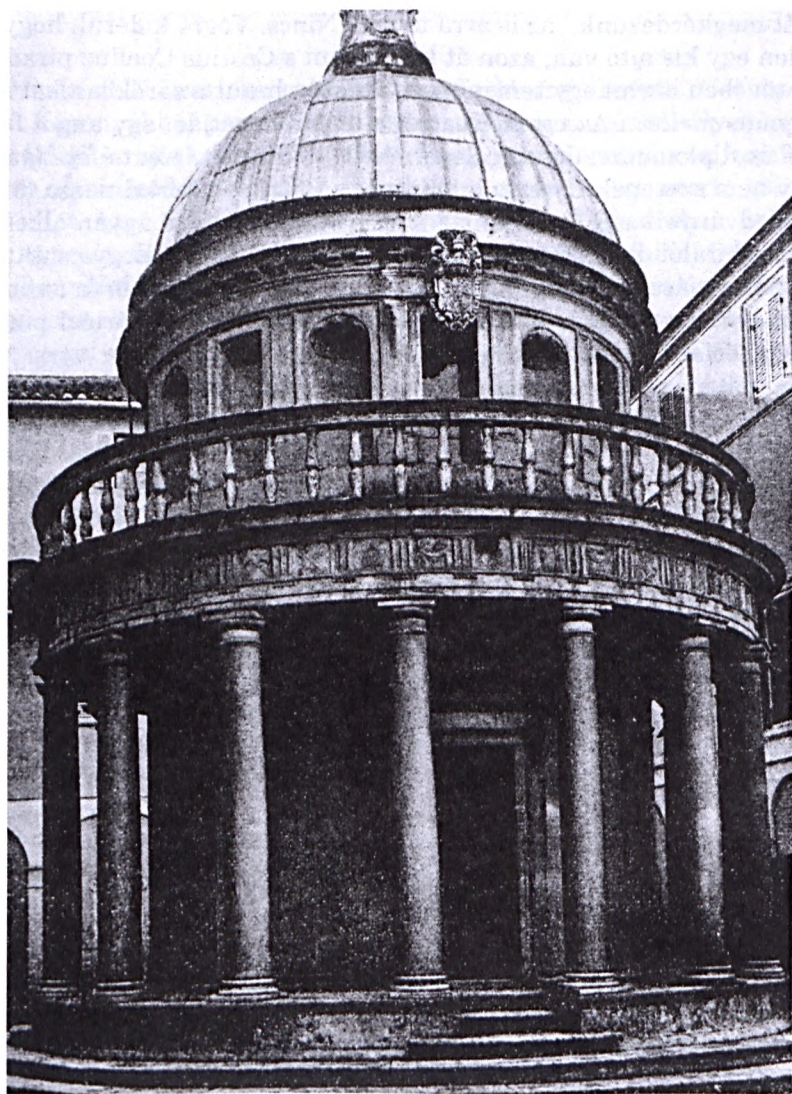
mét megkérdezzük,* az is arra mutat. Nincs. Végre kiderül, hogy a falon egy kis ajtó van, azon át kell menni s Cestius Coelius piramisa tövében is van egy temetőrész. Egészen hátul a sarokban két sír egymás mellett. Az egyik Keatsé, a másik barátjáé, egy angol festőé és diplomataé, Joseph Severné. Ő 1872-ig élt. Keats fejfáján a név nem szerepel. Csak ez a fölírás (kb.) „Ez a sír tartalmazza földi maradványait egy fiatal angol költőnek, aki halálos ágyán elkeseredve bírálói és kortársai véleményétől, meghagyta, hogy csak ezt véssék sírjára: itt nyugszik az, akinek a neve vízre volt írva (whose name was written in water (?))”. A két sír fejénél két óriási pinea és babérfa. A falon hátul egy Keats-relief s alatta öt sor vers.** A temetőben görögök, oroszok, németek, svédek stb. nyugszanak. De nem csak protestánsok, hanem külföldi katolikusok is. A bejárat felírása: „Resurrectis” Kár, hogy William Shelley, Goethe filius, Waiblinger sírját nem találtuk. Kijövünk még – határoztuk el.

S. Pietro in Montorio. Itt feszítették keresztre Szt. Pétert a hagyományok szerint. Renaissance és barokk keverék. Jobbra az első kápolnában Piombo freskója: Krisztus megkorbácsolása. Aztán Peruzzi: Mária megkoronázása. Jobbra az ötödik (?) kápolna Vasari tervei szerint készült, balra az első Berninié. Ez aztán már barokk. Ismét körülsodáltuk a tempiettót.***

* A 17. oldal alján: „(folytatása a 3. oldalon!) Kettőt fordíts!” Az ezt követő 18. oldalon a november 4-i napra vonatkozó feljegyzések szerepelnek, az itt megkezdett szöveg pedig a 20. lapon folytatódik.

** A vers sorainak kezdőbetűi Keats nevét adják. Csorba Győző ezt a füzetben egy skiccel illusztrálja: csak a kezdőbetűket írja le egymás alá, a sorokat kipontozza.

*** Az utolsó két mondat („Ez aztán már barokk. Ismét körülsodáltuk a tempiettót.”) egy sorban a füzet 21. oldalának tetején; a november 4-i feljegyzések a 18. oldalra kerülnek vissza, és ezen az oldalon lejjebb, a fenti két mondat után november 6. következik majd. Az írásmódból, a tagolásból és tartalmilag is valószínűnek látszik, hogy a sor ennek a bekezdésnek a zárata.

Róma: Tempietto (San Pietro in Montorio)

nov. 4.

Pinacoteca Vaticana. Első látogatás. Szédítő. Nehezen tudom összehozni. Beato Angelico, Fra Filippo Lippi, Maratta (IX. Kelemen), Caravaggio, Raffael, Leonardo da Vinci (St. Girolamo) stb. Ide nagyon sokszor el kell menni és nagyon sokat üldögni a képek előtt.

Galleria Borghese. Tizian: Égi és földi szer., II. Gyula pápa, Domenichino: Diana vadászata, Caravaggio képek, Botticelli, D. Dossi, Perugino, Tintoretto, Antonello da Messina, Carpaccio, Raffael, (arcképek és Sírba tétel), Cranach Lukas, Coreggio: Danae, stb. Ugyanazt éreztem, mint a Pin. Vat.-ban. A földszinten szobrok. Bernini Parittyás Dávidja, Apolló és Daphnéje, Canova: Napóleon nővére mint Venus, Bernini: az Igazság és az Idő, római, görög szobrok. Bernini nagy művész. E szobrai egy részét 22-25 éves korában faragta.

Pincio. Liget. Fák, utak, tavacskák, padok. Mintha nem is egy világvárosban lennék. Itt az állatkert is. A tavon csónakázók. Akár Pesten. De az egyik dombon római templommaradvány: Tempio di Faustina e Antonio.

Idefelé Chiesa St. Agostino. Balra fényben Sansovino csodatévő, szülő nőket segítő „Mária a gyermek Jézussal” szobra. Körülötte a falon nagy távolságig ajándéktárgyak. Állandóan imádkozik valaki előtte. A pilaszterek fölötti íveken próféta-képek. Izaiásé Raffaeltól. Sajnos, a sötétebbik oldalon s egyébként is kissé megrongált a freskó. Nehéz élvezni.

Tegnap ismét kilátogattunk Shelleyhez és Keatshez. Sikerült megtalálnom Goethe fiának sírját is. 1830-ban halt meg, 40 éves korában. A felírás (bizonyára Goethe fogalmazta): Goethe filius, patri antevertens. Shelley William sírját is megtaláltuk. Shelley fia volt. Megkerestem Waiblinger Guglielmót is, egy törött oszlop a síremléke.

A temetői út előtt a St. Anselmóban (bencés)* requiemet hallgattunk, gregoriánnal. Nagyon megkapó volt. Kivált a „Dies irae, dies illa”. Legalábbis nekem. A templom modern. Román stílus-utánpótlás. Egyszerű, szép. Innen nem messze a Máltai lovagrend székháza. Kertjük ajtaján egy luk, ezen átnézve egy lugas-folyosón keresztül éppen a San Pietro kupolája látszik. Be nem mehettünk.

Nem messze innen egy dominikánus kolostor és Santa Sabina temploma. Alapjai a VI. sz.-ból.**

Római színes márvány berakások, V. sz.-ból való ciprusfa kapu, faragásokkal: az Újszövetség és az Ószövetség jelenetei. Remek. Ghiberti bizonyára ismerte. A templom higgadt bazilika stílus, itt-ott barokk részletekkel. A schola cantorum falán eredeti díszítés-maradványok.

nov. 6.

Kirándulás Albanóba s Nemibe. Tivoliba akartunk, de nem mertem autóbuszra szállni s inkább mindenki Nemibe jött. Albanóig villamos. Albano kis városka, rengeteget szenvedett a háborúban. Alig van teljesen sértetlen épülete. Ariccia Albanónál is kisebb. Egy dombtetőn. Szép kilátás nyílik a völgyre. Középső terén egy körkupolás templom a XVIII. sz.-ból (?). A templommal szemben egy Chigi palota. Fedett kút, szamarak, ösvérek. Innen egy erdei úton a Nemi-tóhoz. Közben jobbra a Horatiusok és Curiatiusok síremléke. Törött kúpok kőből. A tó csodálatos. A magas partról lenézve haragoszöld. A teteje finoman fodrozódott. Körülötte kulturált vidék, temérdek virág. Szemben, egy másik hegycsúcson Nemi, az Orsini (Ruspoli) kastély jellegzetes henger-tornyával s egymásba ékelt házaival. Lent a tóparton két nagy épület a csá-

* A szó utólag betoldva, kerek zárójel-párban.

** Itt hullámos vonallal kihúzott, de olvasható szavak: „(Ókeresztény freskó –”. A zárójel a gondolatjel után nincs lezárva.

szár-hajók elhelyezésére, melyeket a Nemi-tóból emeltek ki. Caligulának ezek a hajói páratlan értéket jelentettek, mert egyetlen maradványai voltak a latin (római) hajóépítő tudásnak. Sajnos – miként ezt odaérve megtudtuk, az átvonuló németek megsemmisítették. Egy odavalósi paraszt – kérdésünkre – csak annyit mond: „Miért? Vandalizmusból.”

A tó körös-körül csupa virág. November van s ibolya, egész mezők fehér krizantémból meg sárgából. Nemibe kanyargós hegyi út vezet. Meglehetősen nehéz megjárni. Útközben szelíd gesztenyét szedek. Az út két oldalát gesztenyefák szegélyezik. Előttem lányok, fejükön hatalmas virág-kötegek. Egy másik útról egy számár kanyarodik be, mögötte egy 10-13 éves gyerek. A számár erősen megrakva fűvel. Ballagnak a városka felé. Nemiben kiülünk egy vendéglő tetőteraszára. Káprázatos a kilátás. A tó csillog, száll a napfényben, messze a hegyek mögött a tenger horizont-csíkjá fehérlik. A házak egymásnak dobálva, köztük nagyon keskeny utcácskák, lépcsők. Pár lépés és vége a házaknak. Az ember soha nem tudja, melyik utcán hova jut. Az egyikben egy udvarba, a másikon egy zsákutcába, a harmadikon az erdőbe. Az Orsini (Ruspoli) palota is üres. Nyilván a háború dúlta szét. Múzeum volt. De itt is jártak németek, az egyik falon felírás: „Eintritt nur dienstlich”. A mosást közös nagy medencében végzik. Általában az egész városka olyan, mint egyetlen család. Sok a gyerek, vaskos, egészséges kis fickók.

nov. 7.

Piazza del Popolo. Az egyik [olvashatatlan szó, vélhetően eniciclo] oldalán nagy betűkkel „Il popolo [két olvashatatlan szó]”. Északi részen kapu. Külső fele Vignola munkája a 16. sz.-ból a belső Berninié a 17. sz.-ból. A kaputól jobbra Santa Maria del Popolo templom. Kupolája állítólag az első, amit Rómában csináltak az antik művészet után. Pinturicchio freskók a jobboldali kápolnában. Igen szép: „Mária a gyermekkel.” Ősrégi kép, nagy tiszteletben áll.

A szentélykápolna oltárán a csodatévő Mária-kép. A legenda szerint Lukács evangélista festette. A mennyezetfreskó szintén Pinturicchio munkája.

A tér közepén a Kr.e. XIII. sz.-ból való egyiptomi obeliszk, a déli részén két egymásnak felelgető templom: S. Maria in Monte Santo és S. Maria dei Miracoli.

nov. 10.

S. Pietro in Vincoli. Mózes. Sokáig kell nézni. Nagy mű. Ahogyan a jobb kéz a szakállba markol s a bal is nyúlik feléje. A testtartás konstrukciója. A jobb térd kemény szilárdsága, s a bal láb mozgalmas hátramozdítása. A fej kemény oldalt fordítása, a homlok erős dudorai. A hajókat elválasztó oszlopsorok antik maradványok. Igen harmonikusak. A bejárattól balra a két Pollaiuolo (szobrászok) síremléke, fölöttük egy freskó egyik Pollaiuolótól. (A firenzei pestis?). Mózes körül van kerítve. Úgy látszik, nagyon sokan fogdosták. Egészen fényes.

San Martino ai Monti. Karmelita templom. Sajátságosak az oldalfalakon Poussin-testvérek (vagy Dughet) freskói, Szt. Eliás életéből vett jelenetek. Tájképszerűek. Az oltár dúsan márványozott. Sok szent van itt eltemetve.

Santa Maria Maggiore. Háromhajós, hatalmas templom. Antik oszlopok és padozat. Mozaikokkal. A középső hajó két felső síkján mozaikok ószövetségi jelenetekkel. A Kr.u.-i V. sz.-ból. Ezek a legszebbek. Ebben a templomban van a Jászol néhány darabja. A Sixtina nevű mellék-kápolnában V. Pius épségben maradt teteme (május 2-án megmutatják) s Bernini: „Mária mennybemenetele” c. relieffe az oltáron.

Santa Maria Antiqua. Ókeresztény templom-maradvány. Bejáratától balra 40 katonamártír oratóriuma. Az egész a Forum Romanumon van. A templomban szép freskótöredékek. A bal oldalfalon Krisztus, tőle jobbra a nyugati egyház nagyjai, balján a keleti

egyház nagyjai. A bal hajó főoltárán egy fölfeszített Krisztus freskó. Ennek a színei a legépebbek. A schola cantorum nyomai is föllelhetők.

Nov. 9-én d.u. 5. Giovanna Delanoue beatifikációja az S. Pietróban. A pápa ünnepélyes bevonulása hordszéken. Nem a tiarával. Előtte testőrök és előkelőségek, mögötte bíborosok. Előtte egy hatalmas csokor fehér virágot vittek. (Talán az új „boldog”-nak?). Dörgő taps és éljenzés. Hallatlan ujjongás. Zenekar. Megafonok. A párkányon fönt emberek. Mint a legyek. Az oltáron csillárok tömege. Vegyeskórus orgonával. A pápa imája. Aztán ünnepélyes kivonulás. A templom végén a pápa visszafordult, majd Michelangelo Pietàja felé távozott.*

nov. 11.

S. Andrea della Valle. Nem messze tőlünk a Vittorio Emanuele-n. Kupolája a legnagyobb a S. Pietro és a Pantheon után. Barokk. Zsúfolt. A homlokzat XVIII. sz.-i. Olivieri – Marotta – Rainaldi műve. A kupolában Lanfranco festménye, alatta a négy szögletben Domenichino négy evangelistája. Az apsisban Domenichino, az apsis-hajlatban Mattia Preti freskói. (Szt. András keresztfeszítése és sírbatétele.) A Tosca első felvonása ennek a templomnak egyik oldalkápolnájában játszódik le.

A Circus Maximus s a császárpaloták. A C. M. helye üres, csak a végén vannak épület-maradványok. Balra, vele szemben a császárpaloták hatalmas romjai. Szép fekvés! S. Gregorio Magno. Lépcsők. Ívek, porticus s csak akkor a templom. Semmi különös benne. Mellette két illetve három kisebb építmény. A középén S. Andrea és S. Gregorio Magno kápolnája. Szép oltárfreskóval, gyenge oldalfal-festményekkel. Balra s jobbra egy-egy kis oratóri-

* A bekezdés végén egy szó olvashatatlanul áthúzva.

um. A bal oldali: *Triclinium pauperum*. A közepén egy hatalmas, faragott lábú márvány-asztal. A lapján latin felírás.

„Bis senos pascabat egebant
Angelus et dominus tertius accubuit.”*

A falon ezt ábrázoló freskók.** Giovanni e Paolo. Antik oszlopok. Szép mozaik padló. A főhajó közepén jel, hogy ott ölték meg a két mártírt saját házában. Egy kis kerítés körülötte. Sajnos a vértanúk házába, mely a templom alatt van, nem lehetett lemenni, éppen délben érkeztünk, bezárták a templomot.

A trinitáriusok régi kolostorának a kapuja. Via Navicella. Fölötte egy mozaik-munka a 13. sz. elejéről. Cosmata-mű. Krisztus, mellette balra egy fekete, jobbra egy fehér rab, s a trinitáriusok piros-kék keresztje. A körmozaikon körül felírás: A trinitárius rend jelvénye.

Haza a Via Claudián. Oldalán Claudius templomának szédlítő romjai.

Levél rendszeresen jön. Örülök. Az idő enyhe. Alig kezdenek hullani a levelek.

nov. 12-én.

Kiállítás a Farnesinában a Németországból visszaszerzett műkincsekből. Az első teremben a már látott három görög bronzszobor. Hermes feje hiányzik. Múltkor megvolt. Úgy látszik, akkor pótolták s most mégis úgy döntöttek, jobb, ha leveszik. Mutatja a német kultúr-érzéket. A második emeleti teremben, ahol Sodoma freskója van: Nagy Sándor násza, egy antik özszobor. Csodálatosan finom állatábrázolás.

* Az idézet utolsó szava bizonytalan olvasat. – Az első sorban az itt szedetthez hasonló nagyságú kihagyott hely van, kipontozás nélkül.

** A „*Triclinium pauperum*” (Szegények ebédlője) felirat és a leírt asztal a S. Barbara-oratóriumban látható.

Aztán: Tiepolo egy képe: Neptun és Venus. Hosszú, alacsony kép. Nem tetszik. Kevés benne a harmónia. A színek nyerek. Pannini: XIII. Károly látogatása a St. Pietróban. Gyenge. Kevés festői érték.

2-ik képes terem: Bernardino Luini: Madonna a gyermekkel. Finom barna s barna-árnyalás. Madonna mosolya Leonardós. Palma Vecchio: Szt. Család (?). Ügyes, de nem megkapó. Filippino Lippi: Angyali üdvözlés. Remek. Sz. Mária feje egészen Botticellis. A kora-renaissance minden bája benne van.

3-ik terem. Joos van Cleve szárnyasoltára: A keleti bölcsek a kisdéd Jézusnál. Jól megkonstruált, erős festői értékekkel dicsekedő kép a flamand festészet fénykorából. Olasz hatás az architektúra háttér s a márványoszlopok. A középső rész kékjei finoman hangolódnak össze. A jobb (háttal: bal) szárny szerecsen királya jól sikerült. Colantonio Szt. Jeromos és az oroszán. A szent tuskét húz egy hátsó lábain guggoló oroszán bal első mancsából. A kora-renaissance minden naiv bája, hite benne van. A Szt. feje fölött egy polc, tele könyvvel. Tőle jobbra egy kis asztal-féle tintával, tollal, pergament lappal, homokórával. Balra egy tűzhely, alsó nyílásában egy egér papírt rág. Fára van festve. Sárga-barna. Francia és flamand hatások.

4-ik szoba. Tizian: Nő portré. Fél-alak. Elég finom. Tizian: Danae. Nem különös. Piombo: Madonna és a gyermek. Jó. Kitűnő konstrukció a két főalak világos merőlegese. Parmigianino: Női félalak. Jobb Tiziánénál. Roppant bájos, amint bal kezének ujjai nyakláncába akaszknak. Raffael e discepoli: Szt. Család. Szép. (Itt van Claude Lorrain egy tájképe is).*

Aztán ékszerek, ötvös-remek Pompeiből, Etruriából. Csodálatos dolgok. Roppant tudással, türelemmel, ízléssel készültek. Fibulák, hajtűk, nyakláncok, fülbevalók, gyűrűk aranyból. Az utolsó teremben akvarellek. Egy Gigante nevű festő képei a múlt századból. Egy-két kivétellel átlag munkák. Egy üveges áll-

* A zárójeles mondat utólag beszúrva, apró betűkkel, nem az eredeti tintával.

ványon színes rézmetszetnek ható képek a török életből. Meglehetősek.

S végül (ezt már a 3-ik szobában kellett volna említenem, de külön ki akarom emelni) id. Pieter Brueghel képe: A vakok. Hat alak, az első kettő már a gödörben, illetve éppen zuhan, a többiek boldog tudatlanságban követik őket. A háttérben ház, templom, hegyvonulat, fák, a kép jobb szélén víz, benne rák. Tempera. Tompa színekkel. Sokáig néztem. Brueghel a kedvencem. Ez utolsó képei közül való. Az alakok mindegyike tragikussága mellett háttartalannul komikus. Mintha Brueghel is kárörömmel festette volna őket. Karikaturisztikus jellegűek. Olyan ember alkotta ezeket az arcokat, aki sok mindent látott, tapasztalt már az életben, érti az élet mélységeit, magasságait, akinek már a nyomorúságot is szabad nevetségessé tennie, mert ugyanakkor meg tudja mutatni a nyomorúság jelentéktelenségét, múlandóságát is. Ha nem így nézem Brueghelt, el kell tőle riadnom, undorodnom kell cinizmusától. De azt hiszem, így kell néznom, s így kell nézni őt általában. –

A 3-ik évforduló.* Nagyon sokáig lehessünk még együtt!!

Levelet várok. Egyre többet, minél többet kapok.

nov. 13.

Francia grafikai kiállítás. Halott és élő művészek. Daumier, Toulouse-Lautrec, Rodin, Vuillard, H. Matisse, Liou Long, Marcel Gromaire, E. Kayser, Waroquier, Jacques Villon (jó)** rajzai, karcái, metszetei. Semmi különös. Az újakban – egy-két kivétellel – kivált.

S. Maria in Campitelli. Jobbra Károlyi Lujza sírja. Rajta egy emléktábla, fölötte egy bas-relief. K. L. a halottas ágyon. A templom egyébként a szokásos barokk. Fárasztó, unalmas.

* Ezen a helyen egy mondat olvashatatlanul kihúzva.

** Itt másfél sor, valószínűleg további neveknek, kihagyva. A kihagyott hely később mégis üresen maradt.

Tegnap este a Vittorio Emanuelén összeszedték a cigarettaárusokat. Csődület. A közhangulat mellettük volt.

nov. 14.

S. Maria in Vallicella (Chiesa Nuova). XVI. század. A mennyezetkép Pietro da Cortona munkája. A főoltáron s jobb- és baloldalán Rubens-képek (nem freskók). A középén angyalkák viszik a csodátévő Mária-képet, balra (szemben) Szt. Papias és Maurus, jobbra Szt. Domicilla. Az oltár melletti bal kápolnában nyugszik Neri Szt. Fülöp. Az oltár alatt sírhely, a szent hanyatt fekszik összekulcsolt kézzel, feje alatt vánkos. Ég a villany. A kis kápolna dúsan gazdag. Márvány, színes márvány-berakások, bronz, gyöngyház. A templom barokk, de jól hat. Séta a Vittorio Emanuele és a Tevere között. Jellegzetes római részletek. Orsini (?) palota.* Gyönyörű renaissance építmény. Finom oszlopos árkádok, szökőkút, ajtótokok (Ex Olympo). A S. Salvatore in Lauro rendház udvara. Renaissance. Remek. A templom zárva.

Viterbo, nov. 16.

Kellemes út. Bracciano a hegytetőn. Vár. Négy sarkán hengeres torony. Mellette a braccianói tó. Gyönyörű hely.

Viterbo. A külvárosi állomáson szállunk le. A Porta Fiorentina meggyünk be a városba. Fal veszi körül, régi (XIV. sz.?). Kb. 20.000 lakos. A Blocco del Popolo gyűlése a Palazzo Municipale előtt, a téren mise. A püspök beszél. Nagy rendőri készség. A P.M. udvaráról csodaszép a kilátás. Az udvar kőkoralátja mellett etruszk

* A szövegkörnyezet alapján is valószínű, hogy az Altemps Orsini család palotája szerepel Csorba Győző feljegyzésében. A palota ma Palazzo Altemps néven ismert, de homlokzatán és udvarán az Orsini-címer is látható.

síremlékek. S. Maria Nuova. A XI. sz.-ból. Tiszta román. A falakon freskók XIV. sz. (?). Finoman egyszerű oszlopfők. Mindegyik más (román jellegzetesség!) A templom sarkán kívül, a tér felé szószték (mediterrán). San Lorenzo székesegyház. Szétbombázva. Az alapja szintén román, barokk benövással. Csíkozott, román tetejű kék-fehér gót campanile. Palazzo Vescovile. Udvarkorlát gótikus árkádsorral.*

Nagy terem. Négy pápát választottak itt. Palazzo Chigi s tornyok. XII-XIII-XIV. század, csodálatos részek. Az utcákat házak zárják le, s kapubejárat-szerű íveken keresztül történik. S. Rosa háza, ahol született, élt s meghalt (13. század, múmia). – S. Giovanni in Zoccoli. Román, restaurált, de szép. Különösen remek a kapukeret és bélés** és fölötte a homlokzaton griffek, cosmata-díszek. Sok templom romban. A házak jó része is. De hatalmas a vitalitás, a korzón özönlik a nép. Igen finom, ízléses román kutak (s egy-két renaissance), barokk egy sem.

S. Maria della Quercia. Renaissance, egyszerű. Kint két különálló s két beépített renaissance oszlop. 1532-ből való renaissance tető. Kék alap, arany díszítés. A freskók újabbak. Két vászonra festett kb. XIV. sz.-i kép. A templomajtók felett, kívül három Andrea della Robbia relief, ill. szobor. Fehér-zománcos terrakották. Nem különösek. Jellegtelen, édeskés művek. Mária és kisdéd-ábrázolások. A templomtól jobbra egy apáca-zárda. Udvara Vignola munkája. Meglehető. Balra egy dominikánus kolostor udvara. Gót alapépítményen. Bramante renaissance árkádsora. Gyönyörű. Az udvar közepén ren. kút.***

Kb. ilyen. A rajz rossz! Este korzó, óriási forgalom. Közben bebemennek a templomba. A Blocco del Popolo nagy-gyűlése, tábori mise a főtéren.

* Ezen a helyen szimbolikus rajz az árkádsorról.

** Ezen a helyen rajz a kapukeretről.

*** Ezen a helyen újabb rajz, mely szokatlanul nagy méreténél fogva belelóg a kézírásba.

Orvieto, 47. nov. 17.

Este. 7 tájban érkeztünk. D.u. ½5-kor indultunk Viterbóból. Délelőtt még ott nézelődtünk. S. Maria della Trinità templom. Kupolás-tetejű. Semmi különös, csak a Fogolyszabadító Mária csodáiért, ill. segítségéért felajánlott hála-ajándékok oltára. (S. Maria Liberatrice) Primitív képek. Valószínűleg az ajándékozó festette meg a csodákat.

S. Andrea. Román. IX-X. sz.-ból lehet. Freskómaradványok. Restaurált, mert szétbombázták. Az altemplom az igazán értékes. Ez ép, de freskói töredékek. A négy evangelista, fejek. Oszlopok. Kora-román. Talán a legszebb élmény volt Viterbóban. – Aztán az S. Maria della Salute templom. Gót kapu. Gyönyörű. Gazdag kapubélés és díszítés. Remek reliefek a csúcsból kétoldalt lefelé. Sok helyütt egészen monumentális erejűek. (Sírbetétel, apa és két lánya* stb.) Nem tudtuk kideríteni, milyen jelenetek.

Egy templomban áruház, a bejárat fölött Keresztelő Szt. János, egy másikban garázs. A város címere: Oroszlán (álló) mögötte pálma.**

Az etruszk síremlékek megdöbbenőek. Aligha vannak ma ennyire stílszerű temetői szobrok. Fekvő alakok.

A falon kívül alig van város.

Orvieto környékét a sötétség miatt nem láttuk. Ablakunkról a dóm oldalára látni s idehallatszanak belőle az óraütések (Albergo Duomo) (Torre Maurizio – kis ember)

Orvieto, 47. nov. 18.

Dóm. XIII. sz. Gótikus. A homlokzaton kívül a két kapu-oldal mellett reliefek. A kapu dús gót bélésű, fölötté Mária-szobor. A pár-

* A jelzett helyeken egy-egy vázlatos rajz a képekről.

** Ezen a helyen is rajz az oroszlánról, mögötte a pálmafa.

kányszobor, a négy evangelistáé: Angyal (Máté), Oroszlán (Márk), Sas (János), Ökör (Lukács); a reliefek Nicola és Andrea Pisano iskolájából valók. Fölül mozaikok. A „homlokzatok Beatrice”-je. Bent első pillantásra egyszerű. Fehér-fekete keresztcsíkozás. Akár kívül. Csak jobban megnézve bontakozik ki a rengeteg érték. A kápolna-mélyedésben freskó-töredékek a XIV. sz.-ból. A főapszisban csodálatos fa-faragványú padok (kórus) intarziával. A freskók Jézus és Mária életét ábrázolják. Giovanni di Bonnino di Assisi (1325)* és Fra Francesco di Antonio (1401) csinálta az ablakokat. Két relief (Visitacio, s Három királyok) Simone Mosca és Sanmichele művei.**

Két nagy kápolna: balra a Ss. Corporale. A bolsenai csoda emlékére az Oltáriszentséggel foglalkozó képek (a XIV. sz.-ból különféle mesterektől: Ugolino di Prete Mario, Domenico di Meo stb. Lippo Memminek egy Madonnája is itt van. Jobbra: San Brizio kápolna. Szemben Beato Angelico da Fiesole Krisztus és a Próféták Kara, az összes többi kép Luca Signorellié (Az Antikrisztus prédikációja, A világ vége, A feltámadás, A kárhozottak, A választottak.) A templomban van még Gentile Fabrizio egy Madonnája is. Alul írók képei és chiaroscurok. Jobbra egy Krisztus levétel a keresztről egy mélyedésben. Valamennyi csodálatos munka.

San. Lorenzo chiesa. XIII. sz. vége. Lombard, három hajós. Freskók, barokk oltár. Egyszerű, szép.

S. Andrea. Állítólag pogány templom helyén. Etruszk épületmaradványokból. Altemplom.

S. Francesco. XIII. sz., kívül szép. Gazdag kapu, belül rossz barokk.

Múzeum. Simone Martini, Signorelli s más, XIV. századi mesterek. Freskótöredékek, etruszk s etruszk-görög leletek. Csodálatos vázafestmények. Papi ruhák, püspöki süvegek. – Etruszk múzeum. Fekvő sír-alak. Márvány edény négy relíeffel a négy oldalán. (Fu-

* Az évszámot Csorba Győző 1425-ről javította 1325-re.

** A mondat két sor közé utólag beszúrva, alig olvashatóan.

rulyázó, halászó stb. [Olvashatatlan szó] Etruszk Vénus, keleti arccal. Freskók (csodálatosak), feliratos szobrok. Erős görög hatás sokhelyütt.

Séta a város körül. Bástya a sziklafal szélén. Szép kilátás, jellegzetes táj, karsztos hegyek, kanyargó patakmeder kicsi patakkal, dombocskák fákkal (különállókkal), itt is, ott is házak, kastélyok, várak, szeszélyesen kanyargó utak. Viterbo jellegzetesebb, egységesebb, melegebb. Itt pl. egyetlen kút sincs. Egyes részei azonban Orvietónak is őrzik a középkort.

Palazzo del Popolo. Szép ajtós ablakok. (Gótikus.) Román.

Piediluco, 47. nov. 19.

Délelőtt még Orvieto. S. Giovenale. Román, szép freskótöredékek a trecentóból. Egész sor Madonna a falakon. Az oszlopok is festve voltak.

Pozzo di S. Patrizio. Kút a XVI. sz. elejéről. (1529?) Kb. 60 méter mély. „Amit a természet megtagadott, megadta az ipar” – mondja a felírás. Két lépcsőzet vezet a mélyébe. Egyiken le, másikon föl jártak a szamarak, öszvérek, s egymást nem zavarták. Alul híd köti össze a két lépcsőzet végét. Erről a hídról mérték a vizet. A kúthenger átmérője kb. 4 méter. A víz nem hideg. Egy forrásból táplálkozik s ugyanannyi le is folyik. Nem sokáig használták. A kútbélés felső része s a lépcsőház, az ablakok az eredeti sziklából vannak kivésve, lejjebb mesterséges építés.

Megint a Dóm. Signorelli képei, a két nagy relief s általános áttekintés belül. S. Brizio kápolna festményeivel nem lehet betelni.

A homlokzat. Bámulatosan finom. A hatalmas kötömegnek nincs is súlya. Karcsúbb, magasabb középső tornyok, alacsonyabb, vaskosabb szélső tornyok. Színes márvány, mozaik berakás valamennyin. Három kapu, a középső félköríves (román), a két oldalkapu tiszta gót. A legfelső homlokzat háromszögben, Mária koro-

názása (mozaik), alatta rózsablak, a négy sarkán az egyházdoktorok, fölötte az apostolok, jobbra-balra tőle a kisebb egyházdoktorok. A két oldal-csúcson s a rózsablatktól jobbra-balra mozaikok Mária s Jézus életéből. A kapu-párkány fölött a négy evangelistát szimbolizáló négy állat. A kapuk mellett négy tábla relief apró négyszögekre, illetve részekre osztva. 1-ső tábla a teremtés, bűnbeesés stb. 2-ik ószövetségi jelenet, 3-ik Krisztus története, 4-ik az utolsó ítélet. Ragyogó munka! A reliefek finomságban, erőben, esztétikai hatásban egyaránt kiválóak. Nagyon gazdagok a kapubélések is: akantusz-levél sor, csavart oszlopok kötege.

Funicolare. Rövid úton sem jó menni vele. Kivált lefelé. Orte szép, hegyre épített város, nem voltunk bent, az állomás kissé messze esik. A Tevere körül kanyargott a vonatunk jellegzetes umbriai tájon a Trevi* felé.

Trevi iparváros. Új. Nem is maradunk, autóbuszon megyünk tovább Piedilucóba. Útközben halljuk, hogy a Trevi-környéki víz-esések nem működnek. A vizet áramfejlesztésre használják. A tó kárpótol érte. Még csak este láttam, de szép. Szállodai szobám ablaka rányílik. Körülötte hirtelen-csúcsos hegyek. Kissé hideg van. Az autóbust az alig bírtam, a carabinieri igazoltattak.

Róma, 47. nov. 21.

Tegnap este megérkeztünk. D.e. Piediluco, hegycsúcs, napozás, séta a faluban. Délben csónakon át a tó szemben lévő partjára, aztán gyönyörű hegyi úton Papignón keresztül villamossal be Ternibe, onnan Ortén át haza.

A Lago di Piediluco nagyon szép. Nem kerek, hanem nyúlványos. Körülötte széprajzú, dombordad hegyek, egészen mellette egy vulkanikus eredetű kúp, tetején egy vár-rommal, szemben egy hasonló formájú, de jobban benőtt hegy. A lakosság kedves, mintha

* Valójában: Terni.

nem is komoly életet élnének, csak játszanának. Persze nyilván csak kívülről ilyen, belülről éppúgy kínlódnak és örülnek, mint akik bárhol másutt a világban laknak.

Itthon nagy öröm. Három levél Kicsikétől, egy D. Stefitől s egy H. Máriától.

Ma vagyok 31 éves.

nov. 23.

S. Maria in Trastevere. Kívül mozaik. Belül az apszisban fent a XIV. sz.-ból mozaik, alatta Pietro Cavallini mozaikja a XIII. sz.-ból. Sekrestye: két római mozaik III. sz. Kr.u. (kacsák, hajók), Bernini agyagreliefjei. Első keresztény kultikus hely Rómában. Egyiptomi oszlopfők, az oszlopok császári fürdőkből.

Chiesa Maddalena.* Késő barokk, rokokós. Az egyetlen barokk templom eddig, amelyik valóban tetszett. Egységes, minden porci-kájában egyaránt dús.

S. Agnese.** Borromini. Reliefek, szobrok, Ternitől [olvashatatlan szó] stb. Kriptá. Ahol Szt. Ágnes lefejezték. Óskeresztény freskók. Az egyik oltáron a Szent koponyája. Kerek (görög kereszt) alakú templom.

S. Maria dell'Anima. Németek, hollandok temploma. Pietà-másolat.

Palazzo Venezia. Múzeum. Lehetetlen összegezni. Szédítő gazdagság. Etruszk, görög ékszerek. Longobard ékszerek. Giotto mozaik. Filippo Lippi: Angyali üdvözlés. Lorenzo Ghiberti fa-faragvány, Greco kép, Tizian férfi-arc, Simone Martini, Gentile de Fabriano szentképek, Giovanni Bellini férfiképmás, Poussin tájkép, van Cuyper arcképek, Dosso Dossi, Giulio Romano, Baldassare Peruzzi, Piombo Domenichino, Giovanni de Milano, Guernica, stb. stb, s egy

* S. Maria Maddalena.

** S. Agnese in Agone.

egész sor számomra eddig ismeretlen, kiváló XIII., XIV. és XV. sz.-beli festő remekei. Bámulatot fa- és csontfaragványok, bronzszobrok és szobrocskák, fa-szobrok, fegyverek, páncélok stb. Még sokszor meg kell nézni. Az első látogatás nem annyira boldogság, mint kínlódás.

nov. 25.

Vatikán. Szobor-tár. Padló-mozaikok, Otricoli Zeus, aranyozott Hercules, Antonius, Hadrián kegyence, Hera, Perikles (sisakos), Sokrates, Platon, Múzsák, Apollo Musagetes, állat-szobrok, rákok, lovak, tigrisek stb. Alvó Ariadne, Knidosi Aphrodite (jobb-kéz hamis?!), Pihenő M [olvashatatlan, átírt szó] (bal-kéz könyékből nincs, Michelangelo nem merte pótolni), Laokoon csoport (eredeti), Hermes (psychopompos), táncoló katonák (relief),* porfir szarkofágok a Kr. u. IV. sz.-ból (vörös, reliefekkel).

nov. 28.

Mai festők kiállítása a Palazzo Veneziában. A „Sindacato Provinciale delle Arti Figurative” első kiállítása. Meglepően gyenge anyag. A pécsi őszi s tavaszi tárlatok nívósabbak. Egy-két kiállítón érződik csak, hogy egyáltalán van fogalma ahhoz, amit csinál. Viszonylag a rajzok a legjobbak. Talán mégis érdemes megemlíteni: Assenza Beppe (Aum), Graziotti Ugo Adriano (Hanyatt fekvő nő; – rajz), Guttuso Renato (Nudo), Manari Mino (Nudo), Manca Mauro (Natura morte), Mancusa Grandivetti Maria (Natura morte), Maszlamurati Marino (Nudo; bronzszobor), Mazzullo Giuseppe (Disegno), Melecchi Pietro (Coppa con fondo bianco), Natiti Aldo (Paesaggio), Perotta Tino (Ritratto), Scapritta

* A jelzett helyen szimbolikus rajzocskák a reliefről.

Salvatore (L' ombrellaio) és Toppi Mario (Pioggia) nevét és képeit a 160 kiállított kép és kiállító közül. Elszomorító, hogy ez a kiállítás Rómában megtörténhetett.

A Vittorio Emanuele-emlékműről – mely ugyanennek az újdonszerű ízléstelenségnek a szülőtte – igen szép kilátás nyílik a városra.

Tegnap este ideérkezett Hollandiából Magyar Tamás heg. művész holland kísérőjével, Hans Schoumannal. Vasárnap koncerteznek.

nov. 29.

Tegnap megérkeztek Weöres Sanyiék. A feleség kellemes, kedves lélek.

Ma d.e. Villa Giulia. Etruszk és faliszkusznál tárgyak, áldozati ajándékok, szobrok, vázák, szarkofágok. Házaszár-szobor az etruszk szarkofágon. Vöröses terrakotta. A Veii Apolló s töredékek abból a szoborcsoportból, melyhez tartozott. Jellemző rajta az erős stilizáltság (ruhán, testen). Különösek a nagyobb edények fogantyúi. Többnyire emberalakokból. Pl. két harcos egy harmadik hullájával, hidaló alak, összehajló két alak stb.*

A villa nagyon szép renaissance épület. II. Gyula pápa nyaralója volt.

nov. 30.

Rekonstrukciós múzeum. A császárkori Róma. Gyönyörű álom. Igen sokat használ a romok feltámasztásában. Szervessé teszi összefüggésüket. Az ember szinte ott érzi magát az utcákon, a hatalmas thermák, theatrumok, templomok tövében. A Capitolium

* A harcosok alakjainak szimbolikus rajza.

homlokterében, ahol ma Marcus Aurelius szobra áll, Juppiter Capitolinus hófehér márványtemploma ragyogott. Még a vízvezetékek is esztetikus hatottak.

dec. 1.

Museo delle Terme. Szarkofágok, oldalukon reliefek. Lenyűgöző szobrászi bátorság. Harc-jelenetek, lóról lezuhanó katonák roppantul csavart test-helyzetekben. Nyüzsgés és mégis rend, tisztaság. Oltártalapszobor reliefekkel,* táncoló női alakok. Gyönyörű. Nascita di Venere. Régi kedvencem. Oltár-alap. Két oldalán is domborművek. Az egyikén áldozatot bemutató nő, a másikon fuvoló hetéra. „Női fej” a Kr. e. V. sz.-ból, tehát a „Venus születése” korából. „Discobolos”-torzó. Másolat Myron bronz eredetijéről. „Cyrenei Venus” fej és karnélküli csodásan finom női akt. Gall harcos, aki megöli saját magát, feleségét már megölte. „Hera fej” a Nascita di Venere mellett, ugyanabban a szobában. Szintén a Kr. e. V. sz.-ból. Pihenő öklölvívó (bronz?), sötét, ülő alak.

Mozaikok a falakon.** Egyiptomi fej gránitból vagy [olvashatatlan szó] (?). Császárszobrok. Augustus álló alakban. Öregasszony, öregember fej; gyermek-fejek.

dec. 3.

Museo Capitolino. Két relief-tábla. Kocsit hajtó férfi-torzó, „Tövis-húzó” (ülő alak a római köztársaság korából – bronz). Capitoliumi bronz farkas. Kr. e. VI. sz.-ból való, etruszk munka (Vulca mester műve?). Egy oltáralap relief.*** Nő, feje kissé előre hajtva, jobb keze

* A jelzett helyen szimbolikus rajz.

** Ezen a helyen az egyik mozaik rajza, ógörög feliratával együtt.

*** Szimbolikus rajz a jelzett helyen.

feje mellett könyékben behajtva, markában egy rövid kard. Bal karja végig kidolgozva, bal kezében egy állatot tart lábánál fogva, az állatnak azonban csak egy része látszik. Hihetetlenül finom a ruhája. A fátyolon áttetszik lába vonala. Csodálatos a redőzés. Kocsi; hordágy. Etruszk vázák. Etruszk ülő szobor, jobb kezét mintha kéregetésre tartaná. Terrakotta, archaikus.

Óriási fej, láb, ló, ökör bronzból. Etruszk reliefek, nagyon koraiak: szarvas, kutya.

A képek közül néhány XIV-XV. sz.-beli, egy kis négyzetekből álló képsorozat Krisztus életéből, Velázquez képe: Egy nemes portréja, s néhány freskótöredék a legszebb.

XII. 7.

A Museo Capitolino másik része. A szoros értelemben vett M. Cap. A másik rész a M. del Palazzo dei Conservatori. Itt is sok érdemes látnivaló. Az udvaron

Marforio (Mars Forum = Marforio) (Giac. della Porta műve), folyóisten-szobor s egyiptomi majom-ábrázolások, oroszlánok, szfinxek. A végsőig stilizált, nagyvonalú művészet. Az oroszlánsörények egyszerű dekorációnak hatnak. Gránitból készültek.

Haldokló gallus. III. sz. Kr. e.; görög, egykorú másolat a bronz eredetiről. Szomorú és vidám kentaur; a Gyermekek Herkules; Ülő nő, egyik keze vízszintesen a mellén, a másik álla alatt; a folyosó végén puteal (korsó), alapzatán reliefek (istenek); Ivó galambok (mozaik); Vespasianus imperátorságáról szóló törvény szövege bronzba vésve; A Capitoliumi Vénusz, görög eredeti a Kr. e. I. század. Csodálatosan finom női alak; igazi asszony. Agrippina szobra (ülő nőalak). Urnák és urna-felírások; császárszobrok (Nero, Caracalla; amaz örült, idióta, emez gonosztevő); görög költők, filozófusok stb. Egy öregasszony-szobor (részeg); meghökkentően reális. Csókolózó Amor és Psyche. Szarkofágok domborművekkel.

Kint a Piazza Venezián kommunista nagygyűlés. Utána felvonulás. Partizánok kitüntetésekkel, vörös sállal, sapkával, énekszóval. Taps. A levegőben egy vörös repülőgép kering és röpcédulákat szór.

A Piazza Campitellin múlt századi jelenet. Omnibus, cilinderes kocsis, földet seprő szoknyás asszonyok, magas gallérú ficsúrok. Mintha 70-80 évet visszamentünk volna. Mi ez? Filmeznek – kiderül.

XII. 8.

Giardino Zoologico. Közepes nagyságú. A volt budapesti állatkertnél jóval kisebb. Csupán egynéhány ritkaság, ami ott nem volt látható (lapos, kés-penge-csőrű madár, fekete test, fehér nyak s fej, piros csőr, világoskék szem). Meglepő, hogy a hal-állomány is meglehetősen sovány. Nagyon szép a kert növényzete. Rengeteg pálma, babér, s mindenfajta örökzöld. Az oroszlánnak – úgy látszik – tetszik az éghajlat, szaporodik. Láttam egy alig pár hónapos oroszlánkölyköt.

XII. 9.

T. S. Eliot előadása. „Költészet a színházban”. Ez volt az előadás címe. Sajnos, nem értettem, de mint tolmácsolták, az új dráma lehetőségeiről volt szó. Utána néhány versét olvasta fel Eliot. Sajátságos versmondó stílussal. Remekül tud árnyalni hangjával s a nélkül, hogy megértettem volna a szövegét, valamiképpen tudtam követni.

Eliot egyébként ötvenkilenc éves, vékony, magas, sovány arcú, majdnem a közepén elválasztott hajú ember, az első pillantásra hasonlít [olvashatatlan név]. Modora abszolút nyugodt, szenvtelen, már-már unalmas. Alig-alig szakította meg szavait egy-egy kisebb nevetés.

Az előadás után Ferenczy Béni odavitte hozzá Weöres Sanyit s bemutatta. Sanyi megkérdezte, hogyan volna lehetséges, hogy néhány versét elolvassa. Eliot azt válaszolta, fordíttassa le őket németre s megadta a címét, hova küldje.

Én távol maradtam, nem szeretem az ilyenfajta dörgölőzéseket, ahhoz meg úgysem volt alkalmas a helyzet, hogy az ember hosszabbban beszélgesse vele.

XII. 11.

Fogadás római zenészek és zenei írók részére. Igen szépen összejöttek. Úgy látszik, rokonszenveznek a magyarokkal. Bár a fő ok nyilván az volt, hogy az ő tiszteletükre s részükre rendezte az Akadémia.

Itt volt Petrassi, Mortari (zenetörténész és zeneesztétikus a S. Cecilia Akadémián), Piazzini, a rádió zenei igazgatója, egy Baier nevű fiatal svájci klarinétos, aki épp a napokban hangversenyezett Rómában, Brelich Mario és felesége, László Magda énekesnő, néhány újság zenekritikusa, Szegedi Ernő, Takács Jenő, Szervánszky Péter, Weöres Sándor, Takáts Gyula,* Magyar Tamás (hegedűművész) s még néhányan.

A hangulat igen meghitt volt. Sok szál szövődött. Elég sokáig is maradtak, pedig a sztrájk miatt mindenkinek gyalog kellett hazamennie.

XII. 12.

Vatikán. Arazzók, Raffael-stanzák, Térképek terme, Sistina.

A szobor-tár az emeleten folytatódik. Néhány igen szép váza, egy táncoló katonákat ábrázoló relieffel díszített puteal, a

* Ezen a helyen zárójelbe téve, áthúzva: „(s még)”.

Diskobolosnak egy rossz másolata, egy biga lovakkal az említésre méltó közülük. Van néhány szép mozaik is.

Utána hatalmas arazzók a XVI. sz.-ból, egy van Aelst nevű belga művész kivitelezései Vencidor kartonjai alapján. Jelenetek az Újszövetségből.

Ezután egy igen hosszú folyosó. A falakon térképek. A XVI. sz. végén festette őket Danti. Érdekes ábrázolások.

Aztán néhány modern XIX. sz.-ból való kép. Gyengék. Az egyik a kassai jezsuita vértanúkat ábrázolja. Fracassini festette.

Innen jut át az ember a Raffael-stanzákba. Gyönyörűek. Sajnos, a Disputát éppen restaurálták. Nagyon sokszor meg kell nézni őket.

Sok lépcső vezet le a Sistinába. A mennyezet és a főoltár mögötti fal Michelangelo munkája, a két oldalfal és a hátsó fal felső síkján a quattrocento legnagyobb művészeinek képei, L. Signorelli, Botticelli, Pinturicchio, Ghirlandaio, Rossellini,* Perugino.

Különös hatást kelt a legmagasabb művészi tökélynek egy ekkora helyen történő tömeges jelentkezése. A quattrocento művészeinek és Michelangelónak freskóiról alig lehet beszélni. Mert igen sokat kellene mondani. Amazok bája, pompás színharmóniája, emezek hatalmas ereje, abszolút biztonsága, tüneményes fantázia-világa elmondhatatlan.

XII. 16.

Egyetemi ünnepségek a Pinción. Gólyaavatás. Háromszögletű kék, barna stb. kalapok, teleaggatva ezerféle aprósággal babáktól kezdve injekcióstűkig és ólomkatonáktól cucliig. Tréfás futball-mérkőzés, bikaviadal, vívás. Közben-közben hatalmas durrogatások. Azt hiszem, jellegzetesen olasz volt. Tele áradó életkedvvel és a teátrálítás iránti érzékkel.

* Valójában: Rosselli.

Aztán a Borghese képtára. Raffael 3 portréja: 2 nő, egy férfi s Raffael „Sírbatétel”-e. Antonello da Messina női és férfi portréja, Tizian „Égi földi szerelem”-e, 2 Greco, Caravaggio-k, Andrea del Sarto-k, Goya, Rubens, Lorenzo Lotto, Carpaccio egy portréja, Francesco Francia néhány igen finom képe stb.

XII. 17.

Olasz festők kiállítása. Modernké. Gyenge. Kissé ugyan jobb, mint a Palazzo Venezia-beli. Guttuso „Varrónő”-je, Turcato egy zöld-fehér absztrakt kompozíciója s még egy-két kép említésre méltó. A szobrok között is van absztrakt törekvésű. A kiállított absztrakt képek koránt sem közelítik meg a magyar absztraktokat. Futurista terheltségűek.

15 angol festő kiállítása. Színvonalas, komoly látnivaló. William Scott „Bretagnei halászok” (?) (két alak a képen nagyban, körülötük táj) c. képe és csendélete (halas)* Martinszky absztrakthoz közelgő képeit idézi. John Tunnard absztrakt kompozíciói a modern technika intuitív ábrázolásai („Gyár”, „Röntgen”). Van köztük egészen szférikus finomságú.] Sutherland élesebb, nyugtalanítóbb színvilága s komponálása valamilyen rémálomra emlékeztet. Ben Nicholson egészen geometriai eszközökkel dolgozik: körökkel, négyszögekkel stb. Ott tartanak, ahol a mi absztraktjaink. Ivor Hitchens (*1893) tájkép és csendélet festő, Matisse hatása alatt. Az emocionális elem túlteng a formálón.

Edgard Hubert (*1906). Absztrakt. (4 drb. kompozíció). De emlékeztet a valóságra. Biz. fokig utánzó (Komornyik és úrnő).

Louis de Brocgy (*1917). Nem formalista. „Elátkozott” c.

Robert Macbryde (*1913). „Csendélet” (asztal, gyümölcs – barna) „Két özvegy”. Erős, szilárd kompozíciók.

* A mondatrész itt eredetileg: „(egyik halas, másik asztal-os)”, de a „halas” szó kivételével minden áthúzva.

John Minton (*1917).

Charles Murray (*1894). A fantázia világának festője. Szereti Észak-Európa tájainak romantikus témáit. („Táncosok”, „A szellem”)

Ben Nicholson (*1894). Absztrakt. Reliefeket is csinál. S tájképeket. Az angol absztrakt festők legmeggyőződésebbje. Teljesen leegyszerűsít. Körök, négyszögek stb.

William Scott. (*1913).

Graham Sutherland (*1903). Fantasztikus tájak festője. Blake befolyásolta és tanítványa Samuel Palmer (1805-1881). Szürrealista. Természet-víziói misztikusak, a tájat mint az emberi emóciók szimbólumát nézi. („Kiméra”, „Fehér tuskék”, [a harmadik műcím olvashatatlan])

John Tunnard (*1900). Nem figuratív festő. Szövetrajzolóként kezdte. Expresszionisztikus.

Keith Vaughan. (*1921). Giorgone, Brueghel Cézanne, Picasso és Sutherland hatások. Sárgás-zöld színeket szeret. („Rágyújtó munkások”, „Éneklő”)

Henry Moore (*1893). Szobrász és festő. „Mechanismus”. Európaszerte ismert művész.

dec. 20

S Maria della Vittoria. Bernini: Szent Teréz. A mellékoltár két oldalán síremlék: páholyból kihajló alakok.

S Bernardo alle [az utolsó betűk átírva, olvashatatlanok] Terme Diocletianus egyik terma-épületéből. Kerek. Kazettás mennyezetű, mint a Pantheon. A Sfozák emlékét őrzi. Kupolája antik.

S. Susanna. Szép kazettás mennyezet. Az angolok temploma. A falakon szőnyeg-utánzó freskók Susanna életéből, Baldassare Crocettól.

Museo delle Terme. Mozaik-udvar. A legegyszerűbb dekorációktól a legbonyolultabbakig. Sírkövek. Mint egy temető. Tömör egyszerűségű felírások. „A. soror B. frater” stb. V-VI-VII. sz.-i keresztény szarkofágok. A római mesterek kezenyoma keresztény tartalommal. Szinte láthatatlan átváltás. Egy-egy oldalon egész sor bibliai jelenet a végsőkéig leegyszerűsítve pl. A kánai mennyegző: Krisztus, előtte 3 korsó, a csodálatos kenyérszaporítás: Krisztus, előtte 3 kenyér. Kedvelt motívum a vakon született meggyógyítása; ez majd mindegyiken szerepel s szinte egészen azonos megoldással. Krisztus előtt egy apró gyermek-alak, Krisztus két ujját a szemére teszi.

Nagyon szép a két Niobida szobor s a néhány Kr.e. V. sz.-ból való archaikus szobor, pl. a Táncosnő és egy Kore.

dec. 24.

Karácsony. Nem olyan, mint otthon. Közös vacsora, ajándékok. Utána a papi intézetben. Éjféli mise a St. Anselmóban a bencések-nél. Szép, művészi, de hideg élmény. Nem karácsonyesti.

dec. 26.

Mise a St. Stefano Rotondóban. Magyar templom. Köralakú, bazilika stílú. Egy VII. sz.-beli mozaikja (Szt. Primius és Szt. Felicianus) különösen szép. Itt van Nagy Szt. Gergely püspöki széke s egy tabernakulum a bejáratnál balra. Szt. István kápolnája. Oltárkép, fordított betűk. A falakon körös-körül freskók. A szentek mártíromságai. Pomerancio és Tempesta. Végletesen naturalis ábrázolások.

Santa Maria in Navicella. Bazilika stílú. Raffael elgondolásai. A kazetták a loretoi litánia szimbólumaival. Az apszisban egy IX.

sz.-i mozaik. (Mária a gyermek Jézussal. Fönt virágok, oldalt Ker. Szt. János)

Villa Celimonana. Gyönyörű park. Csupazöld.

Colosseum. Egészen a tetőig. Hatalmas építmény. Pécs egész lakossága beférne a nézőtérre.

dec. 27.

S. Maria Sopra Minerva. Antoniazso Romano* oltárképe. Filippino Lippi Szt. Tamásról festett képei. Andrea Bregno két síremléke. Giovanni Dalmata trecento síremléke mozaik-háttérrel. Michelangelo keresztvivő Krisztusa, Beato Angelico sírja (a földön). Szienai Szt. Katalin sírja az oltár alatt. Antonio Duccio quattrocento síremléke a Herakles és az oroszlán küzdelmét ábrázoló antik római szarkofág-relieffel.

dec. 28.

Galleria d' Arte Moderna. Szomorú látvány. Kevés jó festő. De Pisis, De Nittis, Casorati, Carrà (?)

A régiek közül Segantini (nagy havasi legelői) Morbelli: Utolsó kenet (térdelő öregek) s még néhány. Egy-két szobrász,**

* Eredetileg: „Tiberio d'Assisi”, de ez áthúзва.

** Az eredetiben a vessző után egy sort kihagyott a költő. Valószínűleg folytatni akarta a felsorolást, de ez valami miatt utóbb elmaradt.

Róma: Colosseum (Amphiteátrum) *(részlet)*

dec. 31.

Fogadás a követségen, helyesebben közös Szilveszter-est a magyar kolónia tagjai részére. A legtöbb meghívott az Akadémiáról való.

De van néhány ismeretlen római magyar is. A követék kedvesek, az asszony még magyarul is gagyog néhány szót. Furcsa vegyes társaság, furcsa vegyes hangulat. Arisztokratikus, demokratikus, feszes, fesztelen, formás, formátlan s még elmondhatnék néhány ellentétpárt. Váratlanul találkoztam egy volt jogász kollégámmal, Szigeti Józseffel. A követség alkalmazottja.

Az éjfélre észre sem vettem. Hazafelé csak néhány zajongó társaság.

48. január 2-án.

San Pietro. Elejétől-végig megnézegettem. Láttam már, de most iparkodtam semmit sem kihagyni. Legalábbis magából a templomból, a belsejéből. A kupolába, a Grottákba, a Tesoróba ma sem mentem.

Művészi élményt alig éreztem. Olykor, pl. Antonio Pollaiuolo quattrocento Innocenzo-síremléke vagy a Pietà előtt azt is. Inkább a sűrített történelem levegője fogott meg s értetett vagy éreztetett meg valamit velem a kat. egyház monumentalitásából. Az első keresztény századoktól máig egész sor hatalmas egyéniség temetője, s a történelmi vonatkozások végtelen szövevénye burkolja.

48. jan. 3-án.

Pinacoteca Vaticana. Ismét, jobban az újakat, a seicentót és settecentót. Mérsékelt öröm. Domenichino, Guido Reni olykor még egészen jó. A XI. sz.-beli Giudizio universale Nicolaus* és Johannes

* A füzet 55. oldalának alján újra felírás: „(kettőt fordíts!!!)”. A szöveg az 58. oldalon folytatódik. Az üresen maradt 56. és 57. oldalak kitöltésére Csorba Győző csak néhány nap múlva kerít sort, a korábbi ellapozáshoz hasonlóan úgy, hogy a 61. oldalon 8 sort még befejez.

mesterektől mégis több. S Giotto természetesen, „Trónon ülő Krisztus”-ával és „Trónon ülő Szt. Péter”-ével. Beato Angelico Bari Szt. Miklós élete is sokáig kísért, vagy Melozzo da Forlì „Könyvtáralapítás”-a.

Eddig nem látott folyosóra is betévedtünk, a Museo dei Candelabri alatt, vele egy irányban húzódik. A pápának adott ajándékokból áll jobbára. Néhány dolgot itt is érdemes megnézni. Kivált az elefántcsont miniatűr diptichonokat, triptichonokat és poliptichonokat a trecento, quattrocento idejéből, bizánci, francia, angol, olasz iskolákból. Nyoma marad a pompeji falfestmények termékének is. Az Odüsszeia egy-egy részlete Poussin-tájkép. Itt a híres „Aldobrandi menyegző” is.

jan. 4.

Etruszk múzeum Kerényivel. Szarkofág. Áldozati jelenetek. Egyik oldalon ifjak föláldozása, a másikon áldozás az alvilági szellemeknek. Konklúzió: a démoni jelenléte, szemben a renaissance fölületi forma- és stílus-imitációjával. A „Veji Apollon”. Egy szoborcsoport tagja a Veji Apollon templom gerincén. Hát mögött Aphrodite lehetett, vele szemben Herakles egy elejtett szarvassal, H. mögött Hermes. Vita az istenek között: a fény, a felfelé emelkedés istene: Apollon és az alvilágba szállás, süllyedés istene: Herakles között. Láruk alatt tenger-ábrázolás. Az egész csoport a mítosz nyelvén beszél. Kozmikus vonatkozása. Sötét férfi-torzó, szilének és menádok dévajkodása. Ezek antefissaként szerepeltek a tetőpárkányon. Itt is a két princípium állandó jelenléte hangsúlyozódik. Egyszer a szilén vezeti el a menádot, máskor fordítva. Az udvaron egy restaurált etruszk templom. Jellegzetes, az előtérben csupán két oszlop állott.

Gyermek-prédikáció. Ma már korcs. Az Aracoeli bejárata közelében egy kis pirossal bevont emelvény. Elöl folyik a délutáni ajtosság, itt hátul 3-12 éves gyerekek tolonganak a lépcső körül s

állnak ki minden rendszer nélkül a gyűrűben szorongó szülők elé. Apró karácsonyi versikéket mondanak jobbára.

Az élet nem rekesztődik ki a templomból. A Presepio előtt – várják a Bambino Miracolosót – hatalmas tolongás. Akár egy vásárcsarnokban.

Inkább Andrea Bregno szép quattrocento s a két trecento cosmata-síremléket nézem.

jan. 5.

Amor és Psyche. Kerényi előadása. Érdekes elejétől végig, gondolatokat ébresztett, de nem adott megoldást. Voltaképpen Apuleius *Metamorphoses* (Aranyszamár) c. könyvének Amor és Psyche történetét mondta el rövidítve, megjegyzésekkel. Hangoztatta a többsíkúságot: a mese-hangot, az allegorikus részleteket, s a frivol transzcendentáлизmust. Mikor azonban el kellett volna kezdenie, akkor hagyta abba.

Befana előestéje. Az olasz gyerekek karácsonyestéje.

jan. 6.

Befana. A város ünnepe. A Navona zajlik. Durrogatások, ringlispiel, erőjátékok, céllövészet stb. Akár egy magyar búcsú.

jan. 7.*

S. Giovanni in Laterano. Háromhajós. Csúf barokk-szobrokkal, mint a S. Pietroban. Egészében egyáltalán nem impozáns vagy

* A január 7-i dátum – vélhetően az ellapozás következtében – kétszer, a füzet 60. és 56. oldalán is megtalálható. Előbb a 60-61. oldalon szereplő teljesebb, majd az 56. oldalon olvasható töredékesebb szöveget adjuk közre.

művészi. Részlet-szépségei, részlet-értékei vannak. Remek az apszis-mozaik, a pápai oltár quattrocento baldachinja, Giotto egy freskó-töredéke a trecento elejéről, s egy duecento cosmata-síremlék.

Gyönyörű azonban a chiostro. Duecento. A legváltozatosabb formájú oszlopok s oszlopfők. Vannak egyszerű, kettős-fonalú, csavart, sima, cosmatasok, rovátkás stb. oszlopok. A folyosón körül a bazilikával kapcsolatos lapidárium. Itt is találni néhány remek darabot. Mennyezet-kazetta-részlet, kapubélés-töredék, antik szobor torzók stb.

jan. 7.

Ss. Cosma e Damiano. A templom (a Forum Romanum mellett) nem különös. Barokkos. Fő értéke a VI. sz.-ból való erőteljes apszis-mozaikja. Krisztus a felhőkön. Kétoldalt Péter és Pál Kozma és Damjánnal, valamint Szt. Felix és Szt. T...* A kép alatt a tizenkét apostol és Krisztus bárány képében. Középen a megváltó, balra és jobbra 6-6 tanítvány.

S. Giovanni in Laterano. Kívülről nem megkapó. Kivált a főbejárata. Az óriási orom-szobrok idomtalanul hatnak. A belseje sem jelentékeny. Az összhatás meglehetősen vegyes. Bernini barokkja. Fontosabbak a részlet-szépségek. A főhajó apszisában egy IV. sz.-i mozaik. Restaurált. Mell-ábrázolásban Krisztus. Egyik oldalán Mária, Szt. Ferenc s még valamelyik szent, a másikon Keresztelő Szt. János,** Giotto egy kicsi, de remek freskótöredéke, VIII. Bonifác két bíboros jelenlétében pápai áldást oszt.

Cosmata-síremlék a trecento, illetve duecento idejéből.***

* Teodor.

** Ezen a helyen az eredetiben egy sornyi kihagyás van, közepén a „pápa” szóval. Alighanem valamilyen kiegészítést készült ide beszúrni Csorba Győző.

*** A kéziratban itt egy szónyi hosszúságú, üresen hagyott zárójel-pár van.

Tabernaculum a*

Többet ér a chiostro. 1230 körül keletkezett. Gótikus. A legkülönbözőbb oszlop-formákkal s oszlopfőkkel. Szimpla, szabályos kettősfonatú, csavart, sima, faragott, cosmata-oszlopok. A folyosókon kőtár. Római maradványoktól kezdve a rinascimentóig. Az összeválogatás rendszertelen. A bazilika életével kapcsolatos tárgyakat őrzik. Gyönyörű kőfaragványok, torzók, sírlapok (relieffel), oszlopfők, kapubélések stb.

Visszafelé az egyik sarkon akrobaták. Nő és férfi. Körülöttük hatalmas gyűrű. Különös, itt Rómában mindenre akad közönség. Ráérnek az emberek. Roppant figyelemmel csüggenek minden „csodán”. Pedig többnyire csalódnak. Nagy szónoklatok után nem történik semmi, legfeljebb tányérozás. De bizonyára ez kell nekik.

A S. Giovanni kissé messze van. Elfáradtunk. Kezdem magam rosszul érezni. Talán az éghajlat? Vagy hogy nem alszom eleget? Vagy a fekete? Hamar, s nagyon izzadok.

jan. 12.

S. Agnese fuori le Mura. Bazilika stílú, matroneummal. Különösen szépek az oszlopai. Anyaguk, s megmunkálásuk, stílusuk más és más. Egy Andrea Bregno relief az egyik jobb oltáron. Két férfiszent. Nagyon szép bizánci stílú apszis-mozaik. A középen Szt. Ágnes hercegnői ruhában, a két oldalán két pápa. (IV. sz. ?)

Katakomba. Kanyargó lépcsőlejárát, zeg-zugos folyosók. A falakon mindkét oldalt üregek, bennük csont-törmelék. Néhány üreg még sértetlenül befalazva. Sokon alabástrom fedőlap. A sarkokon odaerősített eredeti terrakotta és üveg olajmécsek. Sírfeliratok. Kápolna. Rajzok, aprócska mozaikok. Hal, galamb, kör,** sőt egyhelyütt egy hentes ürege fölötti kövön: egy sonka. A kápolná-

* Bizonyára itt is lemaradt a folytatás.

** A kéziratban itt az A, Ω. és PX jelek láthatók.

ban a kiváltságosok temetkeztek. Az egész alapjában véve semmi, de a levegője csodálatos. Többet megéreztet az őskereszténységből akárhány könyvnél.

S. Constanza mauzóleuma. IV. sz. Köralakú, az egész mozaikkal volt borítva, a padló meg színes márványberakás volt. Ma csak az alacsony körboltozat mennyezetén vannak meg a mozaikok. De ezek bámulatosak. Szüretjelenetek, arcok, madarak, dekorációk, s kettő kivált szép: pávák, tükrök stb. rajtuk. Akár egy-egy gobelin. Az öreg soknyelvű sekrestyés(?) vezető szerint egyesek a világ legszebb mozaikjának tartják e kettőt. Két falmélyedésben szintén maradt mozaik. Ezek is szépek. Az egyik falmélyedésben egy Michelangelo-iskolából való freskótöredék. Szt. Simon(?). Roppantul erőteljes. A Jeremiásra emlékeztet.

Ebben a mauzóleumban volt a St. Constanzának* vatikáni szobortárban elhelyezett porfir-szarkofágja. (Szüret, koszorúk, apró gyermekek.)

48. I. 16.

Catania. Reggel 6.20 óta szinte mostanáig (11 óra este) egyfolytában úton. A rapido jól ment, egészen Villa S. Giovanniig, ill. Messináig semmi baj nem volt. A Vezúv tetejét nem lehetett látni. Vitatkoztunk is rajta, melyik az. Nápolyból csak a külvárosok mellett robogtunk el. Sivár, szomorú kép. Proletár-negyedek.

Paestum. Messziről látszottak a görög templomromok. Sárgán (homokkő?, tufa?) világítottak a napfényben.

A vidék roppantul változatos. Kivált Calabria. Az egyik oldalon hegy hegy után, többnyire szeszélyes alakú, komor sziklatömegek, jobbra mészkőből, villognak, tündöklenek, a tövükben narancs- és citromligetek, olívák, s olyan friss vegetáció, mint otthon szeptember táján. A tél csak itt-ott látszik néhány lombhullató fán. A má-

* A név utólagos beszúrás, a szórend emiatt helytelen.

sik oldalon – egyszer közelebb, máskor távolabb – a tenger. Zöld, lila, kék, porló fehér habokkal.

A hegyek tetején kisvárosok sora, itt-ott várromok. Egyes helyeken különösen szétzilált tanya-település. Sziklának álcázott házak a vasút mellett. Furcsa sárga homokkő-hegyek.

Az átkelés viszontagságos. Viharos a tenger, s Messinánál nem lehet kikötni, a parton két másik hajó vesztegel. A félórás út két órába tart. Egy hajszál ment meg a tengeri betegségtől.

Messinától Cataniáig sima az út, de kissé későn érünk be.

Az első benyomás Cat.-ról vegyes. Esztétikailag semmi, azonban az atmoszférája megkapó. Esik, öten ülünk egyetlen egyfogatún. A város világítása rossz, a házak ütöttek-kopottak, a kövezet rongált, minden csillog a nedvességtől, a homlokzatok tele apró (teraszokkal) erkélyekkel, melyeket három-három tartó támaszt alá. Meghalni lehetne itt igazán! A szoba meglehetősen.

48. jan. 17.

Catania nappal. Átköltöztünk a Via Crociferara, Takács Jenőék mellé. Első utunk a Via Etneán visz végig, a háttérben az Etna. Hatalmas tömeg, a felső részei hóban és felhőkben. A város nappal sem szebb. Különös jellegzetessége nincs. Talán csak a roppant élénksége. A főtéren Vincenzo Bellini ülő szobra. Cat. már háromszor lett az Etna áldozata. Legutoljára a 17. sz. végén. Mégis újjáépült. S ugyanott. Érthetetlen, de tiszteletet parancsoló a lakosság magatartása. Talán az életveszély váltja ki a pezsgő vitalitást.

48. jan. 18.

Agrigento felé. A tenger és az Etna sokáig elkísér. A hegy-óriást sokkal jobban látni, mint közről. A táj egészen barátságos, emberhez-szabott. Olykor a Dunántúlra emlékeztet. Gazdag s jól

művelt. A vonat elég lassú, de az utasok jókedvűek. Mikor szomszédunk enni kezd, megkínál s legalább egy almát el kell fogadnunk.

Agrigentóba este ½8-kor érünk. Sötét van. Az első benyomás jó. Az Albergo Belvederében szállunk. A padrone sokbeszédű, kedves ember. Megmutogatja házi-múzeumát. Gyönyörű festett görög vázái vannak.

Az emlékkönyvben hírességek és éretlen fruskák egyaránt. Sok magyar is. Az egyik legbutább beírás egy magyar kamaszlányé. Hans Carossa is járt itt s Adolphe Menjou, ill. Ginger Rogers. Szabó Vladimír egy képe a falon.

48. jan. 19.

Templi greci. Útközben a S. Nicola dei Francesi. Gótikus, a duecentóból. Szép kívül is, de belül még inkább. Kár, hogy ebbe is belemászott a barokk. Ha azonban az ember a főoltárnak hátat fordít s végignéz az egyhajós templomon, igen szép látványban gyönyörködhet. Gót, de nem csipkésen. Masszívan, tömören, erőteljesen. A főoltár két cinquecento freskója primitív munka, de érdekes. Egy nagy kor árnyékterületének a termékei. A chiesa mellett egy görög-eredetű sír a Kr. e. V. sz.-ból Phaleris sírja, a felső része római toldás. Aztán egy épület-vég (római) szép márvány-díszítéssel, s néhány töredék, egy piscina ill. bagno.

Nem messze római házmaradványok. Egy utca, két oldalán épület-részek. Az egyik oldalon valami előkelőség lakása. Szépen kivehető a ház beosztása, megvannak (sok helyütt szinte épen) a padló-mozaikok, a W.C. helye, a fürdő, a tussoló, sőt az a szék, melyben ülve a lábát moshatta a római. A ház előtt, az utcaszélen vízfolyás, a másik oldalon boltok. Az egyikben megvan az amphorák helye, melyekben olajat, bort stb. árultak. De ez az egész föltárás csak egy kis része a még föltárandó területnek.

Aztán a templomok. Először a Concordia. Ez a legépebb. Tufából, stukkóval bevonva. A stukkó-burkolat azonban már csak itt-ott látszik. A dór oszlopok igen esztétikusak, finomak, fölfelé keskenyednek. Csöppet sem vaskosak.

Sírok az út szélén, aztán a Iuno Lacinia templom. Ez kevésbé ép, de sok oszlopa áll. A beosztása az előbbihez hasonló, a közepe a szentély. A keleti felén, a bejáratnál egy oltár maradványai.

Tempio di Eracle. Ez volt a legnagyobb. Csak néhány oszlopa áll. A többi része a földön hever darabokban. Lent a völgyben egy római sír (torony-szerű).

Zeus és Castor és Pollux templomát közelről nem néztük meg, fáradtak voltunk. Az előbbi amúgy is a földön hever, az utóbbiból négy oszlop áll.

Múzeum. Rendezetlen. A háború szétzilálta. Gyönyörű festett görög vázák. Herkules és az oroszlán harca. Világos alapon vonalas rajzú egy másik. Ritka. Szobor-negatívumok. Venus-torzó. Relieffek, egyiptomi hatású és eredetű szobrocskák. Mécsek, egy- és sokágúak.* Terrakották. Vázák Kr.e. 2-3 ezerből is.

Pirandello hamvai egy görög vázában.

Dóm. Különös a tornya. Normann (gót) és spanyol-barokk. Belül sokféle stílus keveredik, helyesebben érvényesül, de külön-külön. A főhajó normann. A mennyezete festett gerendás, északon ma is ilyenféle.

Az apszis spanyol-barokk. Végtelenül zsúfolt, mozgalmas, mór elemekkel átszőtt.

Van néhány duecento freskó-töredék. Szépek. Az egyik Cavallinire emlékeztet.

Museo del Duomo. Phaedra szarkofágja. Görög, a templomuk közelében találták. A legszebb szarkofág, amit láttam. Csodálatosan tiszta művészi és szobrászi munka. Remekül megszerkesztett csoportok. Két sík.

Normann-keresztény töredék. Római szarkofág.

* Szimbolikus rajz róluk.

Mozgó tejcsarnok. Az öreg olasz hajtja az utcán csavaros szarvú kecskéit, kimennek hozzá, belefej a bögrékbe, fölveszi az árát s tovább megy.

Az idegeneket nagyon megbámulják. Hűvös van, fúj a szél a tenger felől. Nagy lehet a szegénység, a város szélén egész sor barakk-lakás (az autóút mellett.) Egyébként a város szép helyen van, de a távlati képe nem megragadó. Sok a hivalkodó modern bérkaszánya benne.

48. I. 21.

Ismét Catania. Tegnap d.u. irodalmi műsor a 13. sz. beli Ursino vár volt kápolna-termében. A terem már nem őrzi a trecento-jelleget. A vár (ma múzeum) egyes részei még igen, pl. a bejárattól balra levő terem tiszta gót.

Az est meglehetősen sikerült. Nem kellett belépődíjat fizetni, sokan voltak. F. Tempesti szépen olvasta föl a verseket.

Ma: Dóm, Capella Reggia s még néhány kisebb-nagyobb templom. Barokk valamennyi, de színtelen, képek alig vannak a falon. A Dómban Bellini sírja.

Aetna. Minél közelebb, annál kevesebbet látni. A falakon, kapukon, ablakokon nyomtatott emlék-felírások. „Per il mio caro Padre”, „Per la mia cara suocera”, „Per il mio amato sposato” sőt, „Per il re Vittorio Emanuele III.”

Kétoldalt kertek, hatalmas lávasziklák, körülöttük fák s vetemények. Aztán a lávából kerítések és házak. A pusztító anyagból építő kő. Igába fogta az ember. A házak egészen fölmennek a tetőre. Pedig már háromszor pusztította el a várost az Aetna.

Minél közelebb értem, annál kevesebbet láttam a tűzhányóból. A tenger azonban igen szép volt.

Fal-föliat: az északiak nem értetek dolgoznak, ne hallgassatok az Észak ügynökeire, szavazzatok a 9-es listára.

Ebéd, rostitceria: Lei non è siciliano (polip + karfiol).

Pensio. Sorbaállás a W.C.-nél. Állandó zaj és üvöltés, őrjítő fal-minta.

Catania, 48, jan. 23.

Pár órája érkeztünk meg* Szirakúzából. Este 10 óra. Tegnap d.u. utaztunk el. A vonat sokat késett, már ide, Cataniába késve érkezett. Weöresék is az állomáson vártak, Agrigentóba készültek. Sz.-ba csak d.u. ¼ felé értünk. Olcsó szoba. Kamasz** formájú ágyak. Magyar vidéki kisváros az út az állomástól. De van néhány modern többemeletes bérház is.

Séta. Tengerpart, benyújtottam a kezem az egyik lépcsőnél, egy méterre egy darab sz... úszkált. Így üdvözölt a tenger, pedig Szirakúza felé csodálatos volt. A legmélyebb kék, ami lehetséges, egyes helyeken gyönyörű zöld vonalakkal. A régi városrész egy hosszú szigetekcskén helyezkedik el, melyet egy híd köt össze a szárazfölddel. A sziget egyik keleti részéről sokáig néztük a tengert. Bámulatos színváltozatok alattunk, valamennyi a sárgászöldes-barna egy-egy változata. A víz alatt sokszínű sziklák.

A spanyol-barokk ill. a mór hatás sok épületen látszik. (Erkélytartók! Az egyik házban tipikusan keleti motívumok, szabályszerű kínai sárkány-fej. Dús díszítés, virág-füzérek stb. Szamár-hát vonalú vakablakok***). Dóm. Kívül barokk, belül bazilika-stílusú gerendás mennyezet. A legmeglepőbb azonban a falaiba beépített 10, ill. 9 dór oszlop. Egy Athene- vagy Minerva-templom maradványai. Igen jó állapotban a legtöbb. A Dóm kívül is furcsa, oldalfalának a tetején oromdíszek végig****

* Eredetileg Csorba Győző vélhetően az „Agrig[ento]” szót kezdte leírni, de áthúzta.

** A költő sokszor használta jelzőként ezt a szót a hosszúlábú alkalmatosságokra. A kamaszoknak hirtelen hosszúra nő keze-lába. Pintér László közlése.

*** Szimbolikus rajz a vakablakokról.

**** Szimbolikus rajz az oromdíszekről.

Ma. Fonte Arethusa. Semmi különös, egy ízléses forrás-építmény, a mélyén papirusz-bokrok.

Múzeum. Igen értékes. Szép oszlopfők. (ioni!) festett korinthuszi. Tetőrészek víz-lefolyókkal (oroszlán-fejek) görög feliratok, templom-tető maradványok (színezeve!). Egy márvány oltár két oldalán az élet-fával reliefben (madarak, kígyók). Archaikus női-torzó, bizonyára tánclépésben. Remek a hát és a fenék megmintázás!* Kr. e. VII. és VI. sz.-i archaikus férfi-torzók, (3 drb.) kivált a középső szép. Nyurga, merev (egyiptomias) tartású férfiszobor. Ló és lovas. Archaikus. Bizonyára tetőn állhatott. Egy kocsihajtó torzó. Egy peplonos női torzó. Római szobrocskák, Zeuszfej, római császár-szobrok (Augustus) és portrék. Keresztény szarkofág a már látott jelenetekkel nagyrészt (Kánai mennyegző, csodálatos kenyérszaporítás, vakon szül. meggyógy., Mózes átveszi a tízparancsolatot stb.)

Nem szabad elfelejteni a néhány nagyon szép görög síremlék-reliefet. Az agrigentói Phaedra-szarkofág alakjaira emlékeztetnek. Végül: a szirakúzi Venus Anadyomene. Igen kecses. Feje és jobb karja könyéken felül hiányzik, bal karjával ágyékához emel egy körös-körül leomló leplet. Késő görög lehet.

Dionysios füle s a Grotta dei Cordari. Különös alakú barlangok, de mindkettőnek nagyobb a híre, mint kéne. Ügyes idegenforgalmi cselfogás. Közepes visszhang, két szál kötélverő, primitív eszközökkel.

Görög színház. Nagy élmény. Rengeteg ember fért el benne, mégis intim; az arányok mesteri alkalmazása. Akusztikáját kipróbáltuk. Lehet, hogy a rómaiak állatviadalokat is tartottak. Sugár alakban lejáratok a padok közé, a színpadhoz közel a közepén a nézőtérnek szélesebb vágatok. Előkelőségeknek heverők. A színpad mögött nagy hely. Biz-ra öltözők stb. Vízvezeték. Minden szikla. Szép a kilátás. Az élvezet ebben a természeti környezetben teljes

* A megjelölt helyeken egy-egy szimbolikus skicc.

lehetett. Élet és művészet összeolvadása. Művészi élet. Talán Aischylos életében is játszottak itt (?). Háttérben a tenger.

Római amphitheatrum. Elliptikus. Koránt sem olyan finom, mint a görög, de nagyobbnak látszik.

Narancs-ajándékozás a Jenőéknek. Indiai füget szedtem fáról (kaktusz-fajta). –

Még tegnap: Platen-emlékmű a házon, amelyben a múlt század elején meghalt. Egy trattoriában gamberit (rákot) ettem. Izgató. Nem rossz, de elég volt belőle.

Visszafelé a tenger lila, s villogni kezdenek a világítótornyok. A Cat.-i állomáson olasz s amerikai lobogók tömege. Nyilván megint valami am.-i segély jött.

Taormina I. 24.

A vonat gyalázatosan késett. $\frac{1}{2}1$ -kor értünk be $\frac{1}{4}12$ helyett. A táj inkább Calabria, mint Szicília. Az Etna ragyogóan-tiszta, minden része pontosan kivehető. Egyik mellék-krátere füstöl. Az állomással szemben szállunk meg. Gyalog föl. A tenger mélykék, zöld, szürke. Messze párás, a hegyek oldala is. Az Etna alul burkolózni kezd, mint egy szemérmes nő. Egyre feljebb húzza ruháját. A parti sziklákon s az Isola Bella szirtjein hófehér habba porlanak szét a hullámok.

A szerpentin falvédőre illő kertek között vezet. Csodás a kilátás az Etna felé is. A kőfalon leomló piros virágok, a kertben kaktuszok szeszélyes zöld össze-vissza-tengerei, fönt pínéák sátra s a háttérben a havas, füstölgő hegyorom. Sokszor tart állva a szépség.

Görög színház. Kisebb, mint a szirakúzi, mégis kevésbé intim. A nézőtér padsorai elpusztultak, de a római átépítésből sok minden maradt, végső fokon tehát épőbb a szirakúzainál. Elhelyezése is ideálisabb. A sz.-i mégis jobb benyomást hagyott.

A színházból szép a kilátás: a tenger felé és a környező hegyekre. (Festő házaspár, angol, Szirakúzában is a görög sz.-ban találkoztunk velük.)

Múzeum. Kicsiny. Néhány szép torzó, férfitorzók, az egyik bikafejjel, rövid ruhában, reliefek (kenyeret tartó kentaur, oltáralapzaton táncoló nő), korinthuszi és ión oszlopfők, görög felírások, egy amorettes római szarkofág (gyöngye) s még néhány apróság.

Dóm. Normann. Belül most szedik le a barokkot. A mennyezete gerendás. Kívülről igen szép. Rajta kívül is van még néhány normann-gót épület s templom. Ez itt kedvelt stílus. De sok a modern épület. Ezek jó része jellegtelen.

Lefelé jövet telihold. A tengeren széles ezüsthíd. A szél és a hullámozás erősebb. A fehér habok még magasabbra csapnak. (Valamit hasonlít az egész a Badacsony-környékhez.)

Élni kellene itt, legalább egy hónapig.

Nápoly, 48. I. 26.

Tegnap este érkezünk Taorminából. A Messinai-szoros megint nyugtalan volt, de nem lett semmi baj.

Ma d.e. a nápolyi Museo Nazionale. Csak a szobortár látható, az sem teljesen. Még nincs rendezve az anyag. A háborúban szétzilálódott. A szobrok többnyire Nápoly-környéki eredetűek: Pompeiből, Herculaneumból, Pozzuoliból stb. valók. Az anyag magja az eredeti s római másolatú archaikus görög szobrokból áll. „Tirannicidi” (egy idősebb és egy fiatalabb férfi, mindkét kezükben kard, Kr. e. V. sz.) „Szárnyas Niké” (stilizált szárnnyal, relief, Kr. e. V. sz.), férfitorzók, reliefek Apollo és a nimfák tiszteletére, „A sorrentói ökölvívó”. Egy Kr. e. VI. sz.-i gyász-stele egy férfialakkal és egy kutyával reliefben. Egy lépő Artemis a Kr. e. VI. sz.-ból. Ezen kívül is sok érték. Csodálatos római bronz ló, császárfenek, kivált Julius Caesar erős, határozott portréja. Furcsa, színes márványból, trák

ruhás oszloptartók, kutya-szobrok, kandeláberek stb. Többször kéne látni.

D.u. a S. Elmo vár környéke. Hegytető (Vomero), igen szép a kilátás a Vezúvra s Caprira. Nápoly maga meglehetősen modernnek látszik. A hegyoldal szűk, lépcsős utcái, nyüzsgő élete azonban jellegzetesen dél-olasz.

Közvetítés egy máltai angol és egy nápolyi olasz között, mint tolmács. Sem olaszul, sem angolul nem tudok, de nem engedtek el. Nagy nehezen sikerült.

Róma, I. 29.

Tegnap este visszaérkeztünk R.-ba. Igen fáradtan és kiéhezve. Próbálom összegezni az elmúlt két napot.

27-én. (Pozzuoli-) Solfatara. Kocsin föl. Drága belépőjegyek, aztán a guidák rablóbarlangja. 1200 lírát kérnek, aztán 600-ra engedik, végre egy öreg 300-ért is vállalkozik. Csak azért jó, mert ismeri a járást. A helyzet ugyanis kissé nyugtalanító. S. egy behorpadt völgy. A Vezúv működésének megszűnésekor keletkezett. Szabályos kis vulkán. Mégy az úton, alattad kong a föld, jobbra-balra erős kénes füstök törnek ki a talajrepedésekből. A völgy-tál közepe táján egy nyílt kráter, forrón fortyogó szürke lávával. A közelébe mégy, alattad is zúgás, zubogás. Az öreg vezető papírcsomót gyújt s lóbálja a föld felett. A füst megsokszorozódik. (Nyilván a meleg hatására történő levegő-ritkulás szívja nagyobb erővel a talajból.) Arrébb egy pár méter mély gödör, meleg gőzök-gázok csapnak ki belőle, gyönyörű-sárga kénlerakódások a fenekén és az oldal-részekén. A talajhoz hozzáérteted a tenyered: forró. Egy bottal lyukat nyomsz a homokba, beletartod az ujjad: megéget.

A horpadás egyik hátulsó zugában a „Bocca Grande”. Mint amikor a gőzgépekből kiengedik a gőzt, olyan hatalmas erővel tör ki szünet nélkül a föld alól a forró, kénes levegő. Ha a nyíláshoz homokot, köveket kotorsz, a kitóduló gőz magasra fölveti. Kis vulkán-

kitörés. A „bocca”-ban remek közet-képződések. Úgy látszik azonban, csak a gőzök-gázok egy része tör ki itt. Fönt, a sziklás hegyoldallal is füstölög. Nyilván járatok vannak benne.

Grották. Az egyik sárgával, a másik tündöklő fehérrel bélelve. Kén ill. só-nitrát lerakódások. Csak hajolva lehet bemenni, a felső rétegekben 80-90 fokos meleg. Gyógyító hatású. (Képzeld el egy sibillát, jóshelyet ilyen vidéken, s kétezer évvel ezelőtt!)

Pozzuolinak van egy római amfiteátruma is és egy Isis-temploma. Egyikben sincs semmi különös.

A várostól jobbra a Misenum-fok és a Cumae-t eltakaró Monte Nuovo. Előtte a Baiae-i öböl. Sajnos, borús, ködös az idő.

Vissza Nápolyba. A Dóm. Kívül meglehetősen jól restaurált francia-gót, belül csak a mellékhajók mérsékelten gót jellegűek. De itt van András herceg (Nagy Lajos öccse) reneszánsz síremléke. Kezét a mellén keresztbe tevő, lovagi ruhában ábrázolt, szép férfialak (András) nyugszik a szarkofágon. Még néhány gótikus részlet.

S. Catharina templom. Barokk, kis külön fülkék szentekkel. Semmiképpen nem esztétikus és áhítat-keltő.

Porta Capuana, Castel Capuano. Az utóbbi szürke-fehér, komor vár. Az előbbi szintén szürke-fehér kapu, vele szemben, szép reneszánsz stílusban. A vár korábbi.

28-a. Pompei. A belépés tesseractával, de újabb guida-roham. 500.-L.-ban megegyezünk egy öreggel (Filippo). Ezt az élményt nehéz elmondani. Nehéz kibogozgatni, mi fogja meg az embert leginkább: a művészi élmények-e, az élet-stílus, a civilizáció nagy fejlettsége, vagy egyáltalán az a különös lehetőség, hogy egy kétezer év óta halott város annyira közel jön, életre támad a barangoló előtt.

Megyünk a Via di Nolán. Járda és úttest. Nagy kövekből. Az úttesten (kivált a kereszteződéseknel) nagy, lapos kődarabok, köztük nyílások. P.-ben nem volt csatornázás a nagy talajvíz miatt, az utcákon is folyt a víz, a járókelők csak így tudtak száraz lábbal átmenni a magasabban fekvő egyik járdáról a másikra. A kocsik azért közlekedhettek, kerekeik közt elfértek a kövek.

Bár. Az utcára nyílik. Amphorák a pultba mélyesztve, kis márványlépcsők a különféle italok részére, hátul pince.

Ház. A közismert részeken kívül a föld alatt kemence, ebből a meleg fölvezetett egy kettős falú szobába, a tepidariumba. A kemence akár ma. Konyha. Tűzhely. Háromláb, rostély. Akár ma. Lupanar. A falon erotikus jelenetek, különféle figurák. Igen ügyes festésben. – Kút, az odahajlók támaszkodó tenyerétől kikopva a kávája.

Választási propaganda-feliratok. Megszenesedett holttestek. Casa dei misteri. Orfikus beavatási szertartás. Falfestmény. Pompei vörös.

Sírok, köztük fogadók. Utcai világítás. Az utcakövek közt fehér darabok.

jan. 31.

S. Paolo fuori le Mura. Bazilika, 5 hajós. Igen szép a térhatása. Talán a legszebb valamennyi római templom közül. Ízléses a gótikus cibórium is (Cavallini) az előtte lévő mozaikos diadalív s hátul a mozaikos apszis. Mindkét mozaik korai középkori (IV-V. sz.)

A sekrestyében rongált XII. sz.-i freskók.

Chiostro, trecento, kevésbé szép, mint a S. Giovanni in Lateranóé. De intimebb. A folyosón körben szobor-töredékek, szarkofágok. Remek VIII. Bonifácus egy ülő kora-reneszánsz szobra. Igen erőteljes.

jan. 2. [február 2.]*

Forum Romanum, Palatinus. Suovetaurilia, reliefek. „Lapis niger”. Diadal-oszlopok. Severus íve. Basilica Julia. Vesta-templom részlet stb.

Palatinus: Császár-paloták stb. Mindenütt párok.

jan. 3. [február 3.]

S. Pietro teteje: Hatalmas építmény. Óriások az oromszobrok. A kupola kezdete belül. Roppant mozaikok. Szédülés. Kiváló akusztika. Felülről látszanak igazán az arányok. A kupolába nem mentem föl. A följáró falain márványtáblák: melyik császár, király, herceg stb. mikor mászta meg a kupolát. Zenészt, költőt, festőt egyet sem láttam megemlíteni. A klerus és az uralkodók intim kapcsolata.

Ismét meggyőződtem, hogy a S. Pietro mennyire nem sikerült belülről.

jan. 5. [február 5.]

Laterani múzeum. Keresztény szarkofágok. Többnyire a szokásos ószövetségi és újszövetségi jelenetek. A formálás primitívebb, mint a római aranykorban, sablonos is kissé a sok egyre ismétlődő jelenet, de hit és erő van mögöttük, több, mint a későrómai szarkofágokban.

Néprajzi rész. India, Kína, Japán, Sziám, Indokína, Tibet, Burma stb. Óriási anyag, lehetetlen egy látogatásra áttekinteni. Nagy művészet, különös világok. A tatár család mintha magyar

* Itt és ezt követően két napig a dátumozás téves.

lenne. Indiai hangszer, a torokra teszik kívülről.* Gótikus hatások. Riasztó istenélmény. Borzalmas állat-fejű lények.

febr. 6.

Megint a Borghese. Bernini és Canova. Ez utóbbi stílusa közelebb áll a klasszikus eszményhez, mégis hamisabbnak, üresebbnek tűnik művészete. Bernini a fejlődés egyik természetes állomása, Canova harmadik fölmelegítés. Technikailag mindkettő nagy.

Archaikus görög női szobor. Álló. Kr.e. V. sz. Talán a legszebb darabja a szobortárnak. Méltóságos, nyugodt tartás, finom ruharedőzés.

febr. 7.

Vatikáni szobortár. Belvederei torzó (Herakles), Hermes Psychopompos, Táncoló katonák. Az egész szobortár hatása gyengébb, mint először volt. Kevés a görög, sok a római. S a római szobrok jobbára dekadensek, formalisztikusak, a lényeg helyett külsőre néznek.

Sala Sistina. Kódexek. IV. sz.-i Vergilius. Mátyás breviáriuma képekkel. A magyar nagy címer. Egy kódex egyik lapja, melyet a felírás szerint „Giovanni Vitéz, vercaro** di Vesprin” írt. (1489-1500).

Tasso, Petrarca, Michelangelo, Raffael kézírásai (ez utóbbiakban rajzok). Botticelli rajzai a Divina Commediához. Ősnyomtatványok.

Etruszk borotvák és tükrök, stilizált szobrok, akár a mai üvegkereskedők kirakataiban.

* Szimbolikus rajz a hangszerről.

** Valójában: vescovo

Római falfestmények. „Aldobrandini mennyegző”, „Körmenet-hez gyülekező lányok”, Scylla”, „Medea”, Odysseus a laistrigonok földjén” stb.

febr. 8.

Museo Capitolino. (Museo dei Conservatori). „Esquilusi Venus” Gyönyörűen megmunkált fiatal nő-torzó. Archaikus szobrok. Két gyász-stele. Az egyik egy oldalnézetben ábrázolt nő, csodálatosan finom ruha-redőzéssel. Két szobor-torzó, archaikus. „Könyöklő múzsa szobra”. Ruhájába csavarodva, előre néző arccal.

Etruszk terem. Ülő terrakotta szobor. Vázák.

Anjou Károly ülő szobra Arnolfo Cambiotól.

Museo Capitolino. Egyiptomi oszlop, reliefekkel. Agrippina ülő szobra. Capitoliumi Venus. Kerek lap, benne egy kisgyermek talpnyoma.

febr. 10.

Carnevale. Gyermekek jelmezben. Igen szép és ízléses jelmezek tömege. Apró, kétévesektől föl 16-17 évesekig. Népviselet, középkor, múlt század vegyesen. Konfetti-tömeg. A korzó tele. Maszkás autók.

Itt – úgy látszik – a gyerekek ünnepe is. A hangulat roppant megragadó. A jókedv is ízléses, fegyelmezett. Minden vadság, duhajság nélkül. Igen rokonszenves tulajdonsága az olasz népnek.

Fogadás az írók részére. Az olaszok közül csak a műfordítók s De Benedetti kritikus. Szelíd, alacsony, de határozott, mozgékony öregúr. Sűrű, kemény, ősz hajjal. (Kisebb viták forma és tart. körül. Lukács: „Inhalt”, „Gestalt”.) W.S. átadja írását, melyet az Istentől kapott, hogy juttassa el az egyház fejéhez. Igen bölcs, okos

és szép írás. Igaz is túlnyomórészt. S. határozottan állítja, nem ő írta, csak leírta.

febr. 11.

Corsini Galleria. Összevisszaság. A háború után még nem rendezték. Sok a jó kép. Breughel: Táj, havas fák, elől emberek. Kis alak. Teniers sok képe, s általában a németalföldieknek. Carlo Dolci három leheletfinom műve: Szt. Ágnes és még kettő. Ruha, érzelmes színek, fumato. Rubens: Férfiportré (Idős, húsos arc, szakállal.) Jól megfogott arckép.

Jacques Callot (XVI-XVII. sz. ford.) sorozata a háború borzalmairól. Ecset-heggyel megfestett, tárgyilagos szörnyűségek. Poussin tájképek. Antonello da Messina egy kis képe lovakkal. Meglepő. Technikailag jóval kezdetlegesebb, mint A. d. Messina-képektől megszoktuk. Quattrocento, a javából. Sano di Pietro: Krisztus a kereszten. Lábánál Mária térdel, kétoldalt az apostolok. Arany háttér. Quattrocento. Filippo Lippi: Madonna. Van Dyck két álló portréja. Salvatore Rosa néhány képe. Egy Giorgone. Jacopo Bassano. C. Maratta álló portréja egy bíborosról. Jó. [Olvashatatlan szó.] (Csendélet), Fraus Franchen. Lodovico Moro arcképe állítólag Holbeintől. Tizián Krisztus-fej s „Apollo és Ariadne” (Ülő meztelen nőalak, futni készülő, felöltöztetett férfialakba kapaszkodik.) Ribera pár képe. (Vöröses színek). Egy toscánai iskolai Szt. Jeromos Kicsi oroszlán.* Szép. Finom háttér, nagy áhítattal, bensőséggel megfestett alakok. Néhány többnyire érzelmes Guido Reni (kivéve egy öreg férfi fej). Garofalo (szekfű) egy portréja.

* Az eredetileg leírt „Menekülés Egyiptomba” kihúzva.

febr. 13.

Terme Múzeum. Okvetlenül a legértékesebb szoborgyűjtemény Rómában. Néhány darabja felejthetetlen, de az átlag is jó. A római portré-szobrok mindig meggyőznek arcképszobrászatuk fejlettségéről. Realizmusuk roppant bátor és imponáló. (Öreg asszony, Leány, Nero, Augustus) A szobrászat aranykora mégis a Kr.e.-i VI-V-IV. sz.-i görög szobrászat. A hellenisztikus kor már dekadens.

Diszkoszvető-torzó. Sokkal szebb a vatikáni másolatnál, pedig az egész. Táncosnők (Kr.e. V.). A cirenei Venus. Ez és a Venere Esquilina a legszebb két Vénusz-szobor, amit láttam.

Ludovisi Venus. Ragyogó szobrászi munka. Mesteri a szerkesztés és a kidolgozás. (A két keskenyebb oldal nő-alakja alatt a vánkös, a fő-oldal két oldal-alakjának lábvonala a ruha mögött)

feb. 14.

Pinacoteca Vaticana. Mindig újabb fölfedezések. Sassetto architekturális háttérű, egészen leegyszerűsített, pasztell-színű kompozíciói. Ambrogio Lorenzetti különös-mély kékei és vörösei. Giotto mégis a legnagyobb Szt. Péter és Szt. Pál mártíromságát ábrázoló triptichonjával. Minden részlete mesteri. Komor, gyanakvó képű szentjei mély, nehéz tartalmak. Fantáziája, szerkesztése, színei. Cranach Lukas (id.) élő Pietà. Furcsa, német munka. G. Bellini Pietàján a sárga Krisztus megdöbbenő. Crivelli Pietàján Krisztus kinyíló sebei hasonló. Viszont roppant bájos Crivelli Madonnája.

Mariotto di Nardo = Molnár C. Pál.

Sistina. Pompás világítás. Az egész „Utolsó ítélet” látszik, talpáig. Fölfedezem: világos-erős színek is vannak benne. Gyengébb fényben barna-szürkének látszik az egész, csak Mária ruhája kék. Jeremiás, Dániel, a Delphi Sibilla megint öröm.

febr. 15.

Séta a Passeggiata Archeologica felé. Szt. Balbina. Zárva. Kívülről jól hat komorsága. A városrész kedves. Fa és fű. Egész sor football-csapat. Porta Capena romjai. A S. Achilleo e Nereo szintén zárva.

Scipiók sírja. Nagy üreg-rendszer, néhány egyszerű, írásos szarkofág. Colombarium.* Egyszerűbb emberek temetkezőhelye. Pogány rómaiaké.

Drusus íve. Megrongált. Csak két oszlop maradt, s az alapépítmény. Porta di S. Sebastiano. Szép római kapu, kétoldalt hosszú, erős bástyafal.

Még előbb Caracalla Termái. Óriási épülettömb.

Röpcedulák repülőről. Nagy erővel megy a választási agitáció. A mandulafák virágzanak, a madarak énekelnek. Egészen tavaszi a hangulat. A gyepek gyapjas szinte, olyan sűrű.

Siena, febr. 20.

Középkor. Gótika. Tegnap d.u. körülnéztünk a Dómban, nagyjából s meglátogattuk a Chigi-Saracini palotát.

Dóm. Színes-márvány padló. Sienai specialitás. 150 évig készült. Remek finomságokat tudnak kihozni. Az árnyalás és rajz vonalakkal történik. Mélyebb s kevésbé mély vonalakkal. (Gyermekek legyilkolása Heródes parancsára stb.) Andrea Bregno gyönyörű, nagyméretű síremléke s Veroccio (?) síremléke a másik oldalon. Fent a főhajó** falain a pápák szobrai. (Halotti maszkokról(?))

Capella S. Giovanni. Ker. Szt. János szobra Donatellótól, Pinturicchio-képek Ker. Szt. János életéből s egy sienai nemes úr

* A Colombarium emlékeztető rajza a szövegbe besúrva és gondosan körülírva.

** A „közepén” szó kihúzva.

életéből. A ker. kút állítólag Quercia, de az újabb vélemények szerint Tederighi műve.

Libreria. Körül állványokon régi misekönyvek XIV. sz. XIII-XV. sz. Felettük Pinturicchio pompás, friss-színű freskói III. Pius (Aeneas Sylvius Piccolomini) életéből.

A Dóm kívül architekturálisan és szobrászatilag talán gazdagabb az orvietóinál, de vaskosabb, kevésbé lendületes.

Bent még: Pisano szószéke. Csodálatos reliefek körös-körül.

Chigi palota. Gótikus. Eredeti. Gazdag múzeum benne. Egy finom Donatello relief: Madonna a Gyermekkel (márvány) Jacopo della Quercia néhány terrakottája. Nagyon értékes a képanyaga: Sassetto, Simone Martini, Ambrogio Lorenzetti is képviselve van. Rajtuk kívül: Sodoma, C. Dolci, Botticelli egy köralakú képe.

Zeneterem. Barokkos, de szép. Régi hangszerek: clavicembalo, viola d'amore. Egy citera, melyet egy Major József (Giuseppe) nevű magyar hadifogoly saját kezűleg csinált. Liszt Ferenc zongorája, melyet élete utolsó éveiben, olaszországi tartózkodása alatt használt. Takács Jenő mindjárt mellé ült s Liszt Petrarcaját eljátszotta részben. Még ma is kitűnő zongora.

Palazzo Comunale. Gótikus. Tornya 82 méter magas, gyönyörű lendületű. I. terem. Az egyik rövid falon Simone Martini: Maestà. Roppant finomak angyalfejei. Szemben vele a másik falon Simone Martini: Guidoriccio Fogliani hadvezér képe. Remek művészi elgondolás: kétoldalt alig színes várak, a középén lovon, színesen a hadvezér. (Oldalt alul: Vecchietta, Sano di Pietro stb.)

II. terem. Ambrogio Lorenzetti: A jó kormányzás, (Pax, Justitia stb.) Az egyik rövidebb falon. Az egyik hosszantin a jó kormányzás eredményei. A városban és a mezőn. A másik hosszanti falon: a rossz kormányzás következményei (gyilkosságok stb.) Ez nagyon megrongált.

III. t. Taddeo di Bartolo: Mária élete. Sorozat. Csodaszép gótikus kórus, csillár, cinquecento orgona.

IV. t. Spinello Aretino: III. Sándor pápa története. (Nagy tengeri csata a velenceiek és a németek között. Ragyogó.)

Fent egy loggián a Fonte Gaia (Quercia) eredeti darabjai.

Pinacoteca. Szédítő. A XIII-XIV és XV. sz. roppant gazdagsággal vonul föl. Duccio, Giovanni di Paolo, Sano di Pietro, Ambrogio Lorenzetti, Pietro Lorenzetti, Simone Martini, Bartolo di M. Tredi, Genga, Matteo di Giovanni, Perugino, (A gyermek Jézus), Pinturicchio (kör-formájú kép). Lehetetlen még áttekinteni is egyetlen alkalommal. Dürer, Holbein. Guido da Siena.

Dóm Múzeum. Lent a Dóm régi darabjai, pótoltszobrok stb. Egy antik Három grácia. A középső szembefordul.

Misekönyvek, Tesoro. Egy XVIII. sz.-i magyar kereszt. Ajándék egy pápának. Cellini műhelyéből néhány darab. Egy festett, égett réztányér.

Mindenek fölött Duccio di Buoninsegna. Óriás. Maestà. Komorabb S. Martiniénél. Mária története és Krisztus története. Kis alakú képek sorozata. Remek munka. Néhánya különösképp. (Deposizione, Krisztus sírbatétele, A csodálatos halászat.) Mély, tüzes színek, ragyogó kép-szerkesztés.

Battistero. Jacopo d. Quercia kútja. Szemben mindjárt alul L. Ghiberti: Krisztus megkeresztelése. Hátról Donatello: Heródes lakomája (Ker. Szt. János fejevétele.) – Nagy hó!

48. II. 21

Havas tájon Firenze felé. Szép, de kellemetlen. Hideg van. Különös a pínéakon s olykor a pálmákon havat látni. Hegy-völgy, szelíd lankás vidék.

Esik az eső. Egyre jobban. Firenze nem fogad nyájasan. Céltalan kóborlás. Egymás után bukkan elő a S. Maria Novella (kicsit benézünk, óriási templom, gótikus), a Dóm, a Battistero, Giotto campaniléje. Csak kívülről élvezzük. A Dóm faszádjá nagyon szép. A campanile is. Elmegyünk az Orsanmichele mellett. Nem tudjuk először, micsoda, de föltűnik nemes gótikája. Loggia dei Lanzi. Cellini Perseusa. Ügyes munka, de szobrászatilag nem különös.

A többi szobor inkább gyenge. A Pal. Vecchio előtt Donatello Judit és Holofernese. Holofernes ül, lábai lógnak, Judit vele szemben, két lába közé belépve jobbáiban a kést emeli. Igen jól konstruált, remek szobor.

A Pal. Vecchio emelete. Történelmi levegőjű szobák sora. Egy-egy jó kép (Botticelli: Madonna, Filippo Lippi: Madonna, Andrea del Sarto: Madonna), Ghirlandaio-freskók, pompás faberakásos mennyezet (Sala dell' Udiencia). Sokszor idézi a római Pal. Veneziát. Térképek; kettőn Magyarország is szerepel. Az egyik Germánia térképe. Ezen rajta van Magy.o. Erdély kivételével. Hamis topográfia, csak hozzávetőleg használható. Pécs is szerepel, meg Eszék, Szekszárd, Bátaszék, Szigetvár, Kalocsa. A másik Szlavonia térképe. Amikor Szlavonia még az Adriai-tenger* keleti partján lefelé húzódott. Ezen csak a Dunántúl szerepel a Dunával s Drávával, néhány városnévvel (Pécs, Kalocsa, Szigetvár, Esztergom), a Tiszának csak egy darabja Szegedig. De az egész, a Dunántúl is már csak periferikus részként, nincsenek rajta föltüntetve a hegyek, részletek.

Andrea della Robbia terrakottája: Mária és a kis Jézus, Benedetto da Maiano Justiziája a Sala dell' Udienciában egyik ajtó fölött. Szép az ajtó intarziája: Dante és Petrarca.

Felső loggia. Roppantul hideg, szeles eső, de szép kilátás. Minden oldalról látni a várost. Lent a zöld Arno. Igen vonzó, barátságos Firenze képe.

Firenze, 48. II. 22.

Accademia di Belle Arti. Michelangelo: Prigionieri, Pietà, S. Máté, Folyó-szobor torzó, Dávid. A legkiemelkedőbb a Pietà és a Dávid. A P.-n három alak van: Mária, Krisztus mögött, feje Kr-énál magasabban, Krisztus és Kr. bal kezénél Magdolna térdelő helyzetben.

* A megjelölt helyen vélhetően a „pa[rtján]” szó megkezdve, aztán áthúzva.

Kr. egészen megtört test, karjai lógnak, lábai oldalt hajlanak életelenül. A fej oldalt, hátra hajlik. A has, ágyék, combtő, comb, láb-szárazak, de különösen a has és az ágyék remek. Meghökkenően tragikus kifejezései a teljes elgyötörtségnek, pusztulásnak. Minden porcikájuk zokog. Pár méterrel odébb Dávid. Hatalmas, kb. 2-szeres, 2½-szeres embernagyság. A fiatalság, egészség, erő, szépség ragyogó monumentuma. Végtelen bájjal teszi kissé oldalt s hátra bal lábát, emeli vállához bal kezét, melyben a parittyá egyik végét tartja, s nyugtatja jobb combján jobb kezét, melyben a hátán keresztül futó parittyá-szík másik vége s a kő van. A fej dacos, kemény nézésű, kissé balra fordul, dús, sátoros, göndör haj födi.

A rabszolgák egyike-másika közel jár erőben, mélységben a kettőhöz. A kőből alig kisejlő formák, a nehéz, kínlódó mozdulatok, a tehetetlen szabadulás-vágy pompás ábrázolásai.

A többi terem trecento és quattrocento képek gyűjteménye, firenzei mestereké. Több művel szerepel: Taddeo Gaddi, Daddi, Lorenzo Monaco, van két finom, kislány arcú Botticelli Madonna, 2 Filippino Lippi stb.

Museo S. Marco. Lent: Beato Angelico-képek: Jézus élete. Apró négyzetes, élénk színű festmények sorozata. Bájos, „angyali” világszemlélet, de kissé túlságosan gyermekes. Minden képét kb. ez jellemzi. Nagy Keresztrefeszítését és Deposizionéját is. A démoni elem hiányzik művészetéből s ez zavar.

Emelet: cella-sorok. Zord gerendamennyezet alatt egymás mellett nyíló szobácskák. A feljárattal szemben B. A. Angyali üdvözléte. A cellákban egy-egy freskó. Néhánya B. A. Savonarola szoba. Fra Bartolomeo képe róla. Sav. könyvei, íróasztala stb. S. Antonio szobája, ereklyéi, kéziratok könyvei. Medici Cosimo szobája.

Dóm. Uccello és Castagna lovas-freskói. Különben eléggé hideg, de nagyvonalú architektúra. Az üvegablakok egy része hiányzik. A falakon apró [olvashatatlan szó]-félkörökben Brunelleschi, Giotto szobrai, Arnolfo di Cambio szobra, kép Dantéről (Domenico di Michelino, 1465.)

Ss. Apostoli. Firenze legrégibb temploma. Kívül szép román, belül elég tiszta bazilika, de elrontva itt-ott barokkkal.

S. Spirito. Egyszerű renaissance külső, szép campanile. Belül: sötétség. Alig látni valamit.

Orsanmichele kívül. Verrocchio*: Hitetlen Tamás, Donatello: Szt. György (másolat), Nanni di Banco: Négy szent és Szt. Fülöp, Szt. Eligio, Ghiberti: Keresztelő Szt. János, Szt. István, Máté, Don.: Szt. Márk, Szt. Péter. Különben gyönyörű gót. – Magyar kiállítás a Strozsziban. Egry J. kiragyg a többiek közül. Igazi nagy művész.

Firenze II. 23.

Ognissanti. Dávid és Dom. Ghirlandaio Pietà freskója, fölötté Madonna a Vespucci család fölé terjeszti kezét. Eléggé rongált. Egy másik Ghirlandaio: Szt. Jeromos. Botticelli: Szt. Ágoston (amelyik az új magyar kiadás borítólapján van). A bejáratnál balra egy igen szép trecento Angyali üdvözlés. Rongált. Egy cinquecento szószék. Ebben a templomban őrzik Szt. Ferenc ruháját, melyet viselt, amikor a stigmákat kapta. Sekrestye: trecento freskó (Crocifisso) s egy Feszület Giotto műhelyéből. Kolostor. Szép renaissance chiostro. A templom belseje is renaissance, de elbarokkizálták. Sima mennyezeten barokk freskó.

Convent. Szemben Ghirlandaio: Utolsó vacsora. Mint a S. Marcóban. Meglehető. A terem két oldalán néhány szép quattrocento kép s Vasari egy sor rossz munkája a teremtésről, bűnbézéséről.

S. Lorenzo. Brunelleschi kápolna. Donatello Szt. Lőrinc másolat, 4 evangélista relief az ajtó fölött. Verrocchio síremlék. Medici kápolna. A nagy csupa márvány, de üres, a kisebb Michelangelóé.

* Eredetileg „Donatello”, de az áthúzza. Két szóval később a „Donatello” név utólag beszúrva.

Szemben Giuliano és Lorenzo sírjai. Az egyiken a Pensieroso a Hajnallal (nő) és Alkonnyal, a másikon az ifjú alak a Nappallal (férfi) és az Éjjel (nő). A két férfiarc kidolgozatlan. Remek esztétikai hatás. A Nappal a legremekebb. A két nő kissé húsos.

Az oltárral szemben három szobor. A középen a szoptató Madonna, mellette kétoldalt Kozma és Damján. A Madonna Michelangelóé. Ragyogó. A Bambino a térdén ül, de teljesen hátrafordul, baljával anyja vállát, jobbjaival mellét fogja. Az anya-arc a türelmes szeretet pompás ábrázolása.

Pitti. Tizian portrék, Raffael portrék. Raffael: Donna gravida, Madonna del Granduza, Madonna della Sedia. Egy fiatal férfi portréja, Fornarina (velata), Andrea del Sarto sok képe (Szt. Család!). Két Giorgone (Jelenetek az Ószövetségből), egy Andrea Mantegna (Férfi-portré: barna arc, vörös fejrevaló). Velázquez: Fülöp spanyol király lovasképe, van Dyck: Angol király és né páros portréja. Susterman egy sereg, többnyire álló portréja. (Jó portréfestő.) Két Murillo Madonna. Salvatore Rosa önarc képe, egy Botticelli (Madonna és két angyal) Filippo Lippi: Madonna.

Orsanmichele belül. Orcagna tabernáculuma. Remek gót alkotás. Körös-körül alul szebbnél szebb reliefek. Hátul egy nagy relief: Mária halála és égbeszállása. Az oltáron Daddi Madonnája. A falakon és oszlopokon trecento freskótöredékek.

S. Croce. Michelangelo sírja. Vasari gyenge munkája. Ugyanitt nyugszik Galilei, Macchiavelli, Ugo Foscolo is. A síremlékek gyengék. Van egy Canova-síremlék is (Alfierié), aztán egy Antonio Rossellino-relief (Madonna), egy Benedetto de Maiano pulpitus. A főoltártól jobbra két kápolnában Giotto-freskók, agyonrestaurálva (Szt. Ferenc élete stb.) Az első kápolna oltárán egy szép Cimabue: Szt. Ferenc. A főalak körül apró jelenetek a Szent életéből.

Museo. Cimabue: Crocifisso, trecento és quattrocento képek és freskótöredékek. Az egyik keskeny falon az egész síkot betöltő nagy freskó, a Kereszt kihajtó fája T. Gaddi(?)-tól.

A chiostro egyik sarkában egy szép renaissance síremlék áll* Tino da Camainótól. A Capella dei Pazzi tele állványokkal. Élvezhetetlen.

Dante újjáépített háza. Dante-szobor a S. Croce előtti téren.

Firenze, 48. II. 24.

Végre süt a nap. Bár hideg szél fúj, mégis jólesik. Egészen más a város. Életre kelt.

S. Maria del Carmine. Egyetlen értéke egyik kápolnája. Ezt a tűzvész, mely egészen elpusztította, megkímélte. Masolino, Massaccio és Filippino Lippi. Sorrend: Massaccio, Masolino, Filippino Lippi. Massaccio: Szt. Péter kereszttel, A nyomorult meggyógyítása Péter árnyékával, Az adógaras, Ádám és Éva kiűzetése a paradicsomból, Szt. Péter és Szt. János elemózsiát osztanak s részben Szt. Péter a katedrán hívja a Szt. Léleket. Roppant nagyvonalúság, kompozíciós erő, drámai érzék jellemzi ezt a fiatalon pusztult kora-quattrocento festőt. A Kiűzetés külön öröm. Ezután Masolino Tábita feltámasztása a legsikerültebb. (Középső három alak!)

Badia. Mindjárt balra Filippino Lippi: A Madonna megjelenik Szt. Bernátnak. Bájos, finom kép. Mino da Fiesole 2 síremléke s egy reliefje (Madonna és két szent) s egy A. Rossellino síremlék. Kevésbé sikerült. A chiostro nyugodt reneszánsz. Fönt Francesco [olvashatatlan név] quattrocento kép-sorozata: Szt. Bernát élettörténete. Tehetséges festő. Erőtéljes kompozíciók. Nemrégiben fedezték föl.

Bargello. Michelangelo-szoba. „Részeg Bacchus”, „Brutus”, Madonna a gyermekkel (relief), nagyon szép, Dávid terve. Jobb, hogy nem így csinálta. Szt. András ker. fész. Relief.

* Az „áll” szó utólag a sor elejére illesztve.

Fönt: Robbia-terrakották. Nem tetszenek. Cellini-szobrok és vázlatok. Nem fognak meg. Bár Cellini ügyes ötvös volt. Pollaiuolo: Hercules és Anteus. Finom, jól megszerkesztett és megcsinált szobrocska. Verrocchio: Dávid. Jó, de kevésbé sikerült, mint Donatellóé. Mino da Fiesole szobrok. Nagy szobrász volt. Donatello: 2 Ker. Szt. János. Az egyik 15-16 éves, a másik 25-30 éves korában. Hökkentően reálisak. 2 Dávid. Az egyik az ismert, csípőre tett kezű bronz, a másik: ruhás, márvány. A bronz sokkal erőteljesebb, igazabb. Szent György. Remek. Nicolo Usano. Terrakotta. Végsőkéig reális. Verrocchio: egy halál-jelenet: Csodás realizmus. Pollaiuolo: Két mellszobor. Jók. A. Settignano: Női arc. Szép.

S. Miniato al Monte. Román. Zöld s fehér márvány-faszád. A timpanonban bizantinikus mozaik a XIII. sz.-ból. Bent: nyugodt, tiszta román. Semmi barokk, csak itt-ott reneszánsz. De ez belesimul. A Rossellino síremlék egyik kápolnában, Pollaiuolo freskók és Baldovinetti: Annunciazione (freskó). A presbiterium előtt kis oltár, reneszánsz. Fönt gyönyörű 13. sz-i szószék, trecento freskomaradványok. A sekrestyében Spinello Aretino fresko-sorozata Szt. Bernát életéből. (A Badia chiostroja freskóminta témája.) Altemplom (XI. sz.) szép román oszlopsorok.

Gyönyörű kilátás Firenzére. A messzebbi magas hegyeken hó. A Michelangelo téren Dávid-másolat, körülötte a Medici-síremlékek mellékalakjainak másolata. Dávid s a többiek szebbek márványban, mint így.

Firenze II. 25.

S. Croce. Szép, de rosszul restaurált freskók. Néhány nemes reneszánsz emlékmű. A mennyezet festett gerenda. A sekrestye Mino da Fiesolé-i még ládákban.

Medici ház. Lent családi emlékek, képek. Ügyességgel, ravaszsággal mire vitte egy polgári család! Királyok, pápák kerültek ki belőlük! Fent a kápolna. Benozzo Gozzoli remek quattrocento fres-

kói. Mesevilág. A mágusok útját Betlehembe egy vadászó társaság felvonulásának ábrázolja. Pompás apróságok az életből, tele kedvvel, derűvel. Folytatólagos freskó. Egyhelyütt szakad meg, ahol átépítették a kápolnát. Nagy művész munkája.

Giotto-Campanile teteje. Fárasztó a rengeteg lépcső. S alig éri meg. A kilátás rossz. Ködös-párás a levegő.

Pitti. Csak az értékeseknél állunk meg.* Veronesét egy hermelinprémes (?) férfi portréja menti. A Donna gravida feje, ujjai csodásak. A két Doni is műremek, s a kövér vörös bíboros arckép. Ghirlandaio Női arcképe is pompás.

Új Mantegna. De korai. Triptichon.

Tizian Aretinója, Nemesember-e! Magdaléna haja. Sustermansot még jobbnak tartom ma, mint pár napja. Lényeglátó és festői festő.

Piero Pollaiuolo Szt. Jeromos-feje. (Lásd Leonardót.) A három muzsikus Raffaelé s nem Giorgionéé, ahogy a régebbi könyvekben van. Rubens filozófusai (a képen ő maga is testvérével) jó. „Szt. Családja” s a „Háború következményei” gyöngék. Két tájképe sikerült.

A. d. Sarto Ker. Szt. Jánosa szép. Caravaggio „Alvó Amorká”-ja is.

Boboli park. Remek. Ciprus-allé, platán-allé, babér-sor, amfiteátrum, szobrok, kutak.

Szebb idő volt. Már melegített is a nap.

Roppant elszomorítóak az Arno parti romok.

* Egy mondat kihúzva.

D.e. 10-kor Arezzo. A város egy domb oldalán fekszik. Sok középkori toronnyal. Ez a jellegzetessége. S. Francesco. Gót, egyszerű. Gerenda-mennyezet, egyhajós. Az apszisban Piero della Francesca freskói a Szt. Kereszt legendájáról. Különösen szép a jobb fal középső síkjának két jelenete. Középkori öltözetes nők és férfiak csoportja. Jó konstrukció, finom rajz, szép színek. A mellette lévő kápolnában Spinello Aretino freskói. A falakon trecento freskótöredékek. Egy szép Angyali üdv. (Sp. Aretino) Renaissance síremlék.

Dóm. Az oldalfala és oldalkapuja eredeti. Gótikus. Belül a legnagyobb értékei egy Piero della Francesca Magdolna, egy 1330-ból való, egészen a mennyezetig érő gyönyörű gótikus síremlék. A felírás szerint: „Hoc opus Augustinus et Angelus de Siena fecit.” Több sorban egymás fölött s az ív bélésében is remek reliefek. A legszebb gót síremlék, amit eddig láttam. Az oltáron egy gótikus ereklyetartó. Ismeretlen mesteré. Szintén nagyon szép. Gazdag faragás, reliefekkel és szobrokkal. Luca della Robbia és A. d. Robbia terrakották egy oldalkápolnában.

Pieve di S. Maria. Román. Sok oszlopos és ablakos neolatin tornya, a homlokzaton több sorban szép román oszlopos árkádok. A főkapu bélésében* román kori reliefek, a 12 hónap jelei. A templombent is szép román, emelt presbiteriummal, alatta kriptá. Az oltáron P. Lorenzetti egy képe. Madonna, a két oldalán szentek. Szép. Elöl a bal falon, a kijárat felé a falba illesztve egy nagyon szép román kis relief. A kriptá oszlopfői újonnan készült stílutánszatok.

Park, Fortezza. Szép a kilátás a Palazzo Comunale felé. Ez is tornyos, tető-tornyos gótikus kori (de restaurált) épület.

Petrarca háza. Épp javítják, ill. restaurálják. A Pal. Pretorióban (nagyon szép tornyos épület) múzeum. Zárva.

* Az eredetileg leírt „fölött” szó utólag áthúzva.

Élénk, forgalmas városka (Via Cavour). Igen kellemetlen, hideg szél fúj.

D.u. 6. Perugia. Útközben eljöttünk a Lago di Trasimeno mellé. Zöld, fehér fodros. Széles, nagy víz. Több szép sziget van benne. A táj gyönyörű, minduntalan kis hegytetői falvakra, városkákra bukkan a szemünk. Ez már Umbria. Hegyek, dombok, festői en elszórt fák. (A hegy éle mintha sörénye lenne.) A nagyobb gerinceken, csúcsokon hó.

Perugia a vonatról igen szép. Hegyoldali, ill. hegytetői város. Az autóbusz eleinte modern városrészben megy át. A régi fönt van. Az első benyomás nagyon jó. Jobb, mint eddig bármelyik olasz városban. A Piazza Matteotti (a Dóm mellett) a legegységesebb talán a látottak közül.

Perugia, II. 27.

Dóm. Kívül szép gót, rusztikus, két barokkos kapuval, de eredeti ablakokkal.

Belül semmi különös. Egyetlen szép ren. síremlék és egy Agostino Duccio relief.

A belső architektúra gótikus, rosszul festett betűkkel. A quattrocento kóruspadok szépek.

Dóm Múzeum. A. Duccio néhány töredéke, Perugino iskolájának egy-két képe. A legértékesebbek középkori missaléi és graduáljai. Van egy VIII. sz.-i missaléja is. Igen szép miniatűrök. Érdekese az Ausztráliából ide került madártollakból készült virágcsokrok (rajtuk lepkék, madarak – mind tollakból). Örövény püspöki süveg és bot. Perugiában is voltak örövény-katolikusok.

Palazzo Comunale. Igen szép gótikus épület. Különösen kívülről. Sala dei Notari. Cavallini követőinek freskói. Aesopus álatmeséi.

Sala del Collegio della Mercanzia. Faburkolatú, intarziás terem. Quattrocento.

Collegio del Cambio. Börze stb. A középsőben Perugino freskók. P. önarcképe egy falon. Néhány Raffael alak. A mellette levő kápolna mennyezetét Raffael festette.

Pinacoteca. A. Duccio szobortöredékek és szobrok. Egy Giov. Pisano oszloptartó alak. Umbriai iskola képei. Perugino-k. „Madonna”, „Presepio”, „Pieta”. Együtt kissé egyhangúak. Sok ismeretlen művész pl. Bonfigli (Freskók, képek), Ibi, Coodi stb. Pinturicchio is van. Értékes múzeum.

Etruszk kapu. Hatalmas építmény, a tetején római árkádok. S. Angeli. Kerek templom. V-VI. sz. Innen nagyon szép a város. Komor, vakolatlan falak (a szél hordhatta el), 4-5 emeletes házak. Roppantul zeg-zugos utcák, alul- és fölüljárók, árkádok.

Oratorio di S. Bernardino. Belül restaurált gót. Szép. Kívül Ag. di Duccio gyönyörű kora-reneszánsz homlokzata. Quattrocento. Csupa relief. Igen szépek a zenélő angyalok. Római reliefekre emlékeztetnek a szeszélyesen kanyargó ruhavonalak.

S. Agatha. Kicsi gót templom. Szép kapu. Belül freskótöredékek a trecentóból Lollo de Velletri poliptichonja. A bejáratnál Krisztus-fej* (mindenfelé néző).

Fontana Maggiore. A trecento végéről. Bevignale rajza után. Nicolo és Giovanni Pisano szobrok és reliefek. (A felső rész gyönyörű 24 szobra Giovanni Pisanótól: szentek, próféták. Változatos, nagyvonalú ábrázolások.) A kút tetején Arnolfo di Cambio 3 nimfa szobra.

Palazzo del Capitano del Popolo. A Piazza Matteottin. Igen szép quattrocento épület. Reneszánsz. Gyönyörű portáléval.

Pinturicchio háza. Négyemeletes, kisablakos, egyszerű épület. Az egész Perugia olyan, mint egy nagy játék-város. A közepe szinte zavartalanul egységes.

* A jelölt helyen szimbolikus rajz a háromarcú Krisztusról.

Roma, 48. febr. 29.

Tegnap este hazaértünk. Este indultunk Assisiből, ahová reggel érkezünk.

S. Damiano. Itt írta Szt. Ferenc a Teremtés himnuszát. Megmutatták a helyet is. Szt. Klára is itt élt. A refektóriumban virág jelzi, hol ült. Van néhány művészi értékű freskója is, de a legmegragadóbb a kolostor levegője. A sokszáz éves ívek, kórus stb. Gyönyörű a kilátás Umbriára.

S. Chiara. Gótikus. Az oltár fölött gyönyörű trecento freskók, s a falakon is néhány töredék. Szt. Klára sírja, ill. teteme. Sötét-piros az arca. A kereszt, amelyik Szt. Ferenchez beszélt s Szent Ferenc ruhái (az is, amelyikben a stigmákat kapta).

Dóm (S. Rufino). Gyönyörű a homlokzata. Tiszta, szép román. Pompás kapu, szobrokkal és reliefekkel, finom ablakok. A főkapu két oldalán oroszlán, az egyik egy özfélét tép szét, a másik egy ember fejét veszi be épp a szájába. Belül semmi, ízléstelen barokk.

S. Francesco. Altemplom. Roppant hangulatos a hozzávivő út két oldalán az árkádsor. Remek gót kapu. Szép síremlékek. Az egyik kápolnában Simone Martini-freskók. Jó állapotban. A kápolna ívén szentek. A főoltár fölött és a kereszthajókban Giotto, a Giotto-iskola, Cimabue és P. Lorenzetti freskói. Nehéz összegezni, nagyon sokszor meg kellene nézni. Cimabue Szt. Családja igen erőteljes.

Felső templom. Végig a két falon Giotto-freskók. Alul. Tönkre restaurálva. Csak a kompozíció élvezhető, más festői erény aligha. A kereszthajókban s a főoltár fölött nagyon rongált Cimabuék; ezek mégis sokkal jobban hatnak. Igen szép szószék. Chiostro. A belső is finom, de a külső, nagy chiostro kíváltképp. A fal mellett, a mélyben „Umbria verde”. A város egyik legszebb pontja.

Szt. Ferenc sírja. Egyszerű, tömör kövek.

Assisi képe egységes, remek. Fönt, a legmagasabb csúcson a Rocca Maggiore. Vár.

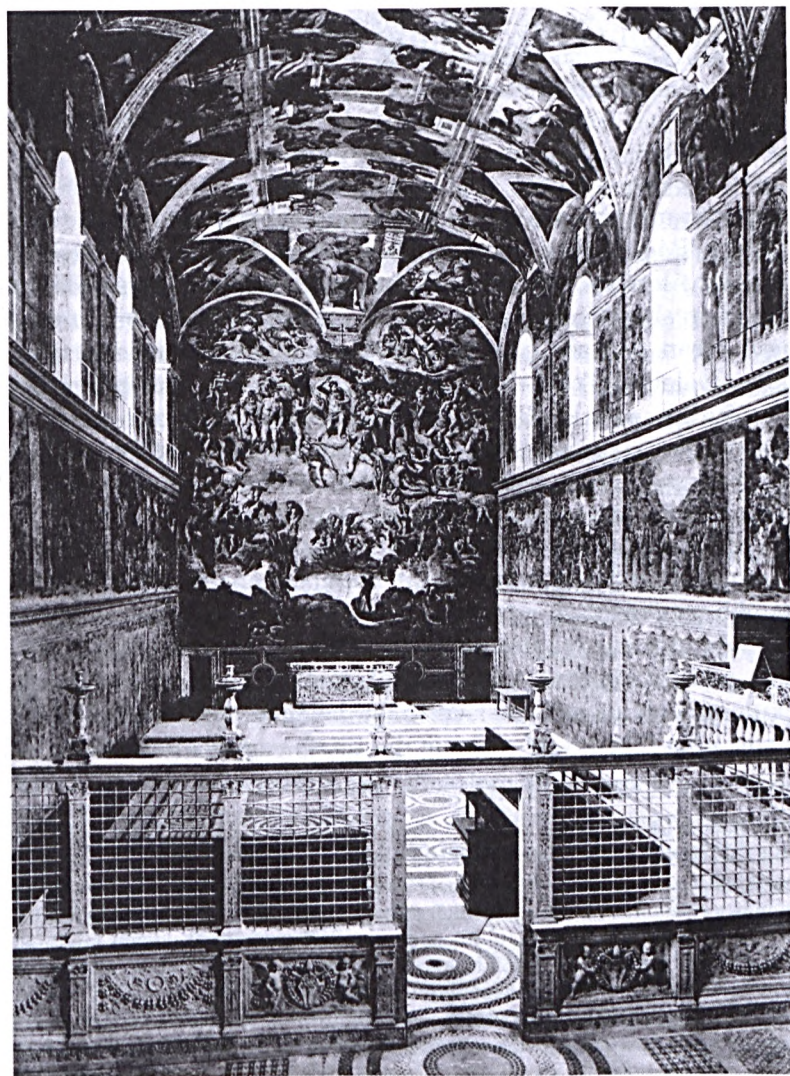
S. Pietro. Szép román. Faszádja művészi. Kapuja különösen.

Egyenes út lefelé. Egy házon tábla. A haldokló Szt. Ferenc levitette magát a Porziuncola kápolnába, s útközben itt megállította vivőit. Visszanézett és megáldotta a várost. Az áldás szövege a falon.

S. Maria degli Angeli. Csúf. A tetején a Mária szobor, amelyik állítólag megmozdult. A S. Damiano kolostor ferencese szerint nem igaz, optikai csalódás lehetett. A templom körül mégis nagy a tömeg. Sokan térdelnek, mások ülnek, állnak, teherautók érkeznek emberekkel tömve. A szemek fölfelé merednek, mindenki várja az újabb csodát.

Bent a Porziuncola kápolna. Nagyon szép (talán duecento) képekkel. Egyszerű, rusztikus. Kívül is néhány freskótöredék s néhány későbbi csúfítás. Ennek a kápolnának a kövén halt meg Szt. Ferenc.

(A kézirat itt véget ér)

Vatikáni palota: Capella Sistina

Csorba Győző római tárgyú írásaiból*

Római levél

Talán száz méterre a Magyar Akadémiától van a Piazza di Campo dei Fiori, Róma egyik legnagyobb piactere. Középen a máglyahálóra ítélt filozófus, Giordano Bruno századvégi csuklyás állószobrával. Köröskörül jellegzetes öreg olasz bérházak. A piac nem áll meg a téren. Messze, messze nyújtja csápjait a környező utcácskákba. Délelőttönként – hétköznap, vasárnap, ünnepnap egyaránt – hatalmasan zajlik itt az élet. Érthető: kapható minden. A zöldség most, januárban is csaknem annyi, mint otthon nálunk a nyári hónapokban. A gyümölcs is. Már javában érik a narancs, de szőlőt, körtét, almát épp oly olcsón kapni. A halféle viszont drágább, mint várná az ember, csak az osztriga nem, ez a különös étel, melytől a legtöbb magyar borzad ugyan, de azért szeretné legalább megkóstolni.

Mindennél meglepőbb azonban a dohány-helyzet. Elindulsz az egyik mellékutcában, asztal-asztal mellett, halomban rajtuk a legkülönfélébb vágott és leveles. A beléjük tűzött táblácskákon gyakori ez a fölírás: „Monopolio di stato”, vagyis állami monopóli-

* 1948 elején Csorba Győző két pécsi újság hétvégi számaiban három rövid tárcát is közreadott római élményeiről, benyomásairól. Ez a három rövid írás feltétlenül a legközvetlenebb nyilvános beszámoló akkori tapasztalatairól, megfogalmazásai és témái ugyanakkor rendre visszaköszönnék a négy évtizeddel később emlékező költő szavaiban is. Nem zárható ki, hogy a vállalkozás annak idején folytatódott volna, ám ezt a kialakult politikai körülmények megakadályozták, s röviddel az írások megjelenése után mindkét napilap megszűnt, illetve átalakult. A három cikket itt a kinyomtatott változatok alapján közöljük, ám az írások tipográfiáját egységesítettük és a nyilvánvaló nyomdahibákat is javítottuk. Megjegyzendő, hogy a költő 1969-es, második római útját követően is közzétett hasonló jellegű beszámolókat a korabeli pécsi napilap hasábjain; írásainak az a csoportja öt rövid szövegből áll.

um. Akár a cigarettacsomagokon. S az árusoknak korántsincs trafikengedélyük. Hozzá kell még venni, hogy Olaszországban dohány-jegy van. Mindennél jobban megzavarodsz azonban, ha az árak után érdeklődöl. Kiderül az a csodálatos tény, hogy a feketén árusított dohány- és cigaretta-féleségek korlátlan mennyiségben kaphatók, jóval olcsóbban, s többnyire jobbak is a jegyeseknél. Próbáltam kipuhatolni, hogyan lehetséges, eddig még senki nem tudta. Azt mondják, azért engedékeny az állam a feketepiacca, mert maga még nem tudja kielégíteni a szükségleteket. Olykor ennek ellenére megesik egy-egy razzia, de édeskevés eredménnyel. Magam láttam, hogy alig tűntek el a rendőrségi autók az utca egyik végén az áldozatokkal, a másikon már ismét kint ültek az árusok.

Január van, tehát a tél kellős közepe. Otthon ilyentájt sokat jár a gondolat délen. A kék ég és a meleg verőfény országaiban, Itáliában is. Nyilván érdekelni fog néhányakat a tárgyilagos beszámoló. A leleplezés, vagy ha úgy tetszik: kiábrándítás. Mert hogyan is volt? December elején valóban azt hittem: idén megmenekültem egy nagy kellemetlenségtől: a téltől. Még a levelek sem hullottak le egészen ablakom alatt a Tevere-parti platánokról. Akkor hirtelen fordult egyet s pár nap alatt fagypontig szállt le a hőmérséklet. Reggelenként finom hártya zörgött a vízfolyásokon, és a Farnese-kutakon karcsú jégcsapok csüngtek. Az Akadémián még nem volt fűtés. Rengeteget fáztunk. S ez kivált azért volt cudar, mert egyetlen helyet sem találtunk, ahol legalább naponta egyszer kétszer fölmelegedhattunk volna. A fél Akadémia ágynak dőlt s irigykedve gondolt azokra, akik hazulról irigykedve gondoltak rá.

Karácsonyra aztán megérkezett a sirokkó. A hideg eltakarodott. Máig sem jött vissza, de az ember mégsem tudja, hogy örüljön-e neki. Mert ez a meleg bágyasztó, idegesítő melegség, alattomos lehűlésekkel. Egészen megzavarja a szervezetet. Ezt a cik-kescskét is ágyban írom, s fogalmam sincs, mikor fáztam meg. Voltaképpen Takács Jenőt váltottam föl, aki hetekig feküdt. Arra mindenesetre rájöttem, komoly dilemma előtt állnék, ha választá-

nom lehetne a római és a pécsi éghajlat között. Nem bizonyos, hogy az előbbi mellett döntenék.

Nagyon megszerettem Rómát. A második héten otthon éreztem magam benne. Mi okozta ezt, nehéz volna megmondani. Nagyváros, a civilizáció minden vívmányával, de emberi maradt az élete. A jobbára járdátlan utcákon – nem a főútvonalakról beszélek – az autók, kerékpárok úgy bujkálnak a járókelők között, mint a háziállatok. Sokat csatangolok, de szerencsétlenséget még nem láttam.

Keresel egy utcát, megkérdezed valakitől, merre van, kézzel-lábbal magyarázzák... Ha nem tudja, ő érdeklődi meg részedre. Vállvonogató „nem tudom”-mal aligha találkozol.

S milyen varázslatos Róma este! Nem ébredő éjszakai élete miatt – ilyen szinte nincs is – hanem valószínűtlen hangulatai révén. Kivált holdfényben. Menj ki, mondjuk, a Campidoglióra, a régi Capitoliumra. Állj meg a lejtős feljáró tetején, háttal a városnak. Jobboldalon és baloldalon két hatalmas, tündöklő-fehér szobor, még az ókori Rómából: a Dioskurosok, Castor és Pollux lovaikkal. A tér közepéről feléd üget a bölcs császár, Marcus Aurelius bronz lovas-szobra. A háttérben a Palazzo Senatorio épülete, tornyán villanyfény ragyogtatja az óralapot. Előtte lent Dea Roma szobra, a két folyó-istené. A tér oldalait két egyforma reneszánsz épület zárja le, tetőszegélyükön szobor-sorral. Michelangelo elgondolása. Képzeld mögé a kék olasz eget, a holdat s a futó vattafelhőket. Aztán fordulj meg, nézz végig a városon. A legcsodálatosabb sziluettek sötétlenek elébed. Két évezred sziluettjei. A Marcellus-színházról kezdve a középkori Torre Milizián s a Palazzo Venezián keresztül egészen a tegnapig. A Gesu, a S. Andrea della Valle s a S. Carlo ai Catinari kupolái mint elszabadult gömbök úsznak a tetők felett.

Pécsi sikerek a Római Magyar Akadémián

A Magyar Akadémia a legnagyobb létszámú és legjobban működő külföldi kultúrintézmény Rómában. Ez nem sovíniszta túlzás, adatokkal bizonyítható valóság. Róma szellemi köreiben ismerik és jól ismerik. Ezt talán bátor kísérleteinek köszönheti főképpen. Mert nem azt csinálja csupán, amit szabály és illem diktál, sokkal többet. A múlt hónapban például fogadást adott a római zeneélet tiszteletére. Petrassitól, a modern olasz muzsika egyik mesterétől Piazziniig, a római rádió zenei igazgatójáig, aki szintén neves komponista, s Mortaritól a Monteverdi-röneszansz fő-alakjától Torrefrancáig, a tudós zenetörténészig és Casella özvegyéig egész sor értékes vendég jelent meg. Pedig aznap a közlekedési alkalmazottak sztrájkoltak, semmiféle jármű nem szaladt. S néhányan a város másik végéről jöttek. Ott voltak a fogadáson a mi színészeink, költőink is. Hogy egy ilyen estének mekkora a jelentősége, hány barátság, kapcsolat, terv születik pár óra alatt, mondani is fölösleges.

De talán még élesebben rávilágít arra, amit mondani akarok, az Akadémia szárdegnai hete. Ez abból állt, hogy a szárd képzőművészek – grafikusok és szobrászok – kiállítást rendeztek az Akadémia dísztermében. A megnyitás estéjén egy odavalósi előadó a szárd népélet jellegzetességeiről beszélt vetített képek és hanglemezek kíséretében. A külön meghívottakon kívül egész sereg egyszerű szárd embert, asszonyt, gyereket láttam szorongani és lelkesedni a székeken. Boldog voltam és büszke: épp a Magyar Akadémia volt az, amelyik Róma népének lehetővé tette, hogy az olasz föld egyik sajátos darabjának életéből s művészetéből ízelítőt kapjon, s az ősi föld elszakadt gyermekeit egy kis időre visszavezette az otthon hegyei-völgyei közé.

Az Akadémia sikerei, eredményei nekünk, pécsieknek, külön örömeink. Kicsit pécsi sikerek, pécsi eredmények. Pécsi ugyanis az igazgató, dr. Kardos Tibor, aki mellette a római egyetem ny. ren-

des tanára, a pécsi egyetemen végzett a volt titkár, dr. Tóth László, a magyar költők olasz tolmácsolásának lelkes apostola és munkása, a római és a nápolyi egyetem magyar lektora, és a pécsi művész-tagok jórésze Takáts Jenőtől Weöres Sándorig, Takáts Gyulától e sorok írójáig.

Január különösképpen mozgalmas volt az Akadémia életében. Palermo és Catania előadásokra, kiállítások rendezésére, zenei és irodalmi estek tartására hívta meg tudósainkat, zenészeinket, íróinkat, költőinket és képzőművészeinket. Az 1848-as szabadságmozgalmak egyik főfészke Szicília, közelebbről Palermo volt. Ők is, mi is méltón ünnepeltünk ezzel a baráti találkozással.

Dunántúli Népszava. 1948. február 18. p. 2.

Római képeslap*

Amikor múlt év október közepén Rómába érkeztem, éppen pár nappal azelőtt zajlottak le a római községi választások. A falak még tele voltak plakátokkal és feliratokkal. A politikai illendőség és illetlenség hangjának szinte minden árnyalatával nyilvánították a pártok véleményüket egymásról. A választás a baloldal nagy előretörésével végződött. Az április 18-i képviselőválasztás előkészületei a politikai küzdelem kiéleződésének jegyében indultak február elején. Megjelentek a plakátok, felírások és faliújságok. Megkezdődtek a politikai nagygyűlések. A Maxentius bazilikában február közepe táján De Gasperi, pár héttel később Nenni beszélt. Az általános vélemény – miként beszélgetésekből megtudtam – ismét a baloldal győzelmét várja.

*

Az olaszországi élelmiszerárak általánosságban hasonlóak a mieinkhez. Pld. egy kg. szabadcukor 400 líra, ami 13.30 Ft-nak felel meg. A jegyrendszer még életben van, de kenyértől kezdve olajig és cukortól dohányig mindent lehet vásárolni szabadon is, persze jóval drágábban.

Munkanélküliség van, koldus azonban meglepően kevés. Érdekes, hogy szívesebben üldögél valaki néhány csomag amerikai cigarettával naphosszat az utcasarkon, mintsem kéreget. Súlyos és rendezetlen a lakáshelyzet. Felmondás nincs, de ha a bérlő elköltözik, a tulajdonos tetszés szerinti áron s szabadon adhatja ki a lakását. Ez aztán hallatlan visszaélésekhez vezet.

Idegenforgalom alig van, ami roppant érzékenyen érinti az olasz gazdasági életet. Itt Magyarországon alig tudjuk, milyen sok

* Az újság a cikket az alábbi bevezetővel közölte: „Szívesen adunk helyet Csorba Győző, a Baumgarten-díjas kiváló pécsi költő kis pillanatképeinek a mai Olaszországról. Csorba Győző a napokban tért haza hosszabb tanulmányútjáról, amelyet a kormány ösztöndíjának segítségével töltött Rómában.”

a háborús kára Olaszországnak. Róma belső területe ugyan teljesen ép, de külvárosai, repülőtere környéke s több kisváros körülötte igen sokat szenvedett a bombázástól. Albano például szinte olyan, mint Buda. De másutt is az országban lépten-nyomon találkozzunk romokkal vagy egészen új épületekkel. Különösen az állomások környékén.

*

Sok az új könyv: tudományos, művészeti és irodalmi folyóiratok egész sora jelenik meg. Szinte hetenként van egy-egy komoly zenei esemény. Irodalmunkat – ahogyan általában mi is az övékét – alig ismerik. Sajnos, Földi Mihály, Zilahy Lajos és Körmendi Ferenc nevét halljuk csak tőlük, ha magyar irodalmi tájékozottságukat puhatoljuk. Róma akárhány utcai könyvárusánál álltam meg, mindig a kezembe került valamelyikük egy-egy könyve. Az átlag olasz polgárt, akárcsak nálunk, a bestsellerek érdeklik. Az említett magyar hármasságon kívül Cronin, Bromfield és még sok más fél-író könyvei is ott díszelnek a kirakatokban.

A múzeumok nagyrésze már nyitva, többjük azonban még nem látogatható. A Farnesina palotában összegyűjtötték azokat a műkincseket, melyeket a németek Itáliából elvittek, de sikerült visszaszerezni. A képek között volt Tizian Danae-ja, egy Claude Lorrain tájkép, Joos van Cleve egy szárnyasoltára, Breughel „Vakok” című csodálatos képe, s néhány görög bronzszobor, például a híres nápolyi „Pihenő Hermes”. Ennek a feje azonban – a német kultúremlékek nagyobb dicsőségére – hiányzott.

*

Meglepi az idegent az is, hogy nyomát sem látja az üzleti záróra szabályozásának. Este 7-ig, 8-ig nyitva tartanak a kereskedések, s nagyon sok még vasárnap és ünnepnap délelőtt is. A vendég az első hetekben nehezen tudja megállapítani, mit hol kap. A „Sale e tabacchi” felírássú üzletekben korántsem csupán sót és dohányt árulnak. Fogkefét éppúgy vásárolhatunk bennük, mint cipőpasz-

tát, gyermekjátékot éppúgy, mint szappant. A „Pane e pasta” cégéről boltok szintén nemcsak kenyérrel és tésztával szolgálnak. Borot és rizst, kávé és cukorkát egyaránt talál sz fiókjaikban.

Éjszakai élete Rómának úgyszólván nincs. A Trasteverében, tehát a Tevere jobb partján, vagy ahogyan mi hívtuk: Budán, este kilenc, féltíz táján már alig-alig látni egy-egy járókelőt. Pedig nem külváros. A Colonna környéke, Róma szíve, persze kissé népesebb ilyenkor is. De a budapesti elevenségtől messze marad.

*

Az eszpresszók hazájában persze nem csoda, ha lépten-nyomon kávéházba ütközik az ember. Ami furcsa, inkább az, hogy a kávé egyáltalán nem a kiváltságosak élvezeti cikke. Gyakran láttam műhelyekbe, gyárakba igyekvő munkásokat, egyszerű asszonyokat, diáklányokat, amint betértek egy bárba, lehörpintették a feketét és mentek tovább. Különös színfoltok Róma utcáin a „csodaárusok”, ahogyan mi neveztük őket. Az egyik szappant, a másik borotvapengét, a harmadik szobrocskákat árul, s meghökkentően fejlett szónoki tehetséggel kínálja portékáját. Körülöttük tömött embergyűrű, s az arcokon nyoma sincs a nálunk szokásos gyanakvásnak, elnéző mosolynak. Mintha egy szertartás zajlanék le előttünk, olyan komolyan hallgatnak végig mindent.

Az ország még nem heverte ki a háború, majd az angol-amerikai megszállás nyomait, még nyomasztó teherrel nehezedik az olaszokra a munkanélküliség, az infláció és a napi élet ezer gondja, amit még súlyosabbá tesz, hogy az ország a nemzetközi ellentétek csomópontjába került. De túl minden gondon és bajon, már előragyog a homályból és a múlton győzelmet arat az igazi napfényes, mosolygós Itália...

Új Dunántúl. 1948. március 28. p. 4.

Csorba Győző a római Magyar Akadémián töltött hónapokról

Csiszár Mirella interjúja*

Cs. M.: – Minden utazás az elutazással kezdődik – kezdjük mi is ezzel a beszélgetésünket. Mikor és honnan jutott ki Rómába, a Magyar Akadémiára?

Cs. Gy.: – 1948 márciusáig voltam meghívott vendégként a római Magyar Akadémián. Ezt azért hangsúlyozom, mert rajtunk kívül, akik meghívott vendégek voltunk, ösztöndíjasok is tartózkodtak akkor ott, de őket másként kezelték, mint minket. Mi tulajdonképpen szállást, ebédet és vacsorát kaptunk az akadémiától. Ha valahová elutaztunk, anyagiakban is segítettek minket, sőt az ottani kosztunkat is megtérítették vagy adtak útravalót. Az ösztöndíjasok viszont csak pénzt és szállást kaptak, és saját maguk látták el magukat. Hogy csak egy nevet mondjak, amikor én Takáts Gyulával, a kaposvári költővel – tulajdonképpen vele jártam be Rómát és Itáliát – vendégként tartózkodtam ott, ott volt Klaniczay Tibor is. Nagyon gyakran velünk tartott, de ő saját magát élélmezte abból a pénzből, amit kapott. Így aztán ügyes taktikával elérte azt, hogy hosszabb ideig maradhatott, mint azt eredetileg tervezte, mert saját magának főzött, megtalálta a legolcsóbb szállodákat, így a pénzét be tudta úgy osztani, hogy hosszabb ideig tartott.

* A beszélgetés eredeti megjelenési helye: Dunatáj. 1991. 2-3. 25-32. o. Kötetben itt lát napvilágot először. Csiszár Mirella a JPTE BTK művészettudomány szakos hallgatójaként a római Magyar Akadémiáról írta szakdolgozatát, az interjú 1990-ben dokumentumként ehhez a munkához készült.

Az én utazásom története kissé sajátos. Tulajdonképpen pécsi-ségemnek köszönhetem, ugyanis akkor a Magyar Akadémia igazgatója Kardos Tibor volt, aki itt Pécsen végezte az egyetemet, aztán pécsi rokoni kapcsolatai is voltak. Én természetesen személyesen is barátságba kerültem vele. Ő kezdeményezte a mi meghívásunkat, mert velem együtt még meghívta Takács Gyulát is, aki szintén a pécsi egyetemre járt, így őt is jól ismerte. Pécsről szintén elsősorban baráti alapon jött még velünk Takács Jenő.

Cs. M.: – *Az ő neve nem az irodalmi világból ismerős...*

Cs. Gy.: – Takács Jenő zeneszerző, zongoraművész, aki jelenleg Burgenlandban él, az édesapja cukorgyári művezető volt, és őt is ilyen pályára szánták volna, de már fiatal korában kiderült, hogy nagy és komoly érdeklődése van a zene iránt, így elkerült egy pécsi zeneiskolába – de ez csak egy mellékszál.

Visszatérve Kardoshoz – barátságunkat még az is fokozta, hogy a háború után ő itt szorult Pécsen, a nagy pesti bombázások miatt nem tudott visszaköltözni, nem volt hová. Vele együtt itt rekedtek még néhányan, akik aztán később visszaköltöztek Pestre. Például Győry János is itt élt akkoriban, aztán a régi pécsiek, Várkonyi Nándor, Angyal Endre...

Cs. M.: – *Megint közbe kell vágnom. Kérem, szóljon pár szót Angyal Endréről! Az ő neve sincs bent az irodalmi köztudatban.*

Cs. Gy.: – Nagyon-nagyon okos és tehetséges ember volt, a barokk időkkel és különféle képzőművészeti kérdésekkel foglalkozott. Univerzális érdeklődésű volt, hat nyelven beszélt, és az akkori Dunántúli Tudományos Intézetnek lett a munkatársa. De előbb az egyik pécsi középiskolában tanított, majd Debrecenbe került, aztán vissza Pécsre. Viszonylag fiatalon halt meg.

Tehát ezek az emberek elhatározták, hogy felélesztik a pécsi egyetem bölcsészkarát, ami 1941-42-ben megszűnt, illetve elkerült

Szegedre. Viszont azok, akik itt voltak akkor – ahogy említettem, Kardos Tibor, Győry János, Várkonyi Nándor, Angyal Endre és még néhányan –, szükségesnek tartották, hogy valamiképp pótolják itt ezt az elmaradt bölcsészkart, és akciót indítottak. Az akkori főispán, aki azelőtt természetrajz – földrajz szakos tanár volt az egyik pécsi középiskolában, nagyon pártolta ezt a gondolatot. Így meg is indult a pécsi egyetem bölcsészkarja. Még én is beiratkoztam – mert én egyébként jogot végeztem –, és egy évet el is végeztem. Ez alatt az idő alatt igen közel kerültünk egymáshoz Kardos Tiborral. Ezen túl sok minden egyéb volt, ami kapcsolatunkat még szorosabbá tette, hogy csak Janus Pannonius műveire utaljak, ő szervezte és szerkesztette Petrarca *Daloskönyvének* kiadását, ő szerkesztette a Dante-összest; mindezekbe fölkért engem fordítónak, így szoros munkakapcsolatban álltunk egymással. Kardos Tibor éppen azt használta ürügyül a mi meghívásunkra, hogy mi fogjuk lefordítani Janus Pannonius verseit, és ott fogjuk lefordítani. Persze hozzá sem fogtunk, egyikünk sem. Borzasztó érzés lett volna... Bent fordítani, amikor előttünk Róma! De ez a társaság megmaradt, mert amikor a Tankönyvkiadónál megjelent a Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény első kötete, akiket ott lát fordítóként, azok kivétel nélkül mind megjárták Rómát. Például Nemes Nagy Ágnes, Takáts Gyula, jómagam. Aztán később, amikor Klaniczay szerkesztett egy magyar humanizmus kötetet, akkor abba is mi fordítottunk. Így nagyjából mégis helytállt ez a ködösítés, amit Kardos teljes jóindulattal követett el a mi érdekünkben.

Kijutásunk történetéhez hozzátartozik még az is, hogy Sőtér Istvánnal is jó barátságban voltunk. Ezt a barátságot jól mutatja, hogy már a *Négy nemzedék* című kötetében írt rólam, és úgy emlékszem, Takáts Gyuláról is. Mindenesetre Sőtér István akkor a minisztérium egyik osztályának a vezetője volt, méghozzá annak az osztálynak, amely az ilyen meghívásokat intézte. Így két oldalról kaptam támogatást.

Cs. M.: – *Visszatérve kiindulási pontunkhoz, hallhatnánk valamit magáról az utazásról? Hiszen a háború még nem volt túl távol, utazni sem lehetett könnyű.*

Cs. Gy.: – Valóban meglehetősen viszontagságos úton érkezünk Rómába. Pécsről még velünk jött Takács Jenő és felesége, aki tanárnő volt, és az egyetemen mint műfordító működött. Ismétlem, ez 1947-ben volt, a háború után. Takács Jenő, aki ekkor már 45 éves volt, és a fél világot bejárta a Fülöp-szigetektől Japánig, Egyiptomig, sok mindent tapasztalt. Ő javasolta azt nekünk, hogy legyünk betegek a határon. Az történt ugyanis, hogy akkoriban Trieszt szabadállam volt, teljesen külön közigazgatással. Mi csak a vonaton tudtuk meg, hogy ők is kérnek vízumot. Nem volt más megoldás, Takács Jenő beteg lett, mi pedig gondoztuk őt, és amikor bejött a vámos, megpróbáltuk elterelni a figyelmét. De a csel nem sikerült, a vámos nem hallgatott ránk, és valamennyiünket leszállított a vonatról. Mindez Görz környékén történt. Ott topogtunk az állomáson, tanácstalanul, mert helyben nehéz lett volna a papírokat beszerezni. Végül kerestünk valami közlekedési eszközt, hogy eljuthassunk Görzbe, mert Görz volt a határállomás Jugoszlávia és Olaszország között. Olaszországba már volt vízumunk, így úgy döntöttünk, hogy elmegyünk Görzbe, és ott majd keresünk vonatot, amivel továbbmegyünk. Így is történt. Görzben megejtették a vámvizsgálatot, ami akkor szintén sokkal szigorúbb és akkurátusabb volt.

A határon rögtön alkalmunk nyílt, hogy a jugoszlávok és az olaszok közötti gondolkodásbeli különbséget megtapasztaljuk. A jugoszlávok ezt egész egyszerűen vették, egy katona sétált ott köznapi ruhában, jobbra-balra a sorompó mellett elég hanyagul, és ha jól emlékszem, még a puskáját is a karján vitte, és nem a vállán. Viszont a másik oldalon egy olasz katona állt teljes fölszerelésben, még sisak is volt a fején, csáklya, gázálarc és a többi. És szigorúan járkált jobbra-balra. Az olaszoknak a teatralitásra való hajlamuk már ebben is megmutatkozott. Bejutottunk a vámvisz-

gálóhelyre, a jugoszlávok gyorsan végeztek, az olaszok akadékoskodtak, de keverve a humort a szigorral. Adtunk nekik valamilyen ajándékot, és végül átjutottunk a határon, az olasz területre. Azután mindenfajta viszontagságok során megérkeztünk Velencébe, és ott töltöttünk egy fél napot. Velencéből egyenest Rómába mentünk. Természetesen a közbelső állomásokon is kileskelődtünk a vonatból: Firenze és a többi nagy vasúti csomópont. És odaértünk Rómába. Ott várt minket az akadémia kisbusza – elég használt, de még használható autóbusz volt –, a sofőr tudott magyarul valamennyit. Így könnyen eljutottunk az akadémiához.

Cs. M.: – *Az akadémia épülete gyönyörű helyen áll...*

Cs. Gy.: – A római Magyar Akadémia egy nagyon szép, régi épület, a Via Giulia nevű utcán áll. Az utca elég szűk, úgy kanyarodik, hogy a vége odaér a Tiberishez, de az akadémia nincs közvetlenül a Tiberis mellett, hanem egy autóút választja el a folyótól. Maga az akadémia több épületből áll, a négyemeletes főépület mellett öt kisebb ház épült.

Tehát megérkeztünk, elszállásoltak minket, én a 4. emeletre kerültem, ferdén ráláttam a Tiberisre is, és azon túl a Gianicolóra.

Megkezdtük ott az életünket. Mi, akik vendégek voltunk, reggelit nem kaptunk, de kaptunk minden hónapra egy bizonyos összegű lírát, a pontos összegre az infláció miatt már nem emlékszem. Ebből élelmezhattük magunkat. Én Takáts Gyulával összeszövetkeztem – nem az első héten, mert akkor ő még nem volt ott – reggeli dolgában. Addig a reggelim többnyire narancs volt, de amikor megjött, közösen vettünk egy villanyrezsót, és főztünk magunknak teát vagy kávé. Ebédre és vacsorára az akadémia gondoskodott rólunk.

Cs. M.: – *Takáts Gyulán kívül kik voltak még akkoriban Rómában?*

Cs. Gy.: – Hogy kik voltak akkor ott... Én sajnos az érkezésünk sorrendjét nem tudom megmondani, mert volt, aki nálam később jött, volt, aki már ott volt, és lehet, hogy nem is jut mindenki az eszembe. Az írók közül, ahogy említettem, Takáts Gyula, később jött Weöres Sándor a feleségével, Károlyi Amyval, akit akkor még mi nem is ismertünk, mert közben kötöttek házasságot. Egy idő után megérkezett Pilinszky János, átmenetileg ott tartózkodott Toldalagi Pál, aki Pilinszkynek jó barátja volt, aztán Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs. Aztán a „más műfajú” meghívtak és ösztöndíjasok: a művészek közül Solymos Péter és Szegedi Ernő zongoraművészek, ott volt Szervánszky Péter, tehát nem a zeneszerző, hanem a hegedűművész, aki Endrének az öccse volt.

Voltak köztünk olyanok, akik nem akartak visszajönni Magyarországra. Közülük sokaknak a neve kihullott az emlékezetéből. A Halmos nevű tenorista, a hegedűművész Szervánszky Péter, a képzőművész Eősze András is kint maradt. Ők már eleve azzal a szándékkal mentek ki, hogy nem jönnek vissza.

Hogy tovább soroljam az ottani vendégeket. A nagy nevek közül ott volt Lukács György és felesége, Kerényi új, fiatal feleségével, és velük volt Kerényi Grácia is, aki akkor fiatal lány volt, és aki a kisgyerekekre vigyázott. Aztán egyszer csak meghallottuk – ez egy kicsit később történt, de akkoriban –, hogy érkezik Fülep Lajos. Ezt azért jegyeztem meg ilyen jól, mert mint említettem, a negyedik emeleten laktam és szinte a sarkán az épületnek. Mellettem volt egy fürdőszoba, utána pedig egy festő lakott, aki, úgy hallottam, nemrég halt meg Budapesten, egy kis púpos ember, nagyon szimpatikus volt nekem. Egyszer csak azt mondja, hogy ő kiköltözik, mert jön Fülep Lajos, és Fülep megszabta, hogy melyik szobában akar lakni. Régebben is ott lakott, ahol a festő most, így őt ki kellett lakoltatni és máshová költöztetni.

Az akadémián vendégeskedett Ferenczy Béni és a felesége is. Aztán voltak átutazók, például Cs. Szabó László és az élettársa vagy a felesége – nem tudom, később talán össze is házasodtak –, egy Gecsőné nevű asszony, aki a rádiónál volt bemondó. Úgy tudom, Cs. Szabó később készített is egy antológiát *Márvány és babér* címmel, de ebben nem vagyok biztos, mert nem került soha a kezembe. Olyan verseket gyűjtött össze, amelyek Rómával kapcsolatosak, sajnos, én nem láttam, pedig tudom, nekem is volt benne versem.

Ott volt még Klaniczay Tibor, aki akkoriban végzett az egyetemen olasz szakon, és aki hozzánk csatlakozott – Takáts Gyulához és hozzám –, így hármasban jártuk az országot, Szicíliában is együtt voltunk, aztán északra is együtt mentünk. Klaniczay Tibor elsősorban azzal segített nekünk, hogy roppantul ügyes volt a legolcsóbb szállodák és kosztok felkutatásában, és ezenkívül mint olasz szakos meg tudta magát értetni. Én szintén hamar belejöttem az olaszba, mégpedig a latin folytán, amit nyolc éven át tanultam a középiskolában. Takáts Gyula nemigen tanult meg olaszul, mindig azt mondta, hogy mi vagyunk az ő nyelvei. Így, ha valahol olyan helyen voltunk, ahol neki is kellett valamit produkálni, akkor bennünket kért meg, hogy beszéljünk helyette.

Cs. M.: – *Ha jól tudom, akkoriban az épület közös volt a Pápai Intézettel. Milyen volt az épület beosztása?*

Cs. Gy.: – Ahogy említettem már, volt egy kis épület hátul, és elöl meg az eredeti 16-17. századi Falconieri-palota. Ennek a második emelete a katolikus egyházé volt, méghozzá a magyar katolikus egyházé, így ott olyan magyar papok laktak, akik Rómában tanultak. A többi pedig a Magyar Akadémiáé volt. A háború alatt és után beköltöztek oda olaszok, akiknek nem volt lakásuk vagy jobban tetszett nekik ott lakni. Semmiféle jogi lehetőség nem volt arra, hogy őket kiköltöztessék. Pedig a kispalota, amely hátul épült a Tiberis menti autótút közvetlen közelében, tele volt velük.

Mi, akik Magyarországról mentünk legálisan, csak a megmaradt helyekre tudtunk beköltözni.

Az akadémiának magyar szakácsnője volt, aki magyarosan tudott főzni, persze az étrendbe bele-bele kevert néha speciális olasz ételeket, melyeket nem voltunk hajlandóak megenni, és az egész társaság tiltakozott hivatalosan.

Kardos Tibornak mint igazgatónak az első emeleten volt egy lakosztálya, nagyon szép vendégszobával és több helyiséggel. Weöres Sándort és feleségét az egyik ilyen szobában helyezte el, mert Kardos Tibor Weöres Sándorral igen jó viszonyban volt még Pécsről.

Cs. M.: – *Kérem, beszéljen az intézet mindennapjairól!*

Cs. Gy.: – Az akadémia élete más volt, mint manapság. Hogy a mostani állapothoz hasonlítsam – mert voltam ott valamikor a hetvenes években is, amikor olyan volt már, mint egy fegyintézet. Egyrészt a magyar követség, a konzulátus, a tájékoztató hivatal és mindenféle hivatal elfoglalta a nagy épületet, így az ilyen magunkfajta emberek nem is kerültek oda, csak hátul a kispalotában kapunk helyet. Az már nem volt olyan kényelmes, és konyháról szó sem volt, ennivalót nem kaptunk, hiába volt meghívott vendég a státusom nekem és a többieknek, mint Szöllősy András zeneszerzőnek – vele 48-ban is együtt voltunk itt –, Szauder Józsefnek és másoknak, hiszen akkor is laktak ott szobrászok, festők, zenészek. De ez már megtúrt helyzet volt számunkra. Jellemző volt az is, hogy noha egy hónapig ott voltam, az igazgatót még nem is láttam, pedig ő, bár nem pécsi származású, de egy ideig Pécsen dolgozó építészmérnök volt, akinek én még ajánlólevelet is vittem. Ennek ellenére még csak nem is találkoztam vele.

Mint már említettem az akadémia akkor már inkább egy fegyintézethez hasonlított, ha valaki becsöngetett, akkor egy gombnyomással nyíló ajtón kellett bemenni. Azonban nem lehetett egyszerűen belépni, a portán be kellett jelentkezni, a portás aztán

mindenkit kikérdezett, hogy mit is akar, és többnyire nem engedte be.

De az első utam idején a légkör még kedélyes volt. Igaz, volt egy portásunk, Luigi, aki magyarul nem sokat tudott, csak éppen annyit, hogy a levelek címzését el tudja olvasni, hiszen az ő dolga volt a levelek szétosztása. Ő engedte be az érdeklődőket, meghívottakat, ha valami attrakció történt az akadémián. Mert Kardos Tibor néhány alkalommal meghívott római értelmiségieket, és azokkal minket összeeresztett. Baráti kapcsolat alakult ki közöttünk. Voltak a meghívottak között zenészek, előadóművészek. Ezenkívül, azok közül az érett tudósok közül, akik az akadémián tartózkodtak, fölkért egyet-egyét, hogy minekünk, az ifjabbaknak tartsanak előadást. Így tartott előadást egy alkalommal Balázs Béla, aki Bartókhoz fűződő személyes kapcsolatáról, emlékeiről mesélt. Vagy Fülep Lajos, aki Cézanne-ról adott elő, de kitért többféle képzőművészeti problémára is.

Az én (de azt hiszem, beszélhetek a többiek nevében is) legnagyobb élményeim a rendszeresen szervezett múzeumlátogatások vagy a különböző kirándulások voltak. Úgy néztük meg a szobrászati gyűjteményeket, hogy velünk volt Ferenczy Béni, és ő csodálatos dolgokról tudott beszélni. Amikor az etruszk múzeumot látogattuk meg, akkor Kerényi Károly volt a vezetőnk. Sőt, elmentek az akadémia tagjai – én sajnos nem mentem velük, mert épp beteg voltam – Orvietóba, ahol az etruszkoknak a főhadiszállásuk volt, szintén Kerényi vezetésével.

Cs. M.: – *Úgy tudom, jártak Szicíliában is.*

Cs. Gy.: – Ez volt az akadémia legnagyobb vállalkozása, 1948 februárjában. Ugyanis az olasz risorgimento, a szabadságharcot is megindító népmozgalom Garibaldi vezetésével Szicíliából indult ki, és úgy terjedt fölfelé... Akkoriban Magyarországon is nagy ünnepeket tartottak. Az olasz állam biztosította mindnyájunknak, akik hajlandóak voltunk – és azt hiszem, mindannyian hajlandóak

voltunk – részt venni a kiránduláson, a szabadjegyet Rómától egészen Cataniáig. Aztán elmentünk Agrigentóba, Siracusába, Taorminába. Messziről láttuk az Etnát, amit egyszer próbáltam megközelíteni is, de minél közelebb éreztem magam hozzá, annál messzebb kerültem, mert kiderült, hogy amit én közelinek láttam, az 25 km-re volt Cataniától. Eljutottam egészen a legutolsó Etna-kitörés nyomáig. Volt ott egy templom, amit lávaanyagból öntöttek, a lávafolyam határának szélén. De aztán beljebb is voltak nyomai a lávakitörésnek. Azt hiszem, 1699-ben volt az utolsó nagy kitörés, ami elpusztította szinte egész Cataniát. De addigra természetes újjáéledt, bár mint Szicíliának az egyik része, teljesen külön világ volt, más, mint a többi olasz város. Szicília ugyanis a németeké is volt egy ideig, így ott látni lehetett szőke embereket is, nemcsak festett, hanem valódi szőkéket.

Mint mondtam, ez az út volt a legnagyobb vállalkozásunk. Itt Cataniának az egyik régi nemese, már nem tudom, melyik hercegi családja, fogadást adott a tiszteletünkre, ahol hercegnőkkel táncolhatott, aki akart, bár volt köztünk egy olyan festő is, aki olyan harisnyában jelent meg, aminek az egész sarka lukas volt.

Catania volt a székhelyünk, és innét mentünk – persze nem mindenki – mindenfelé. Mi Klaniczay Tiborral együtt elmentünk le egész Siracusáig, Agrigentóig. Csodálatos volt, hogy amikor január végén, február elején elindultunk Rómából, nagyon kellemetlen volt az idő, 2-3 fok körüli. Én sokat fáztam. Soha életemben nem fáztam annyit, mint ott, mert nem fűtöttek. Volt egy fűtőtest, de amikor működött, akkor is csak langyos volt, és ráadásul csak plédet kaptunk takaróként. Esténként felöltöztem, nem levetkőztem. Szicíliában viszont ugyanekkor gyönyörű szép tavasz volt. Minden ragyogott, a fák tele narancssal, mert a narancs ősszel, illetve télen érik. Mikor Szicília felé mentünk a vonattal, a Nápoly melletti narancsligetek már tele voltak gyümölccsel. Úgy védték a narancsot a fagy ellen, hogy magasabbra, mint a fák, oszlopokat helyeztek el, és azokra gyékényt. Így olyannyira megszorult a narancsillat, hogy amikor Nápolyon átmentünk, csak úgy

vágott be a vonat ablakán át a fülkénkbe. De Szicíliában is teljes virágzásban voltak a fák.

Egészen fantasztikus és csodálatos látvány volt Taormina, ahol lent a mélyben a tenger olyan kék volt, mint a giccses levelezőlapokon, bent a tengerben lávaszigetek, melyekhez hozzáverődött a tenger habja és verte vissza a hullámokat. Ha jobbra néztünk, ott láttuk az Etna havas csúcsait, mellettük azonban narancsfa virágzott, illetve termett, megtömve narancssal, a kerítéseket pedig futóvirág hálózta be. Ez egy egészen csodálatos dolog volt. Jártunk abban a görög-római színházban is, amit Csontváry Kosztka Tivadar lefestett, és ott személyesen vizsgálhattuk azt az akantusz virágot, amely később a kőfaragóknak is mintájává vált, mert ez jelenik meg a korinthuszi oszlopon. Hát ez volt a mi legnagyobb kirándulásunk, persze közben megnéztük Agrigentot, Siracusát.

Az olasz nép roppant barátságos volt. Egyszer Klaniczay Tiborral és Takáts Gyulával egy narancssal megrakott kocsi után mentünk, amit akkor még ló húzott. Egyszer csak az, aki hátul a narancsok fölött ült, a lábával lerúgott nekünk négy-öt narancsot, és mi szedtük fel. Ilyenek voltak a szicíliai emberek...

Cs. M.: – *Visszatérve Rómára, mi jelentette a legnagyobb élményt?*

Cs. Gy.: – Ahogy említettem, mi mindent megpróbáltunk meg nézni. Csak apró momentumként említem meg, hogy egyszer, amikor ott voltunk a Sixtus kápolnában – akkor még lépcsőzetesen volt felépítve, mert nem volt még ekkora forgalom ott – tehát ketten voltunk Takáts Gyulával, úgy a második sorban. Egyszer csak hátra néztünk, és ott ült Lukács György és felesége, ők is nézték a freskókat.

Így jártuk mi Rómát és múzeumait, a Vatikánban legalább tízszer voltunk. Egyébként is az volt a gyakorlatunk, hogy mindig először körbefutottuk a múzeumot, megnéztük, mit érdemes meg nézni, és utána jártuk módszeresen végig. Volt napi programunk,

reggeli után mindig valamilyen múzeumba mentünk, ebéd után mindig pihentünk egy kicsit, és azután a templomokat és az életet igyekeztünk megismerni. Az életet akkor is, amikor korábban indultunk, és még nem nyitottak ki a múzeumok.

Nem messze volt tőlünk a híres Campo dei Fiori piaca, nagyon sokat tartózkodtunk ott. Nézelődöttünk, itt-ott vásároltunk is, de a piac maga is csodálatos élmény volt. Sok mindent lehetett ott vásárolni. Figyelembe kell venni, hogy mindez '47-ben történt, amikor még amerikai katonák is voltak Olaszországban, és azok is eladták, amit akartak. Egyszer a Halmos nevű énekes érkezett egy igen jó állapotú, földig érő bundában, amit az amerikai katonáktól vásárolt a piacon. A boltokban például a banánt is jegyre adták – cigarettajegyre –, de ugyanakkor a piacon nagy zsákok álltak, és ott vásárolhatott, aki akart, és nem kérdezte senki, hogy hol van a jegy. És a piacon óriási ordítózás, mindenki ajánlotta a portékáját. Volt, aki körbe-körbe járt, és úgy ordított, volt, aki a sátrából ordított. Mindent, amit csak el lehet képzelni, lehetett ott kapni, szappantól narancsig. Verebet is, persze nem élő verebet. A lábuknál voltak összekötve, három-négy egy csomóba, mert volt ott, aki verebet vett és azt készítette el levesnek. A kis mellékutcákban használt holmikat árultak, mert nem csak magán a téren, hanem az onnét kivezető utcákban is adtak-vettek.

A piac elkezdődött reggel korán, és eltartott kettőig-háromig, óriási piszkot hagyva maga után. Volt ott minden akkor, marhahákok lehúszva, gyümölcsmaradékok, minden, ami csak elképzelhető. Aztán jöttek a tisztogatók, akik nem is szerszámmal, hanem vízsugarakkal próbálták egy csomóba spriccelni azt a nagy piszkot, utána rakták föl kocsikra és vitték el. Amikor odaérkeztem szeptemberben, ekkor még világos volt, de aztán később már sötétedett, mire kiürült a piac.

Estefele újra gyülekeztek ott a környékbeli lakók. Elég szegény negyed volt, egyszerű emberek jöttek oda gyerekekkel. A gyerekek játszottak, felmásztak a Giordano Bruno szobrára.

Nem messze volt tőlünk a Piazza Farnese, ott volt a francia követség. Akkor még nagyon szép volt, de amikor másodszor voltam Rómában, szinte semmit sem lehetett látni a térből, mert tele volt gépkocsival, az ott lévő szobrok alig látszottak ki mögülük, a talapzatuk már egyáltalán nem látszott, elrontották ezt a részt is.

Cs. M.: – *Milyen érzés volt a háború után utazni? Milyen volt ekkor Róma?*

Gy. Gy.: – A háború után – mert végeredményben '47-hez még nagyon közel volt a háború – egyrészt egészen más volt Olaszország, mint későbbi látogatásaimkor, sokkal nyugodtabb, szinte minimális idegenforgalommal. Az élet is sokkal lassúbb volt, mint utána.

Egy nagyszerű élményemet elmesélem ezt bemutatandó. Amikor Velencében egy vaporetóról kinéztem a partra, ott állt egy skót tiszt, szoknyában, ahogy a skótoknál szokás, és természetesen a háttér Velence. Ez mint látvány nagyon jellemző volt, ugyanis azon a tisztén látszott, hogy ő nem idegenforgalmi látványosság, hanem katona, aki oda van beosztva.

Az olaszok különben nem szerették a megszállókat, mint ahogy egyikük mondta nekem, egy ország sem szereti, ha a területén idegen katonaság van. Ők sem szerették, annak ellenére, hogy tulajdonképpen az amerikaiak etették akkor Olaszországot, hiszen gyenge lábon állt még gazdaságilag. Érdekes volt, amikor Pompeiben egy öreg őr, megtudván, hogy magyarok vagyunk, mindjárt nagyon rendesen beszélt velünk. Mikor megkérdeztük, hogy kik szoktak ide járni, azt válaszolta, hogy „americano”, és hozzátette, „americani tutti asini”, vagyis az amerikaiak mind szamarak. És hozzátette, hogy az amerikaiak a háború után azért bombázták Umbriát, mert elnézték a térképet. Valójában Ungheria volt a cél, de Umbria és Ungheria az amerikaiknak mindegy volt.

A saját szememmel láttam a következő esetet: a Vatikáni Múzeumban nem volt kötelező vezetőt fogadni, de a pénzesebb emberek természetesen fogadtak. Az amerikaiaknak volt pénzük, és így idegenvezető kalauzolta őket. Mi meg Takáts Gyulával megültünk a képtár első szobájában. Bár ott a szobortár ér a legtöbbet, a képtár kevésbé értékes, de azért van egy-két nagyon szép kép is, például egy Cimabue lógott az első szobában, a másodikban pedig egy Giotto. Egy vezető olaszos teatralitással átvezetett rajtuk egy amerikai csoportot, természetesen mi hallottuk, amit beszélt. Nagy lendülettel azt mondta: „Ecco il meraviglioso Giotto”, vagyis íme a csodálatos Giotto. Ő azt hitte, hogy az amerikaiak erre elájulnak, de azok közül a legtöbb nyugodtan rágta a rágógumiját, nézett jobbra-balra. És amikor mi a harmadik szobában voltunk, akkor ők már jöttek vissza. Nem volt sok terem, körülbelül tíz, de ők már mindent megnézték és jöttek vissza.

Róma akkor olyan volt, hogy csak egyetlen helyen volt villanyrendőr, azzal a nagyon csúnya emlékművel szemben, a Corso Umberto elején. Különben sehol, ott mentünk át az úttesten, ahol akartunk. Mikor kijöttünk az akadémiáról és átmentünk a piacon, egy kicsit továbbhaladva elértük a Corso Vittorio Emanuele-t. Azon úgy keltünk át, mintha egy falu utcája lett volna. Voltak ugyan járművek, de azok barátságosak voltak. Egytől féltünk, azt hiszem, zöld szörnyetegnek neveztük el, a trolitól, ami nagyon halkan járt. Mi sokszor az úttesten közlekedtünk, és amikor azt hallottuk, hogy mögöttünk jön, rögtön szaladtunk fel a járdára. Egyébként forgalom a kisebb utcákban is volt, de ott sem volt veszélyes. Legföljebb úgy, hogy az egész kis utcákban, ahol autókkal mégiscsak közlekedtek, nem volt járda, csak egy vonalat húztak mésszel. Járhattam volna úgy is, hogy elgázol valamelyik, mert amikor elmerengve ment az ember az utcán, nem vette észre a közeledő járműveket.

Cs. M.: – *Megkérem, hasonlítsa össze az ekkori tapasztalatait azzal, ahogyan később látta Rómát.*

Cs. Gy.: Akármit tekintek is, sokkal békésebb volt ekkor, mint a második alkalommal. Mikor a második római utam alatt elmentünk a Sixtus-kápolnába, az olyan volt, mintha egy lovardában álltunk volna. A csoportok, amelyek közt mindenfajta volt a japántól a színesbőrűig, csak áramlottak és áramlottak, az idegenvezetők mutatták, hogy mit kell nézni, ezek meg átrobogtak egy-egy helyen, éppen rápillantottak a freskóra és mentek is tovább. Így egyszerűen nem lehetett semmit sem élvezni, elmerengeni egy-egy freskó előtt.

Aztán jellemző volt az is, amit az egyik capitoliumi múzeumban figyeltem meg. Az egyik vezető, aki német volt, azokat a szobrokat mutogatta meg, amelyek kevésbé voltak jók. Ezek meg megnézték, és mentek tovább.

Amikor másodszor meg harmadszor voltam ott, már tűrhetetlen volt a forgalom is. Róma a háború után még nem érte el az egymillió lakost sem, most már jóval több, úgy kétmillió felé jár, és ez a forgalmat is megnövelte. Én nem számoltam meg, hány villanyrendőr van, a Trevi kútnál a legkülönbélebb pénzek vannak a fenekén, mert ha valaki pénzt dob bele, visszatér oda. És mindenhol van ember, mindenhol ember van. A várost nem lehet élvezni egyáltalán.

Amikor Firenzében első alkalommal voltunk, az Accademián alig volt ember. Teljesen nyugodtan járkálhattunk és nézhettük a szobrokat. Amikor másodszorra, harmadszorra jártam ott, addigra Firenzében is teljesen megvadult idegenforgalmat tapasztaltam.

Azt hiszem, most már Rómát csak akkor lehet élvezni, ha valaki a legrosszabb szezonban megy. Télen talán, ha azzal a céllal megy, hogy lásson is valamit. Azt ugyan nem itt, hanem a Louvre-ban tapasztaltam, hogy egy amerikainak a kezében volt az útikönyv, a szoborra csak annyit nézett rá, hogy megnézzé a számát, amit a könyvben kipipált és ment tovább. Ez nem műélvezet, ez

sznobság. Aki nem ezt akarja, annak nagyon meg kell válogatnia az időpontot. Nyáron, kánikulában mindig nagyon sokan vannak.

De Olaszország akkoriban még csodálatos volt...

Cs. M.: – *És a hazatérés?*

Cs. Gy.: – Én március első napjaiban hazajöttem, mert öt hónapra szól a meghívásom. Takáts Gyula, Klaniczay Tibor, Weöres Sándorék még ott maradtak. Weöres Sándor aztán nagyon nehezen is jött vissza, hiszen ez volt az úgynevezett fordulat éve, és hát ennek a fordulatnak nem örült túlságosan, hiszen az ő költészete nem felelt meg Rákosi igényeinek. És voltunk így egy páran.

Cs. M.: – *Köszönöm a beszélgetést.*

Válogatás

Csorba Győző Rómáról szóló verseiből

Olasz hangulatok

Idegenben

Hullámló szürkék hátán
égő, parányi virág.
Győz az idő: suta látvány
nézni a távolodó karikát.

Erdők, rétek kincstáraiból
csak ennyi maradt.
Hogyan is volt? Ím, a magasba hajolt,
s darabokra szakadt.

Szára üvegként zengett,
zengette a lélek alól
kisüvöltő szél s a lehellet
a test barlangjaiból.

A magasba hajolt, s darabokra szakadt,
hullámló szürkék hátán
roncsát tüzesíti a nap,
roncsára vigyáz a szivárvány.

Roncsára telepszik a fáradt
szem, ha a rettenetes
szépségek elől – rémült kölyök-állat –
vackok fele les.

Erdők, rétek kincstáraiból
csak ennyi maradt,
de erőtlen lángjaitól
izzik most a piros virradat.

De erőtlen szirmai közt
rejtőzik a föld meg az ég;
– kagyló csonthéjai közt,
vasvértjei közt a vitéz.

Változás

Mint vak, ki idegen utcába téved,
s ijedten érzi, hogy a megszokott jelek
nem őrzik botja végén az ismerős vidéket,
s megáll, elönti szívét váratlan rettenet:

így jártam én is. – A gonosz magányban
mely otthon nélküled nagynéha rámszakadt,
a tárgyak rendületlen sűrűjén megtaláltam
hozzád a drága ösvényt, – szívem mélyén szaladt.

Másarcú emberek, házak, völgyek, hegyek
közé jutottam, s lassan, észrevétlen
új ország nőtt belém a hanyatló régre.

S ha indulnék feléd, riadtan ébredek
magamra: hol vagyok, milyen vidéken?
Csak hallgatok szívembe, s nincs semmi jóhíre.

Agrigento

Közelebb itt se vagy az éghez,
közelebb itt se vagy a földhöz,
magányod itt se lett nagyobb,
de elviselhetőbb se.

Rettegsz, hogy semmit el ne tévessz,
komor hévvel gyűjtöd a szépet.
Akár egy unott hivatalt,
végzed naponta dolgod.

– Ó, ékes vázák tiszta rajza,
fegyelmezed-e kusza lázát,
ó, oszlopok sudár sora,
adsz-e elébe példát?

Kinek a szíve s agya lángol,
orvosságot lel-e bajára?
Ébren sem tud maradni, és
az álom is kerüli.

Állat-vackok meleg zugára
rakott bendőtől nyúlt tagokra,
mély, létentúli horkolás
boldog neszére gondol.

A hús, a hús bölcs életére,
a rendületlen földi útra
s a lelkesen végigcsinált,
illendő pusztulásra.

Capitolium

Kék parazsával az alkonyi ég
sátrat von a százalakú
tornyokra, tetőkre. –

S jön, jön a császár.
Jobbja leinti a zajgást,
érc-lova büszke patái
szikrát vágnak a kristály-
pengésű levegőben.

Előtte kavargó rémület ugrál,
előtte nyugalmas áradat omlik,
jön, jön, a császár,
rajtam is átlép.

Kétoldalt ragyogó
két ifjú zabolázza heves
paripáit.

Hej, ragyogó
ifjak, daliás
Dioszkuroszok és ó, bölcs
császár, álljatok őrt,
álljatok őrt mellettem!
Hajamba akadnak az izzó
felhők lombjai, meggyújt,
meggyújt, csontomig éget
kék parazsával az ég.

Élsz-e még bennem?

Élsz-e még bennem, vagy csak a szokás
tapintja olykor nyomaid?

Ha kitessékel a hideg tudás,
lovagként küzdök érdekeidért,
de nem vattázod testem zugait,
és langyosak közt nem vagyok tiéd.

Itt szolgád, házad légiónyi van,
mégsem talállak, Istenem!
A tündöklések forgásaiban
folyton-keményebb kővé változom:
ó, Róma sem hoz vissza már nekem!

Élsz-e még bennem, vagy csak álmodom?

*Római vázlatok**Alvó Ariadné*

Alszik, bal könyökére dől;
jobbát billent fejére hajtja.
Keresztbe zárja lábait,
gazdag redők hulláma rajta.

Kétezer éve alszik így.
A szépség könnyet gyűjt szemembe. –
Thészeusz elment hűtlenül,
nem tudja még, – boldog szerelme.

Krisztusnak Rómából

Földre kéne szállnod néhány évre újra:
sok a palotád itt, seholse talállak.

Hazavágyó

Forog bennem, csak lassan-lassan ül le
a fölhevart lélek. Későre jár.
Már otthon is meleg kéményeinkre
tapadt az éj. E csontig-más határ
hasonlatokkal hízeleg:
a lombok közt fürtös csillag-sorával
gubbaszt a hullámos Mecsek.

Éjfél után

Jó, ha az ember aludni megy és nem látja az éjjelt. –

Bóbiskolsz a papír mellett, birkózol a szókkal,
s egyre vadabb tájakra barangol a gondolatod. Lám,
pár órája meleg volt benned, öröm karikázott,
túl a szobád falain szemek erdeje óvta magányod,
tudtad; akármi baj ér, seregek vasa villog ügyedben,
még a halál is ijedten leskeli lépteid.

Éjfél

múlt. Hova lettek a társak, az örök, a kardok? Idétlen
csönd kúszott ki a tárgyakból, s ül a széken, omlik
két válladra, fejedre, akasztja a tollad, idétlen
csönd nyúlt végig a városon, olykor tépi cafattá
egy-egy kései villamos, – ennyi maradt seregedből.

Hol van a többi? Ködös tavain viszi őket az álom, nem vagy semmi nekik, még annak sem, ki tejével táplált s annak sem, ki a vérét adja, ha kéred. – Ó, mit is ér a hazugság? Akkor vékonyul árnyá országod, mikor épp szükséged volna kövére.

Négy emelet mélységben alattad az utca, remegve indázzák be a gyöngé platánfák rácsai, messzebb csillan a szőke folyó, ők most a barátaid, érzed. Jól tennéd, ha nyugodt lépéssel a semmibe lépnél, jól tennéd, ha elémennél annak, mi bizonynal meglep majd s tán épp ilyen órán s úgy, hogy az örök horkolnak, s ha erőszakkal fölkeltik is őket, lassú mozgással keverednek elő a homályból, ólmos mozgással, hogy végre mikor sikerül már, késő: melleden áll, szíved faldossa a gyilkos. –

Négy emelet mélységben alattad az utca. Ne nézz ki, fordulj vissza, siess ágyadba, borítsd a fejedre paplanod, olvadj széjjel az álom habjain, olvadj egybe azokkal, kik bujkálnak előled: az ember nyáj-állat, ne feledd, iszonyattá válik a föld is talpának, ha a fajtájától félre-csatangol.

A „Jó Halál”-templom kriptájában

A száguldó romlás megállt itt, lassú lépésre váltotta futását e sok-sok csöppnyi sárga és fehér határkőnél, melyek szétszórva s rendberakva hevernek a kopasz falak gödreiben, vagy csüggnek a zord mennyezetről.

Ó, embernél, állatnál és növénynél százszorta többek,
 hegy-ormok, szikla-tömbök testvérei! Ki társat
 szeretne, s biztos sorsok horgaihoz
 kapcsolni sorsát, találhat-e jobbat
 nálatok? – Kagylóban a tenger,
 öbleitekben, árkaitokban a már
 salaktalan élet zúg édes nyugalommal,
 az élet, mely dallá finomodva
 immáron örök.

„Frate Francesco † 1840”, „Frate Anselmo † 1832”,
 ennyi áll csak a fénylő homlokcsontokon,
 csak ennyi, de elég, talán sok is: kalimpáló kolonc
 annak nyakán, ki engedelmesen
 indult vissza a névtelenek seregébe.

Csontváz: „Én is olyan voltam, mint most te vagy”,
 egy másik: „Te is olyan leszel, mint én vagyok most.”
 Riasztó üzenet a rossz-fülűnek,
 de a hallónak csöndes öröm,
 mert mormolhatja magában,
 ha a pillanatot szolgáló test dühe-kedve
 hegyről völgybe taszítja, völgyből hegyre löki,
 mormolhatja magában,
 szirmos sugarat gyűjthet vele
 mély szeme tükrén.

Vers Rómából

Már este van itt is, mint túl a hegyen.
A szóke folyóra, a halk Teverére
s az égre kiültek a csillagok. Égve
úszik a lágy domb fölfele, úszik
mint sima bárka. Magamba nyelem
szavaim, jöttment idegen:
csak az egy-nyelvű csönd és a magány tekerőzik
mellemre, borul le velem.

Vért-nélküli harcos, indultam el én:
pajzsot csak a föld s a szegénység
tartott elibém, a mogorva szegénység,
de hasztalanul, rámtört szigorú
dárdás seregével a fény:
mentségem a könny, egyetlen erény
megadni magam, nincs más koszorú,
csak a sáros alázat a büszke fején.

Otthon suta házak tört vándora voltam,
hunyt szem mutogatta a távolokat,
itt meg se kívánva körém rakogat
mindent pár tétova lépés:
márvány-darabok heverésznek a porban,
tündöklenek így is, már félig omoltan,
zengő paloták sűrűje közé vész
a botladozó, s alig ér utat onnan. –

Már este van itt is, mint túl a hegyen.
 A szőke folyó másik vizet ébreszt,
 más dombot emel föl az ég pereméhez,
 más dombot, amelyre ha visszatekintek,
 fáj, fáj a szivem,
 megríkat a lankadozó türelem,
 míg várja javulni a rendet,
 hogy lelje övéit a régi helyen. –

Ó, szélre-vetett domb a Duna mellett,
 mért itt sajog épp az örökre
 tűnt arcok bánatos ikre,
 mért itt kinez épp a tüdőmbe szorult
 szók mérge, síri lehellet
 mért itt fáztatja a lelket,
 itt, a virágba-borult
 kert közepén, hol a nap kevés lángja emelget?

Hullt társak üres nyomait maradó
 társ földte be, hűlt melegek
 ágyát drága meleg, –
 ám most ő se segít:
 messze van, és nem idézheti szó,
 nem idézheti várakozó
 vágy, szomorú pásztor hívja sötét juhait
 szerte a rétekről, szerte a hantok alól. –

Már este van itt is, mint túl a hegyen.
 De boldog erővel villámlik a város,
 és ablakomon, mely a nyurga platánsor
 ormát szövi fénybe, csodára lesek ki,
 csodára, mely összeterel
 minden szépségre-futót, amilyen
 a Szivek Szive volt, s ki azóta kesergi,
 hogy vízre van írva neve.

Majd elmegyek innét, s viszek valamit,
viszem, mit a földi szegények
mohó dühe gyűjtött bennem: a szépnek
tenger morzsa-szemét,
de félve vigyázok, amíg
meglephet a gazda: hűvös szavait
borzongva lesem: tudom szerepét,
– harminc év sokra tanít.

Majd elmegyek innét, ismét hazatérek,
de bőröm alatt viszlek haza, Róma,
halk szőke folyód s a szelidke folyóra
hajló dombot, a szűk utcák rácsozatát,
és ha a lélek
perzsel, vagy ha világi ítélet
csap rám, öbleiden lelek újra hazát,
ó, Róma, szilárd anya-fészek.

Ó, Róma

Ez is tojánhéj, ez is, e sok szépség,
ez ölnyi széles ór-falak,
e kupolák, bizony, ők is tojánhéj.
Ha verset írsz, tojánhéj lesz az is
és a sorok és a betűk is az.

Ó, Róma, Róma, hát te sem segítsz!

Pietà

(Michelangelo szobra a firenzei Akadémián)

Egész lett a hiánnyal. E kócos
ziláltság a végső rend
záróköve, e világraszóló
sötétség az utolsó, föl nem gyulladt
láng ragyogása. –

Bebújt a tündöklő tagokba is,
sírhat a testet-adó.
A has, az ágyék, combtő tája,
a zátonyos medence kiszögellő
partszélei közt
elcsöndesült hullám-mező:
maga a pusztulás. –
Sírhat a testet-adó,
az alázat lánya
lázonghat keserű szerepében:
meggyengült öle csak ravatal.

Sírhat a másik asszony is,
vétkei összehajló, tüskés ágai közt
verdeshet rab szive szárnya,
a Bocsánat Urának
nincs szava többé:
a száj helyett a bőr nyílt szóra,
és szó helyett
az öt sebből fekete vér szivárog. –

De e kócos
ziláltság a végső rend záróköve,
e roncs hús
emésztő csapda:
foglyul ejtette a halált,
soha el nem ereszi.

Perugia

Este érkezünk. Fúj a szél.
A Palazzo Comunale griffje és oroszlánja
kemény-feketén rajzolódott
a mély-kék-szürke égre, (az ilyent
szokták „vésztjós-ló”-nak nevezni).
Szállást kerestünk, egy olasz
fiatalember készséggel vezérelt
árkádok sorain, le-föl
hajló sikátorokban
a föllengző nevű, csöpp „Hotel Európá”-ba.
Útközben az assisi Santa Maria
degli Angeli Mária-szobrának
csodájáról mesélt megilletődve.
Másnap a város. Újra ugyanaz:
árkádok, föl-le hajló, zeg-zugos
utcácskák, sőt két dombtető között
szabályos kuglipálya-út feszült.
Etruszk kapu, Dóm, Fontana Maggiore:
játék, játék, óriások játéka.
Az emberek arcát figyeltem:
nem árulják-e el véletlenül,
hogyan cinkos összeesküvés
történik itt az idegenek ellen:

felnőttnek mutatják maguk,
pedig csak játszó gyermekek.
Az emberek arcát figyeltem:
komolyak voltak, nagyon komolyak,
mint az igazi gyermekek,
ha játszanak.

Római jegyzetek

Weöres Sándornak

A nép

A lapos-téglás óriás-falak árnyékában mégis az alkotók
gyermekai a pappagallók éppúgy akár a mini-mini szoknyás
lányok vagy a tisztos arcú kopottas köpenyű
konflis-kocsisok akik a tulajdonos göggyével arcukon
magyarázzák a pénzes jöttmenteknek kincseiket
mégis az alkotók gyermekai a Giordano Bruno szobra körül
a Campo de' Fiorin esténként összeverődő
proli-asszonyok kölykeik hadával
akik a délelőtti árusok pultjai helyén
labdázna körbetáncolna cicáznak s mindenekfölött
zajonganak zajonganak meggyőződéssel lelkesen
mégis az alkotók gyermeke az a gyér hajú anyó kinek
arcát nem láttam úgy előredőlt a Piazza Navona
egyik márványpadján sütkérezett a reggeli nap szelid melegében
gyermekai a Tiberis-part leomlott kőfalát rakó
kőművesek a szikrázó fehér ruhás
rendőrök a szenátus kapuját őrző nagy darab
férfi s az a násznép amely ma délután
a Santa Francesca Romana előtt

várta a mennyasszonyt izzadva díszes feketében
 ezek mind gyermekei a fórumok és a termák alkotóinak
 s ama szó szerint világgraszoló birodalom
 megteremtőinek akiknek korábbi gyermekei is
 csináltak egy s mást méghozzá nem is
 keveset máig ér hát a fonal szakadás nélkül göbtelen
 természetes tehát a folytatás természetes hogy még az átkozott
 gépkocsik is domesztikáltan közlekednek a sikátorok
 hús árokmélyein természetes hogy az orrcsípő vizeletszag is
 familiárisan épp ideillik mert itt a műemlék nem ünnep
 nem herélt látványosság hanem köznapi élő tárgy minek
 tövébe hogyha kell oda lehet vizelni is.

Két múzeum

A Capitoliumot két múzeum szegélyezi
 Az egyik a Museo dei Conservatori
 Nagy örömömre húsz év után is hamar megtaláltam
 a Táncoló menádot ezt az időszámításunk előtti
 5. századból való domborművet: egy csodálatos
 kígyózó-redőző fátyol-ruhában
 táncoló nőalak a jobb kezében
 rövid kard míg a balban egy felébe
 hasított állattest A látomás káprázatos
 csak a fényképező szem rögzítő figyelme
 a fantázia roppant ereje tudhatta ezt
 s a mesterség tökélye
 Itt láttam még a Polihümniát
 a múzsa szobrát szó sincs róla hogy
 a művész valami emberfelettit
 akart volna formálni benne úgy volt
 múzsa ahogy múzsa volt Laura
 Beatrice Léda vagy Flóra éppen

Egy bájos inkább csitri lány bizonyára a kikötő
 párkányára könyököl összehúzza nyaka körül
 kendőjét nyilván hűvös van így estefelé
 s nézi a messzeséget nézi a vizet
 vár valakit tán azt is tudja kit
 vagy csak úgy valakit mert mindenik lány
 vár valakit

A másik múzeum a Museo Capitolino kicsit szegényebb
 főkincsei a római portré-szobrok
 a Haldokló gallus és a közismert
 Capitoliumi Vénusz ennek egy külön
 kis körszoba jutott ide tilos bemenni
 s ilyenformán nem járható körül
 Viszont a rendezés kiváló ötlete
 (vagy véletlen?) hogy szemben e szoborral
 egy sírszobor roskatag öregasszony
 megtörten ül tekintetét Vénuszra szegzi
 mindenén túli nézéssel amaz meg
 elfordul mintha nem bírná a csendes
 egyszerű szókat amiket a kő-szem
 s a kő-száj suttog: „Te is ide jutsz majd!”

Beszélgetés a költészetről

D. Z. ifjú olasz költő alig múlt még húszesztendős de a
 versírást abbahagyja erről beszélt nekem
 hosszasan nagy meggyőződéssel meggyőzni vágyva szinte
 engem is hogy többé ne írjak én se mert úgymond a verset
 kevesen olvassák hatása ilyenformán alig lehet
 márpedig az írónak az irodalomnak hatnia kell nélküle semmi
 értelme

Én nem mondtam ellent csodaszép nyári délelőtt
 volt a Pinción egy vendéglő kertjében ültünk

sör mellett a harmadik asztalnál szerelmesek
nézték egymást szorongatták egymás kezét csak néha szóltak
az út szélén öregember egy padon újságját letette
a levegőbe bámult unokája (nyilván az volt) egy apró
pléhvödörbe
kavicsot rakott dundi kis kölyök
a lombok rácsán áthullott a napfény
D. Z. az olasz- és világ-
politikát taglalta fejtegette
Igaza van igaza mondogattam
bólogattam is hozzá

közben arra gondoltam jó fontos nagyon
hatni fontosak a cselekvők
fontos célt és utat mutatni nékik
de élnek itt és másutt olyanok is mint ez a két szerelmes
mint ez a vén s mint ez a gyermek
akik a csöndet szeretnék meghallani
a levegőt látni a játék
komolyságát megtanulni akik
a sárga kavicson s a zöld gyepen
ingó napfény-foltocskákra kíváncsiak.

Két december

Kardos Tibor halálára

RÓMA, 1947

Nyirkos nem-szeretem idő a Via Giulia
kövein s a Tiberis-parti leveletlen platánokon
„Nézd a Soractét”... ó a horatiusi
kemény-szép télnek nyoma sincs a hó helyett
nyúlós nyál csillog a vén és hülye
idő nyála...

Bent Nálad együtt majd az egész csapat,
vidám a kandalló, a beszéd vidám,
ugrál a tűz, ugrál az elme,
hasztalan inti a négy komoly fal.

Köztünk a hitves, néha betáncol a
két csöppnyi lány, s kellő bece-szók, puszik
után kilibben újra, hagyja:
játsszanak a nagyok is magukban.

Az asztalon bor s tál, gyönyörű gyümölcs:
szőlő, narancs, préselt füge, illatos
kávé – -: a nyirkos esti Róma
árnyai közt ragyogó oázis.

Bent Nálad együtt majd az egész csapat:
költők, kiket távol haza tájai
küldtek, s te hívtál osztozóknak
ámulatod s örömed csodáján.

Szavad – jó pásztor – erre megy, arra megy,
s az elkanyargó érv-juhokat szelid
erővel illendő irányba
hajtja, a félre-ficáncolókat.

Megrendül rendre, s reszket a ház, ahogy
elzúg előtte bőszen a villamos;
köd, nyál, didergés kint... az ódon
Falconieri-falak között meg

felnőtt idill s oly bő, hogy a hanggal, a
fénnel kidől az ablakon is, kevés
belőle a folyóra pilléz,
s a Tiberis meleg álmokat lát.

PÉCS, 1973.

Nyirkos nem-szeretem idő a Szkókó
 leveletlen tőkéin fáin lent a forró ifjúság
 városának tetőin hó sehol zöld sem sehol
 Neked itt többé már minden sehol
 amit szerettél amit úgy szeretted
 s Te is sehol Te is sehol...
 De az a fény az a melegség
 az a hang él és szűnhetetlen
 itt is ott is és mindenütt...

Dohány-dolgok

A hetvenéves Kálnoky Lászlónak

Most, hogy lezajlott a nagy *Mundial*,
 s a *Squadra azzurra* győzött, elő-
 szedtem sok és sokféle jegyzetem
 három olasz utamról, és belé-
 kotortam a csupán agyamba gyűlt
 emlék-halomba is.

Következő
 történetem még 47-ben, első
 utam során esett, valamikor
 karácsony táján.

Furcsa gazdasági
 helyzet dült akkor ott Itáliában
 s persze Rómában is, hanem
 – mert ehhez kapcsolódik a mese –
 most csak a dohány-dolgokról beszélek.
 Jegyrendszer volt. Azt végképp elfeledtem,

hogy egy-egy jegyre hány Nazionalét
 (iszonytatót) adtak, de ugyanakkor
 a Piazza di Campo dei Fiori
 egyik mellékutcájában színültig
 töltött zsákok aranyvilágos,
 éjbarna, tíz-húszféle szúzdohánnyal
 sorjáztak, és tetszés szerint szabad volt
 válogatni köztük, kóstolni őket.
 Akadt árus, ki – reklám-célra nyilván –
 kis pálcát is tűzött a zsákba apró
 papírlappal és ezzel a frivol
 szöveggel: *Monopolio di Stato*
 A nagyforgalmú utcákon pedig
 hol itt, hol ott egy-egy asztalka, rajta
 külföldi, főleg amerikai
 és angol cigaretták, (némelyik
 alighanem mutatós hamisítvány):
 Kent, Marlboro, Camel, Pall Mall s egyéb.
 Nos hát egy ilyen asztalka hasonló
 cigarettákkal állt szerényen a
 Corso Vittorio Emanuele
 egyik járdáján, összecsukható
 széken középkorú nő ült s a nő
 mellett egy tíz év körüli fiúcska.
 Épp arra mentem, amikor csikorgó
 autók: egy dzsip és egy közepes
 rabomobil torpant meg a kicsiny
 asztal tövében. Két rendőr leugrott,
 s az asszonyt a rabomobilba vitte,
 s tovább suhantak. A dzsipes viszont
 a cigarettát készült elkobozni,
 s miközben mélyen az asztalra dőlt,
 a kisfiú, ahogy csak bírta, durr!
 jól farbarúgta, s átrohant a másik

oldalra, s egy szűk utcácskában eltűnt.
A rendőr lángvörös dühvel a dzsipbe
pattant – mit bánta a dohányt! – s utána!
A bámészkodók ekkor sorra az
asztalkához léptek, s a csomagok
pillanatok alatt elfogytak onnét.
Álltam, nevettem, s búslakodtam is.
hogyhát a szolidaritás...

Talán

fél óra sem telt el, még ott köröztem,
s már jött az asszony vissza, s elmesélte,
hogy zordonul kihallgatták, fölírták
adatait, s hogy így meg úgy, ha újra...
s elengedték a rendőr-őrszobáról.
Aztán, hogy a pucér asztalra nézett,
s üresnek látta, s már folyt volna könnye:
mintegy varázsütésre, innen-onnan
előszívárogtak a „tolvajok”,
s pár perc múlva az asztal úgy tele
lett, mint előbb volt.

Én meg boldogát
s mélyet sóhajtottam, s mentem tovább. –

És most, hogy az azzurrik
világ csodájává váltak, s mikor
a hetvenéves Kálnokyt köszöntő
versen töprengtem: ellenállhatatlan
kedvem támadt leírni s közreadni
– mert meggyőződésem, hogy Kálnoky
László éppígy tett volna (persze, ha
e dolgok véle esnek meg), s ezért
csokor helyett talán el is fogadja –
e régi és igaz történetet.

Gyöngéd vizit

Volt sógorom („volt”, mert meghalt szegény)
 jó papként élt korai s végzetes
 betegség-okozta haláláig,
 még hozzá jó katolikus papul.
 Viszont alig merném állítani, hogy egyben
 jámborként is a szó szokott
 értelmében (lásd: öregasszonyok).
 A katolikus jelzőt sem sokan
 tennék nyugodtan a „pap” név elé.
 De én megesküszöm, ha kell,
 hogy jó pap volt, ahogy
 a keresztények (keresztyének) Úr-
 istene papjait képzelheti.
 Ennyit jogom van kijelenteni,
 mert a nagy Nyájba (bár más pásztorok
 alá), én is csak beletartozom
 Kálvin-hitemmel s nagyjából tudom,
 a fő-fő Pásztor mit s hogyan szeret –

Történt egyszer – de hogy pontos legyek,
 előre kell bocsátanom: szegény
 sógor valamiféle rendhagyó
 új-ősi szerzetesrend tagjaként
 indult a pályán: napi kétszeres
 étkezés, deszkán-alvás, szigorú
 hallgatási fogadalom, alig
 alvás, kemény munka, imádkozás
 és más nyalánkságok, (mint mondaná a szleng).
 E szerzetet feloszlatták, akár
 a többi, internálótáborok
 fogadták őket, bár... nem folytatom

egy szó mint száz: a sógor megszökött,
hozzánk szökött, és ott elrejtezett.
„De a Nagy Gázság Kicsiket Fial”
Valami lelkes jóakarató
„a Szeretett Vezért” „a Bölcs Atyát”
féltő szomszéd a rendőrségre ment
e szörnyű büntettet jelenteni.
Hát egyik éjfél-tájt nyolc-tíz dali
legény a házat körbevette, néhány
az ajtónknak rohant, és verni kezdte,
míg én mezítláb, és hosszú, fehér
hálóingben ki nem mentem s kinyitottam.
Igazolványt (?) és valami papírt
lobogtatva vagy három-négy vitéz
betódult.

A szegény sógort hamar
elkapták aztán adj neki! vadul
fölforgattak mindent, miközben én
mezítláb, hálóingben ott valék
mellettük (mert úgy rendelték), hogy a
törvényesség betartassék, mivel,
ha tán egy fürdőköpenyt, lábbelit
fölvenni mennék, könnyen meglehet,
hogy közben a rendszert megingatom.
Az egyik éber közben boldogan
föllelte a levélcsomót, amit
Itáliából majd félév alatt
ifjú nejemnek írtam: túl-tele
szerelemmel s lelkesedéssel a
csodákon – pátoszos, de részletes
beszámolókat.

Egy perc és a dús
fejekben készen volt az épület:
„Pap... szökevény... Róma... római

pápa... köteg levél... szervezkedés
a hatalom megdöntésére... tiszta ügy,
hogy őfőszentsége, a Pápa Úr
mint reformátust engemet szemelt ki
gaz terve cinkosául”

Úgy körül-
belül reggel négyig tartott a szép
vizit, aztán egy forma-űrlapot
löktek elém aláírásra, és
a sógort a levelekkel s mi más
egyébbel, azt már nem nagyon tudom,
elhurcolták.

A sógor hónapok
múltán szabad lett, ám leveleim
végsépp elvesztek, s velük bennem is
sok minden s nem lett meg többé soha.

[Vonatkattogás...]

Vonatkattogás szűrő lécsora –
látom a tornyokat a zajgást
de nem mehetek mennék bár oda
a kerítés nem enged

A Teverét Arnót s a Pót
magamon áthömpölyögtetem
hozzák a való-nélküli valót
mi csak bennem ragyog föl

Tér és idő – történelem
világbőség velem a szűk ágy
de a reggel kés-él fényeiben
már koldus indul utnak

akivel egyszer nagy dolog
esett egy ablakon benézett
s folyton keresi azt az ablakot
inségei sarában

Egy Róma-térkép előtt

Harminc négyszínű réteg rajta, de áttetszők, mint
a fólia-sátrak.

Két színben dereng által: éles sárgában és
lucskos szürkében. Kétfajta levegő csap ki belőle:
fűszeres-meleg és nyirkos-csontharapdáló.

A platán majdnem ablakomhoz ér. A hirtelen ka-
nyarodó villamos sikoltása rémült mókusként rohan
föl ágain s ugrik be hozzám.

A negyedik emeletről lelátok a Tiberisre.

Először Itáliában

Ó Tevere! Az ablakom alatt! –
(Közben majdnem félszáz év elszaladt)
Tegnap jöttem és szemben a szemét-
halomból kis drótszál kellett elébb

mert a villanyborotvám ágai
nem tudtak kellőképpen nyílni
De lehettek volna egyéb bajok
miket ekképpen orvosolhatok

Orromban még a korareggelek
füstszaga s az alig kihunyt tüzek
miket éjente ha túl nőtt a domb
eltakarított a városi gond

Igen akkor is november felé
kezdtém alvásra felöltözni én
még sapkát is húztam s vastag haris-
nya védte hűlő lábam is

Majd jött a tél s fáztam – soha
nem volt gyötrőbb táj mint Itália
A december január február
a tél kegyetlenebb volt mint a nyár

De láttam tarka rengeteg csodát
termettek bőven majd féléken át
fejem szívem is megszédült bele –
Ó gyors idő! Ó örök Tevere!

Tartalom

Egy másik város oldalában	5
Római följegyzések (1947-1948).....	11
Csorba Győző római tárgyú írásaiból	92
Csorba Győző a római Magyar Akadémián töltött hónapokról ...	100
Válogatás Csorba Győző Rómáról szóló verseiből	116

Megjelenik a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány kiadásában, a Pannónia Könyvek Szerkesztőségének gondozásában.

Szerkesztette: Csuhai István

Sorozatszerkesztő: Szirtes Gábor

Felelős kiadó: a Kuratórium elnöke

A nyomdai előkészítés Bernáth Miklós munkája.

A borítót – Boda Miklós fotóinak felhasználásával – Bognár József tervezte. Az első borítón a San Paolo fuori le Mura kerengője, a hátsó borítón a Római Magyar Akadémia kertjének részlete látható.

Készült a Molnár Nyomdában Pécsen, 2002-ben.

Felelős vezető: Molnár Csaba

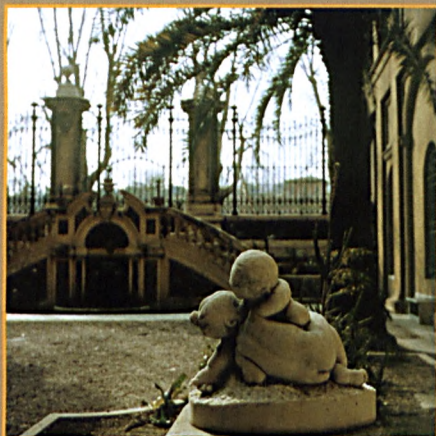
Terjedelem: 9 A/5 ív

ISSN 0237 4277

ISSN 1419 1199

ISBN 963 9079 96 0

Csorba Győző 1947-1948 fordulóján kelt római följegyzéseit bizonyosan nem a publikálás szándékával írta, a költő élettörténetében, költészetének motívumrendjében azonban olyan erőteljesen fellelhetők a Rómában töltött hónapok, illetve az itt szerzett élmények, hogy a kézirat közreadása az életmű egészének szempontjából is indokolt. Ezek a följegyzések a legautentikusabb dokumentumai azon öt hónapnak, melyet az akkor pályája első szakaszában járó, mindössze harmincegy éves költő Károlyi Amy és Weöres Sándor, Nemes Nagy

Ágnes és Lengyel Balázs, Pilinszky János és Takáts Gyula, Kerényi Károly és Takács Jenő társaságában Kardos Tibor, a római Magyar Akadémia igazgatójának vendégszeretetét élvezve az örök városban eltölthetett.

A följegyzések teljes szövege, amelynek létezésére 1996 nyaráig nem derült fény, most jelenik meg először. Vele együtt olvasható a költő nyolcvanas évek végén a római hónapokról adott interjúja, valamint Róma-ihlette verseinek legszebb darabjai.

ISBN 9639079960

9 789639 079960

1590

PANNÓNIA
KÖNYVEK